د پوهنې وزارت

پښتو

لسم ټولګی

پښتو — لسم ټولګی

Ketabton.com

د چاپ کال: ۱۳۹۸ هـ . ش.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ملي سرود

دا وطن افغانستان دی — دا عزت د هر افغان دی
کور د سولې کور د تورې — هر بچی یې قهرمان دی
دا وطن د ټولو کور دی — د بلوڅو د ازبکو
د پښتون او هزاره وو — د ترکمنو د تاجکو
ورسره عرب، ګوجر دي — پامیریان، نورستانیان
براهوي دي، قزلباش دي — هم ایماق، هم پشه یان
دا هیواد به تل ځلیږي — لکه لمر پر شنه آسمان
په سینه کې د آسیا به — لکه زړه وي جاویدان
نوم د حق مو دی رهبر — وایو الله اکبر وایو الله اکبر

(c) ketabton.com: The Digital Library

بسم الله الرحمن الرحیم

د پوهنې وزارت

پښتو

لسم ټولګی

د چاپ کال: ۱۳۹۸ هـ. ش.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د کتاب ځانګړتیاوې

مضمون: پښتو

مؤلفین: د تعلیمي نصاب د پښتو ژبې او ادبیاتو څانګې د درسي کتابونو مؤلفین

اېډیټ کوونکي: د پښتو ژبې د اېډیټ ډیپارټمنټ غړي

ټولګی: لسم

د متن ژبه: پښتو

انکشاف ورکوونکی: د تعلیمي نصاب د پراختیا او درسي کتابونو د تألیف لوی ریاست

خپروونکی: د پوهنې وزارت د اړیکو او عامه پوهاوي ریاست

د چاپ کال: ۱۳۹۸ هجري شمسي

د چاپ ځای:

چاپخونه:

برېښنالیک پته: curriculum@moe.gov.af

د درسي کتابونو د چاپ، وېش او پلورلو حق د افغانستان اسلامي جمهوریت د پوهنې وزارت سره محفوظ دی. په بازار کې یې پلورل او پېرودل منع دي. له سرغړوونکو سره قانوني چلندکیږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د پوهنې د وزیر پیغام

اقرأ باسم ربک

د لوی او ښښونکي خدای ﷻ شکر په ځای کوو، چې موږ ته یې ژوند رابښلی، او د لوست او لیک له نعمت څخه یې برخمن کړي یو، او د الله تعالی پر وروستي پیغمبر محمد مصطفی ﷺ چې الهي لومړنی پیغام ورته (لوستل) و، درود وایو.

څرنګه چې ټولو ته ښکاره ده ۱۳۹۷ هجري لمریز کال د پوهنې د کال په نامه ونومول شو، له دې امله به د ګران هېواد ښوونیز نظام، د ژورو بدلونونو شاهد وي. ښوونکی، زده‌کوونکی، کتاب، ښوونځی، اداره او د والدینو شوراګانې د هېواد د پوهنیز نظام شپږګوني بنسټیز عناصر بلل کیږي، چې د هېواد د ښوونې او روزنې په پراختیا او پرمختیا کې مهم رول لري. په داسې مهم وخت کې د افغانستان د پوهنې وزارت د مشرتابه مقام، د هېواد په ښوونیز نظام کې د ودې او پراختیا په لور بنسټیزو بدلونونو ته ژمن دی.

له همدې امله د ښوونیز نصاب اصلاح او پراختیا، د پوهنې وزارت له مهمو لومړیتوبونو څخه دي. همدارنګه په ښوونځیو، مدرسو او ټولو دولتي او خصوصي ښوونیزو تأسیساتو کې، د درسي کتابونو محتوا، کیفیت او توزیع ته پاملرنه د پوهنې وزارت د چارو په سر کې ځای لري. موږ په دې باور یو، چې د باکیفیته درسي کتابونو له شتون پرته، د ښوونې او روزنې اساسي اهدافو ته رسېدلی نشو.

پورتنیو موخو ته د رسېدو او د اغېزناک ښوونیز نظام د رامنځته کولو لپاره، د راتلونکي نسل د روزونکو په توګه، د هېواد له ټولو زړه سواندو ښوونکو، استادانو او مسلکي مدیرانو څخه په درناوي هیله کوم، چې د هېواد بچیانو ته دې د درسي کتابونو په تدریس، او د محتوا په لېږدولو کې، هیڅ ډول هڅه او هاند ونه سپموي، او د یوه فعال او په دیني، ملي او انتقادي تفکر سمبال نسل په روزنه کې، زیار او کوښښ وکړي. هره ورځ د ژمنې په نوي کولو او د مسؤولیت په درک سره، په دې نیت لوست پیل کړي، چې د نن ورځې ګران زده‌کوونکي به سبا د یوه پرمختللي افغانستان معماران، او د ټولنې متمدن او ګټور اوسېدونکي وي.

همدا راز له خوږو زده کوونکو څخه، چې د هېواد ارزښتناکه پانګه ده، غوښتنه لرم، څو له هر فرصت څخه ګټه پورته کړي، او د زده کړې په پروسه کې د ځیرکو او فعالو ګډونوالو په توګه، او ښوونکو ته په درناوي سره، له تدریس څخه ښه او اغېزناکه استفاده وکړي.

په پای کې د ښوونې او روزنې له ټولو پوهانو او د ښوونیز نصاب له مسلکي همکارانو څخه، چې د دې کتاب په لیکلو او چمتو کولو کې یې نه ستړې کېدونکې هلې ځلې کړې دي، مننه کوم، او د لوی خدای ﷻ له دربار څخه دوی ته په دې سپیڅلې او انسان جوړوونکې هڅې کې بریا غواړم.

د معیاري او پرمختللي ښوونیز نظام او د داسې ودان افغانستان په هیله چې وګړي یې خپلواک، پوه او سوکاله وي.

د پوهنې وزیر

دکتور محمد میرویس بلخي

(c) ketabton.com: The Digital Library

فهرست

شمېرې	سرليكونه	مخونه
لومړى لوست	دعا	١
دويم لوست	نعت	٧
دريم لوست	سوله	١١
څلورم لوست	ادب څه ته وايي؟	١٧
پنځم لوست	خوشحال خان ختټک	٢٣
شپږم لوست	پښتو نحوه يا جمله پوهنه	٣١
اووم لوست	ملي نظمونه	٣٩
اتم لوست	ولسي كيسه	٤٧
نهم لوست	سيد بهاوالدين مجروح	٥٣
لسم لوست	عروضي نظمونه	٦١
يوولسم لوست	پښتو هنري نثر	٧١

(c) ketabton.com: The Digital Library

شمېرې	سرليکونه	مخونه
دولسم لوست	د پښتو ادبياتو لرغوني دوره	۷۷
ديارلسم لوست	ښځې او لنډۍ	۹۱
څوارلسم لوست	افضل خان او تاريخ مرصع	۹۹
پنځلسم لوست	پښتو لنډه کيسه	۱۰۷
شپاړسم لوست	ويليام شکسپير	۱۱۳
اووه لسم لوست	مېرمن سپينه	۱۱۹
اتلسم لوست	کاڼه (لنډه کيسه)	۱۲۵
نولسم لوست	لفظي صنعتونه	۱۳۱
شلم لوست	هجري او د هغه حبسيات	۱۳۷
يوويشتم لوست	پښتو سفرنامې	۱۴۳
دوه ويشتم لوست	معنوي صنعتونه	۱۴۹
درويشتم لوست	چاپېريال ساتنه	۱۵۷
څلورويشتم لوست	د هوتکو ادبي دربار	۱۶۳
پنځه ويشتم لوست	د ماين خطرونه	۱۷۱
شپږويشتم لوست	اصطلاحات او محاورې	۱۷۷
اووه ويشتم لوست	د رورډيوالي لاملونه	۱۸۳
اته ويشتم لوست	پښتو لهجې	۱۸۹
	وييپانګه	۱۹۵
	اخځليکونه	۲۰۳

(c) ketabton.com: The Digital Library

دعا

مورږ مسلمانان د هر کار پیل د بسم الله په ویلو کوو، ځکه چې د بسم الله په ویلو سره په هر کار کې برکت پیدا کېږي او د کار پای په ښه شان سرته رسېږي. یا د خدایﷻ نوم یادوو او یا د کار پیل په دعا سره کوو. د پښتو ژبې پخواني دیوانونه په حمد پیلېږي. حمد د خدایﷻ ثنا او ستاینه ده او تل په نظم کې وي. ځینې کتابونه په مناجات هم پیلېږي. مناجات هم دعا ده چې له خدایﷻ څخه غوښتل کېږي، کېدای شي چې په نظم کې وي او یا په نثر کې. په پښتو ادب کې د مناجات خورا په زړه پورې نمونه په نظم کې د بیټ نیکه ده چې په تېرو ټولګیو کې مو لوستلې ده. مورږ تل خدایﷻ ته په زارۍ او دعا یو او له خدایﷻ نه راز، راز غوښتنې لرو. تاسې په تېر ټولګي کې د پښتو کتاب د یونس خیبري په حمد پیل کړی و. د دې ټولګي د کتاب پیل د نومیالي شاعر ګل پاچا الفت په دعا سره کوو، چې خدایﷻ زمورږ په زده کړه کې خیر او برکت واچوي.

_ د حمد او مناجات ترمنځ څه توپیر دی؟

_ مورږ ولې د کار په پیل کې دعا کوو؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ټول جهان واکداره! ته هر څه لرې او هر څه کوی شې. د هر چا امید تاته کېږي او هر څوک هر څه له تا غواړي. ستا خزانې او کارخانې ډکې دي. ستا په باغونو کې د شيدو او عسلو ويالې بهېږي.

ستا بخششونه او انعامونه بې پايانه دي. ستا د رحمت نور په ځمکو او آسمانونو کې نه ځايېږي.

فقيران او مسکينان درنه د ډوډۍ سوال کوي.

ماړه او بډايان درنه اشتها او د هضمولو قوت غواړي.

څوك درنه په زاريو او دعاګانو اولادونه غواړي. ځينې وايي چې مال او دولت راکړه!

يو وايي چې جنت مې په کار دی. بل وايي له دوزخه امان او پناه غواړم.

مرتبې او لوړې درجې له تا سره دي، کاميابي او موفقيت ستا په توفيق حاصلېږي. دين او دنيا ستا په لاس کې دي.

راحت، زحمت، عزت او ذلت ستا له خوا انسان ته رسي.

بهار او خزان ته راولې، مرگ و ژوند ستا په اختيار کې دی.

هر څه ته کوې او هر څه له تا غوښتل کېږي.

ددې جهان او د هغه جهان اجرونه، خيرونه، خوندونه او خوشحالۍ خلکو ته، ته ورکوې. زه پوهېږم چې تا سره هر څه شته.

مگر زه هر څه نه غواړم. زما دعا او د زاهدانو دعا، زما ارزو او د پادشاهانو ارزو يو راز نه ده.

زما سوال د بډايانو او مسکينانو له سواله ډېر توپير لري.

زه نه وايم چې ځمکې او پيسې راکړه. نه غواړم چې عزت مې ډېر لوړ او رتبه مې لوړه شي، موټرونه او اسونه مې نه دي په کار.

قصرونه او عمارتونه نورو ته ورکړه!

پټې او باغونه هغه چاته وبخښه چې په خاورو نه مړېږي.

په بانکونو کې د سوداگرو پيسې زياتې کړه.

د بزرگۍ اعتبار مه راکوه! ځکه چې ستا په طاعت او عبادت له خلکو نه اجر او عزت غوښتل راته ښه نه ښکاره کېږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

زه له دې ټولو نه تېر يم او نور څه غواړم.
زه هغه څه غواړم چې ته يې هم غواړې.
هو، زه ستا له رضا نه خلاف څه نه غواړم.
زه وايم په جهان کې د ظلم بيرغ نسکور کړه. حق او عدالت ته قوت ورکړه! په زړونو کې رحم او د خير مينه واچوه!
په دماغونو کې د حق نور او د حقيقت رڼا پيدا کړه! ته کولای شې چې د ظلم قوت په ورو، وړو کاڼو ميده، ميده او ذرې، ذرې کړې يا د هوا په ماشو ظالمان تباه کړې.
مگر موږ د اتوم په بمونو هم دا کار نشو کولای.

د ليکوال لنډه پېژندگلوي:

گل پاچا الفت د مير سيد پاچا زوی او د سيد فقير پاچا لمسی دی. د لغمان په عزيز خان کڅ کې په (۱۲۸۸ هـ ش، ۱۹۰۹م) کال کې زېږېدلی دی. د ننگرهار او کابل په مدرسو کې يې زده کړې کړي دي او رسمي ماموريت يې د انيس د ورځپاڼې په اداره کې پيل کړی و. الفت د رسمي دندو په بهير کې په لوړو څوکيو کارونه کړي دي او دوه دورې په پارلمان (ولسي جرگه) کې د خلکو د استازي په توگه هم پاتې شوی دی. گل پاچا الفت د پښتو ژبې له پنځو ستورو څخه دی چې پښتو ژبې او ادب ته يې زيات خدمتونه کړي دي. ډېر کتابونه يې ليکلي دي چې مشهور يې دادي: غوره شعرونه، غوره نثرونه، ليکوالي (املا او انشا) ادبي بحثونه، څه ليکل يا ليک پوهه او نور...

گل پاچا الفت په نظم او نثر دواړو کې د پوره صلاحيت خاوند و، چې غوره اشعار يې د شعرونو ټولگه او غوره نثرونه يې د معاصرو ادبي نثرونو په زړه پورې مجموعه ده. گل پاچا الفت په ۱۳۵٦ل کال د قوس په ۲۸مه نېټه له دې نړۍ څخه سترگې پټې کړې.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د متن لنډیز:

په دې دعا کې له خدایه غوښتل شوي دي چې په نړۍ کې دې ظالم نه وي، ظلم او تېری دې نه وي. دا تر ټولو غوره دعا ده، ځکه چې د ټول انسانیت خلاصون پکې نغښتی دی. کله چې ظالم او ظلم نه وي نو محکوم او مظلوم به هم نه وي. برابري، عدل او مساوات به وي او دا هغه څه دي چې د اسلام مبارك دین یې غواړي او د خدایﷻ رضا هم په دې کې ده. موږ هم باید تل له خپل خدایﷻ څخه د خیر دعا وغواړو چې په هغه کې د ټولو انسانانو خیر وي.

موږ باید خود غرضه او خودبین نه اوسو چې هر څه د ځان لپاره وغواړو، بلکې خپله هوساینه د نورو په هوساینې کې ولټوو.

هغه څه چې د ځان لپاره یې غواړو د نورو لپاره یې هم باید وغواړو. د اسلام مقدس دین موږ عدل، ورورۍ او برابرۍ ته رابولي نو باید موږ هم په خپلو کړو وړو کې دغه اصل په پام کې ونیسو. چاته ازار ونه رسوو. د چا په حق سترګې پټې نه کړو او په ورورۍ، سوله او امن کې ژوند وکړو.

فعالیتونه

۱ــ زده کوونکي دې له ښوونکي څخه وروسته په وار سره متن په لوړ آواز ولولي او لاندې پوښتنو ته دې ځوابونه ووایي:

- د حمد او مناجات ترمنځ څه توپیر دی؟
- د دعا او مناجات ترمنځ څه توپیر دی؟
- مناجات په نظم کې وي که په نثر کې؟
- ولې د هر کار پیل په دعا سره کوو؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲ـ زده کوونکي دې په وار سره د متن لنډیز په خپلو خبرو کې ټولګیوالو ته وړاندې کړي.
۳ـ زده کوونکي دې په خپله خوښه په خو کرښو کې یوه دعائیه ولیکي او په ټولګي کې دې یې واوروي.
٤ـ زده کوونکي دې متن په غور ولولي او په متن کې دې شخصي ضمیرونه، ملکي ضمیرونه او استفهامي ضمیرونه په نښه کړي.

شخصي ضمیرونه: د لومړي شخص، دویم شخص او دریم شخص لپاره کارول کېږي. په دوه ډوله دی، منفصل او متصل.
منفصل ضمیرونه: هغه دي چې مستقل وي او له بلې کلمې سره پیوست نه وي.
لکه: زه، ته، دی، موږ، تاسې، دوی.
متصل ضمیرونه: هغه دي چې په خپلواک ډول نه کارول کېږي له نورو نومونو سره یوځای وي لکه: مې، مو، یې، دې.
ملکي ضمیرونه: چې یو څیز په چا پورې اړوند بولي، لکه: زما، ستا...
استفهامي ضمیرونه: د پوښتنې لپاره کارول کېږي، لکه: څوک، چا.

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې په کور کې دغه دعائیه شعر په غور ولولي او مفهوم دې په خپلو کتابچو کې ولیکي، په بله ورځ دې په پښتو درسي ساعت کې واوروي:

که هر څو یم له عمله بېنوا
ربه ته مې د امید غوټچه کړې وا
ما له قهره په امان کړې ذوالجلاله
یا جماله رحم ته وکړې پر ما

(c) ketabton.com: The Digital Library

پـر نېـکـی بـانـدې قـوت راکـــړې قـادره!
لـه بـدی مـې پـه امـــان لـــرې مـولا
و نېکی تـه مې محـتـاج نـه یـې خـاونـده
نــه زمـــا پــه بــدعــتــو لـــرې پــروا
سـتـا لـه واړو مـنـاهـیـو نـجـات راکــړې
پــر مـــا امـــر کـــړې قـــایـــم تـــر ابـــدا
هر عادت مې پر طاعت باندې حساب کړې
کـه صحـیـح چـېـرې لـه مـا نـه سـې ادا
د شـیـطـان لـه بـده مـکـره نـجـات راکـړې
هـم د نـفـس لـه وسـوسـې او لـه هـوا
پـه یـقـیـن کـې مـې لـرې بـاور لـه مخه
مـــا لـــه مـلـکـه دګـمـــان لـــرې جــدا
مـا تـوانـګـر د قـنـاعـت پـه خـزانـه کـړې
چـې مـې نـه وي وسـوسـه د دې دنـیـا
امـیـد ډېـر لـرم بـاري سـتـا و کـرم ته
چـې غـالـبـه مـې پـر خـوف بـانـدې رجـا
ستا دیـدار بـه روزي زمـا ((جـمـعـه)) کړې
پـه نـصـیـب، مـې شـفـاعـت کـړې د پېشوا

حاجي جمعه بارکزی

حاجي جمعه بارکزی د پښتو ژبې شاعر و چې له ۱۲۰۰ هـ. ق. نه تر ۱۲۵۹ هـ. ق. پورې يې ژوند کړی دی. دی د کندهار په زاړه ماشور کلي کې اوسېده او د سردار کندل خان معاصر و. د خپل وخت عالم او صوفي شاعر و. د نقشبنديه طريقې پيرو و. څو ځلې حج ته په پښو تللی و. د ده په شعرونو کې د کندل خان د حکومت ګډوډيو او ظلمونو ته اشاره شوې ده او هم يې د پښتنو غازيانو هغه حملې يادې کړې چې د انګرېزانو پر خلاف يې کړې دي. ديوان يې د افغانستان د علومو اکاډمۍ له خوا په ۱۳۶۰ هـ. ش. کال چاپ شوی دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

نعت

نعت هغه موزون کلام دی چې د اسلام د ستر پیغمبر محمدﷺ ستاینه پکې شوې وي.

په نعت کې معمولاً شاعر د حضرت محمدﷺ د سیرت ستاینه کوي او د دې په څنګ کې ورسره د خپلې مینې اظهار کوي. په پښتو شعر کې له لرغونو زمانو څخه تر کلاسیکې شاعرۍ او نننۍ شعر پورې دا لړۍ راروانه ده.

د پښتو شعر په زیاترو دیوانونو کې له حمد څخه وروسته د اسلام د ستر لارښود حضرت محمدﷺ په اړه نعت ویل شوی دی.

کله کله دا ستاینه په نثر کې هم وي خو بېلګې یې په نظم کې زیاتې دي. په پښتو کې حمدونه او نعتونه په جلا جلا مجموعو کې هم راټول او خپاره شوي دي. په دې لوست کې مو د کلاسیکې دورې د یوه شاعر خواجه محمد بنګښ یو نعت غوره کړی دی.

نعت څه ته وایي او موضوع یې څه وي؟

ستاسې کوم نعت په یاد دی څو بیتونه یې په ټولګي کې نورو ته واوروئ؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

محمده ستا و لور ته به سفر کړم
په لېمو به در روان شپه به په سر کړم
رنګینه جامې به واغوندم حبیبه!
ځان به ستا د بورجلونو قلندر کړم
زه که ستا تر مبارکې روضې ورشم
په بڼو به دې جارو خاورې د در کړم
سعادت د دواړو کونو زما دادی
چې په خاورو، دې روښان دواړه بصر کړم
پیشکشي مې د عمل په مخکې نشته
شرمنده به در حاضر دا خپل بشر کړم
جګې جګې نوراني جمال ځرګند کړه
د غفلت توره تیاره شوه چې نظر کړم
ته نظر د عنایت رابانديې وکړه
بېهوده میني هر ګور سره اوتر کړم
زه خواجه محمد هر ګوره ګنهګار یم
ډېر امید له شفاعته د سرور کړم

(c) ketabton.com: The Digital Library

د شاعر لنډه پېژندګلوي:

خواجه محمد بنګښ د پښتو ادبیاتو د منځنۍ دورې شاعر دی. د مغلي پاچا اورنګزیب د پاچاهۍ په وخت کې یې ژوند کاوه. د خوشحال خان خټک معاصر او د پښتنو د بنګښو قبیلې ته منسوب دی. په بنګښو شاعرانو کې لومړنی د دیوان خاوند شاعر دی. دیوان یې په پېښور کې چاپ شوی دی. خواجه محمد بنګښ په پېښور کې ژوند کاوه او د تصوف په سلسله کې د چشتیه طریقې پیرو و. دی د شیخ عبدالرحیم مرید و.

د ده په اړه پوره معلومات نشته. د زېږېدنې او مړینې نېټه یې معلومه نه ده. قبر یې هم معلوم نه دی. شعرونه یې عشقي، عرفاني او اخلاقي مضامین لري. خواجه محمد بنګښ د خپلو یارانو په مړینه ډېرې ښې مرثیې لیکلې، خو د ده مرثیه چا نه ده لیکلې.

د پښتو ژبې یو شاعر بیدل یې د یوه نکته دان شاعر په توګه یادوي. خواجه محمد بنګښ په خپل یوه شعر کې د اورنګزېب د پاچاهۍ وخت ته داسې اشاره کوي:

د اورنــګ پـه پـادشـاهۍ کـې مـې نـیـاو نـه شي
زه خـواجـه مـحـمـد بـه ووځـم بـل لـور ته

د متن لنډیز

نعت هغه موزون کلام دی چې د اسلام د ستر پیغمبر حضرت محمدﷺ ستاینه پکې راغلې وي. پښتو دیوانونه په حمد پیلېږي او وروسته نعت راځي چې په نعت کې د حضرت محمدﷺ د سیرت ستاینه کوي. خواجه محمد بنګښ چې د کلاسیکې دورې شاعر دی په دغه نعت کې یې د حضرت محمدﷺ مزار ته د ورتلو ارمان کړی او د خپلو ګناهونو د شفاعت هیله ترینه لري، شاعر خپله نېکمرغي داګڼي چې د ده تر مزاره ورشي او د عنایت نظر ورباندې وشي. په پښتو پخوانیو او اوسنیو شعرونو کې د نعتونو نمونې زیاتې دي چې شمېر یې سلګونو ته رسېږي. ځینې نعتیه مجموعې هم په معاصره دوره کې خپرې شوې دي چې یو شمېر نعتونه یې راټول کړي دي. ځینې داسې پښتانه شاعران هم شته چې د نعتونو مستقلې مجموعې لري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

فعالیتونه

۱ـ زده کوونکي دې له ښوونکي وروسته په وار سره متن په لوړ آواز ولولي. ښوونکی دې د زده کوونکو سم ویل وڅاري.

۲ـ څو تنه زده کوونکي دې په وار سره د نعت یو، یو بیت معنا کړي او نور زده کونکي دې د نعت سم ویل او سمه معنا کول وڅاري.

۳ـ زده کوونکي دې لاندیني لغتونه معنا او په مناسبو جملو کې وکاروي:
حبیب، بورجل، قلندر، روضه، سعادت، بصر، جګې جګې، جمال، عنایت، اوتر، شفاعت، سرور.

٤ـ زده کوونکي دې لاندې پوښتنې ځواب کړي:

- د پورته نعت ویونکی څوك او د چا معاصر و؟
- د کوم پاچا په وخت کې یې ژوند کاوه؟
- د دې شاعر د شعرونو موضوعات څه دي؟

٥ـ د لاندې بیتونو مفهوم په وار سره په شفاهي توګه ووایاست:

پیشکشي مې د عمل په مخکې نشته
شرمنده به در حاضر دا خپل بشر کړم
جګې جګې نوراني جمال ځرګند کړه
د غفلت توره تیاره شوه چې نظر کړم

٦ـ زده کوونکي دې په شعر کې نومځري (ضمیرونه) په نښه کړي او ودې وایې چې کوم نومځري دي؟

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې په کور کې د اسلام د ستر پیغمبر محمد ﷺ په اړه په یو مخ کې لیکنه وکړي او په بله ورځ دې خپله لیکنه په پښتو درسي ساعت کې واوروي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

سوله

جګړه او سوله د انسانانو له ژوند سره سمه راروانه ده. سوله د جګړې ضد کلمه ده. په جګړه کې انسان وژنه، بربادي او ناخوالې وي.

ټولنیز ژوند له ګډوډیو سره مخامخ کېږي. په سوله کې آرامي، خواخوږي، سوکالي او امن وي. سوله ټولنیز ژوند تنظیموي او د جګړې ناخوالې له منځه وړي. جګړه د تباهۍ او بربادۍ نوم دی او سوله د آرامۍ او ودانۍ ضمانت کوي. جګړه نه ګټه لري او نه ګټېل، سوله نه ماته لري او نه بایلل. په دې لوست کې به تاسې د سولې د ارزښت او ګټو په اړه ولولئ چې ژوند پرته له سولې څومره ستونزمن او له کړاو نه ډک دی.

ـ که سوله نه وي نو ژوند به له کومو ستونزو سره مخامخ وي؟

ـ په سوله کې د انسانانو د ژوند کوم حقونه خوندي دي؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

سوله د صلحې په بڼه یوه عربي کلمه ده چې ډېرې معناوې لري، خو یوه معنا یې چې ډېره کارول کېږي هغه د جنګ جګړې بندول دي.

سوله د جنګ بندول، د شخړو لرې کول او د اختلافاتو ختمول دي. یا سوله هغه ترون دی چې جنګ او شخړې پرې ختمېږي. که په کوم ځای کې سوله نه وي، نو هلته خلک یو له بل سره په جګړه اخته وي. د ژوندانه ټول ورځني کارونه نه شي کولای او خلک دې ته اړ کېږي چې لرې ځایونو ته مهاجر شي او ژوند په سختۍ تېر کړي. په جګړه کې خلک وژل کېږي. میندې او پلرونه بې اولاده کېږي، ماشومان بې پلاره او بې موره کېږي.

په جګړه کې خلک د ټوپک په ژبه غږېږي او په ځمکو کې د غنمو پر ځای ماینونه او بمونه کري. په ماینونو زرګونه خلک وژل کېږي او ځینې خپل لاسونه، سترګې او پښې پکې له لاسه ورکوي. ماینونه د خلکو ژوند اخلي او هېواد ورانوي. که سوله نه وي، خلک خپه او ژوند په سختۍ تېرېږي.

په انساني ټولنه کې ډول ډول خلک دي. انسانان کله یو له بل سره جوړېږي او کله نه جوړېږي. نارینه، ښځې، ځوانان او سپین ږیري د هر څه په اړه بېل، بېل نظرونه لري. دا څه بد کار نه دی. که موږ په کومه خبره له چا سره نه جوړېږو، کومه ګناه نه ده، خو که له یو بل سره خبرې وکړو، نو څرګندېږي چې کومه خبره د ټولو په ګټه ده. که څوک زموږ خبره نه مني موږ حق نه لرو چې هغه مجبوره کړو چې باید حتماً زموږ خبره ومني. موږ باید دا زده کړو چې خبرې په دلیل سره وکړو او منطقي وغږېږو. که چېرې څوک د ټوپک په زور مجبور کړو چې زموږ خبره ومني، نو هغه به له موږ نه ډار شوی وي. په زړه کې به یې زموږ خبره نه وي منلې او له موږ نه به کرکه هم کوي.

موږ باید په دې ویوهېږو چې خلک ډول، ډول دي. د یو لاس ګوتې هم برابرې نه دي. یو تور، بل سپین، څوک جګ، څوک ټیټ، څوک چاغ او څوک ډنګر دی. یو په یوه ژبه خبرې کوي او بل په بله ژبه. سره له دې چې یو له بله توپیر لرو، خو د ځان او خپلو کورنیو لپاره هغه څه غواړو چې ټول یې غواړي. خواړه، د ښځو اوبه، د اوسېدو ځای او د ژوند د چلولو لپاره کار.

(c) ketabton.com: The Digital Library

موږ ټول دا هیله لرو چې زموږ اولادونه روغ، غښتلي او کورنۍ مو خوشحاله وي. دې هیلې ته د رسېدو لپاره موږ باید په سوله او آرامۍ کې ژوند وکړو.

په دې نړۍ کې چې موږ ژوند کوو، نو خلک ډول ډول دي او باید چې همداسې وي، ځکه که ټول خلک یو ډول وای دا دنیا به پیکه او بې خونده وای. د همدې لپاره د یوه سړي څېره بل ته ورته نه ده. یو سړی یو کار ښه کولای شي او بل سړی بل کار. یو دهقان دی او بل خټګر. څوک د اوسپنې کار کوي او څوک د وړیو او وریښمو کار، یو سوداګري کوي او بل دوکانداري، یو مستري دی او بل ترکاڼ. موږ په خپل ورځني ژوند کې دې ټولو کسانو ته اړ یو. که څوک موږ ته ورته نه دی، یا یې جامې زموږ غوندې نه دي او یا یې غږېدا بل ډول ده، د دې معنا دا نه ده چې هغه له موږ نه ښه او یا بد دی. څه پروا کوي که موږ یو له بله توپیر لرو؟ که څوک یو کار زموږ په څېر نه کوي، موږ یې باید بد ونه ګڼو. موږ یې له نورو زده کوو، نو نور خلک کولای شي چې له موږ نه یې زده کړي. که موږ یو بل ته درناوی ونه کړو او یو له بل سره ناسته ولاړه او خبرې ونه کړو، نو سوله به نه وي.

د انسانانو ترمنځ توپیرونه اختلافات رامنځته کوي، خو د اختلافاتو پالل اختلافات زېږوي. دا باید په یاد ولرو چې د اختلافاتو د حل ډېرې لارې شته. کله چې ماشومان په خپل منځ کې جنجال کوي نو مور او پلار یې ورسره خبرې کوي او جوړوي یې. کله چې د ګاونډیانو ترمنځ ستونزې پیدا شي، جرګه یا شورا ورسره مرسته کوي چې یو له بل سره روغه وکړي. کله کله بیا خلک د خپلو ستونزو د حل په خاطر قاضي، وکیل او محکمې ته ورځي. که هېوادونه یو له بل سره شخړه ولري، پخپلو منځو کې کښېني او د حل یوه لاره پیدا کوي. که په دې هم جوړ نه شي، نو د ملګرو ملتونو له موسسې څخه مرسته غواړي، لنډه دا چې د اختلاف د حل لپاره ډېرې لارې شته. موږ باید خپل اختلاف د خبرو او جرګو له لارې حل کړو، نه د زور له لارې. زور بدمرغي راولي، زور اختلاف نه حل کوي، بلکې اختلاف زیاتوي.

نو لازمه ده چې موږ خلک سولې ته راوبلو او ویې هڅوو چې د جګړې پر ځای سولې

(c) ketabton.com: The Digital Library

ته غاړه کېږدي.

د یونسکو کړنلاره په دې جملې پیلېږي: (څرنګه چې جګړه د انسانانو له ذهن څخه پیلېږي، نو د سولې د دفاع سنګر هم باید د انسانانو په ذهن کې رامنځته شي.)

په پښتو لیکني (تحریري) او نالیکني (شفاهي) ادبیاتو کې هم په سوله او امن ټینګار شوی دی او تل یې خلک سولې او امن ته رابللي دي. د پښتو په شفاهي ادبیاتو کې لکه لنډۍ او ځینې نورو ډولونو کې، دغه موضوع ډېره ښه انځور شوې ده. په زیاتو لنډیو کې جنګ غندل شوی او ناوړه پایلې یې په ګوته شوي دي، لکه:

د ښــو ټــوپکــو وســتــاکــاره

د ښو ځوانانو خون به ستا په غاړه وینه

همدارنګه په پښتو شعر کې هم له لرغونو زمانو څخه رانیولې تر ننه پورې سوله او امن ستایل شوی، جنګ یې غندلی او سولې ته یې خلک رابللي دي.

د منځنۍ دورې یو شاعر ملا جانان فدوي هوتک جګړه مارو ته د سولې په هکله داسې وایي:

عـــارفـــان کـــا لـــه جـــهـــانـــه ســـره ســولـــه

تـــا تـــرلـــی پـــه جـــهـــان د ســـولـــې ور دی

همدارنګه د پښتو ژبې پخوانیو او اوسنیو شاعرانو هېڅکله سوله له پامه نه ده غورځولې او جنګ یې غندلی دی.

رحمان بابا په دې لاندې شعر کې په خومره ښکلي ډول خلک سولې ته رابللي دي:

کـر د ګلـو کړه چې سـیمه دې ګلزار شـي　　اغزي مه کره په پښو کې به دې خار شي

کوهـی مـه کنـه د بـل سـړي پـه لار کې　　چېرې ستا به د کوهي په غـاړه لار شي

آدم زاد پـه معنـا واړه یـو صـورت دی　　هـر چـې بـل آزاروي هـغـه آزار شي

هغـه زړه بـه لـه توپانـه پـه امـان وي　　چې کښتی غوندې د خلکو باربردار شي

(c) ketabton.com: The Digital Library

په معاصره شاعرۍ کې سوله له هرې دورې څخه زیاته راغلې ده او ولسونه یې د سولې په ساتلو مکلف ګڼلي او د جګړې تباهي او بربادي یې یو په یو بیان کړې ده. په معاصر شعر کې مو دلته دوه نمونې غوره کړې دي چې تاسې به یې ولولئ

مینه کر دی په وطن کې د ګلونو / مینه ژوند او سعادت دی د قامونو
د ژوندون ترخه په مینه خوږه کیږي / ورکوي مینه خواري د ولسونو
کوم قامونه چې په مینه سره ژوند کړي / تل وي خلاص د زمانې له افتونو
مینه مینه ده چې جوړ پرې دا جهان دی / مینه اصل د وجود او د انسان دی

ارسلان سلیمي

چې خپل کور ودانوم زه / د بل کور نه ورانوم زه
نه مې چا سره بدي شته / نه مې چاته بدنیتي شته
له هر چا مې ورورولي ده / خپل پردي سره اشتي ده
زه هر چا له ښه غوارم / زه چې ځان له څه غوارم

دوست محمد کامل مومند

د متن لنډیز:

سوله د جګړې بندول دي. سوله د جګړې ضد کلمه ده، په جګړه کې وژنه، ورانول او له تباهۍ او بربادۍ نور څه نشته. په سوله کې آرامي، ورورولي، مهرباني، سوکالي او ترقي ده.

انسانان په خپلو منځو کې توپیرونه لري او هر سړی د خپل استعداد او توان سره یو کار کوي. ځکه چې موږ یو د بل کار ته اړ یو. د انسانانو ترمنځ اختلافات هم شته خو دا اختلافات د خبرو اترو له لارې باید حل شي. هېڅوک حق نه لري چې په چا باندې په زور یوه خبره ومني.

که اختلافات شدید شي، نو د حل لپاره یې سپین ږیري، جرګې، محلي شوراګانې شته. له دې سره قاضي، وکیل او محکمې هم شته چې شخړې حلوي.

د هېوادونو ترمنځ که اختلافات پیدا کېږي نو ملګري ملتونه یې حلوي. هر ډول

(c) ketabton.com: The Digital Library

اختلافات د خبرو او مذاکرې له لارې حل کېدای شي، نو لازمه نه ده چې د جګړې لاره ونیول شي او سوله له منځه لاړه شي.
موږ ټولو ته لازمه ده چې د سولې د دفاع او ساتنې فکر د انسانانو په ذهنونو کې وروزو، ځکه چې جګړه هم له همدغه ځای څخه پیلېږي.

فعالیتونه

۱ـ زده کوونکي دې د ښوونکي له لوستلو څخه وروسته د متن یو، یو پراګراف ولولي او مفهوم دې څرګند کړي.

۲ـ زده کوونکي دې په دوه پراګرافونو کې د جګړې زیانونه او د سولې ګټې ولیکي او په وار سره دې په ټولګي کې واوروي.

۳ـ زده کوونکي دې په وار سره په لاندې موضوع باندې خبرې وکړي او خپل خپل نظر دې څرګند کړي (څنګه کولی شو د خلکو په ذهنونو کې د سولې ساتنې اصل وروزو.)

٤ـ (خلک ډول ډول دي) زده کوونکي دې ووایي چې دا جمله څه معنا لري. د ټولنې په ګټه ده که په تاوان؟

٥ـ دوه زده کوونکي دې د نورو په استازیتوب په وار سره په دې خبرې وکړي چې څنګه کولای شو اختلافات حل کړو؟

٦ـ زده کوونکي دې په دې خبرې وکړي چې ښځې د سولې په راوستو کې څه رول لوبولای شي؟

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې په کورونو کې متن په غور سره ولولي او بیا دې د دې متن په رڼا کې د سولې په هکله یوه لیکنه وکړي. بله ورځ دې په پښتو درسي ساعت کې د نورو ټولګیوالو په وړاندې ولولي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ادب څه ته وايي؟

موږ په ښوونځي کې او هم له ښوونځي څخه د باندې ځينې کلمې اورو او يا يې په کتابونو او مجلو کې لولو، خو په اړه يې دومره معلومات نه لرو چې ورباندې ويوهېږو، د بېلګې په توګه ادب، ادبيات، ادبپوهنه، کره کتنه، ادبي تاريخ، ادبي ژانر او داسې نورې کلمې يا اصطلاحات چې په ادب يا ادبياتو پورې اړه لري، خو ځينې به يې له معنا او تعريف سره لازمه آشنايي نه لري. د دې لپاره مو په دې لوست کې په ادب خبرې کړي او د ادب ځينې ځانګې مو درته په لنډه توګه روښانه کړي دي چې د ادب هره ځانګه په لنډ ډول وپېژنئ.

ـ ادب څه ته وايي؟

ـ شعر او داستان هم د ادب برخې دي؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

پخوانیو د آدب د کلمې په هکله ویل چې د ادب کلمه له (هذب) څخه اخیستل شوې چې (هذب) د بې عیبه معنا لري. د (هذب) کلمه به د هغې ونې لپاره استعمالېده چې څانګې او ښاخونه به یې پرې شول او صافه به شوه.

وروسته بیا دا کلمه د هغه چا لپاره کارېده چې عیبونه به یې ورک شول او مهذب به شو. وروسته دغه (هذب) په ادب واوښته.

د ادب کلمه په تهذیب هم معنا شوې لکه څه شی چې له چا سره لایق او مناسب وي دې ته هم ادب ویل کېږي. په تعریف کې به یې داسې ویل کېدل چې ادب هغه پوهه ده چې انسان په خپله وینا او بیان کې له تېروتنې څخه ساتي. همدارنګه ادب پوهې، زیرکی اخلاقي تهذیب او فضیلت ته هم وایي او په اصطلاح کې هغه پوهه او ریاضت دی چې انسان ته فضیلت وربه برخه کوي او په خپلو کړو وړو کې یې له تېروتنې څخه ژغوري.

په اوسنیو څېړنو کې ادب یو ژبنی هنر دی چې واقعیتونه په انځورونو کې وړاندې کوي. ادب واقعیت مخامخ او نېغ په نېغه نه بیانوي، بلکې په ښکلي او احساس پاروونکي شکل یې وړاندې کوي. شاعر او لیکوال له واقعیت څخه خپله اخیستنه کوي او بیا یې په عاطفي بڼه انځوروي. د ادبي ژانر (شعر، کیسې، ډرامې، طنز او نورو) مهمه ځانګړتیا دا ده چې احساس ولېږدوي او که دا کار ونه کړي او د اورېدونکي یا لوستونکي پر عواطفو اغېزه ونه کړي، هغه ادبي اثر نه دی. ادب مخامخ نصیحت او لارښوونه نه کوي خو یوه پېښه داسې بیانوي چې تر لوستلو وروسته د شخص په سلوك او فکر کې مثبت بدلون راولي. بد ته بد وایي او له ښو سره مینه وکړي. ادبیات د انسان ښکلاییز ذوق تسکینوي، سرکښه غرایز تعمیروي، شډل ذوقونه یې تربیه کوي. د غمونو او اندېښنو په وخت کې انسان ته تسلي ورکوي. ادبیات دوې مهمې برخې لري چې یوه یې تخلیقي ادبیات او بله یې تحقیقي ادبیات دي.

تخلیقي یا هنري ادبیات هغو ادبي آثارو ته ویل کېږي لکه شعر، داستان، ډرامه، طنز، ادبي ټوټه، تکل او داسې نور... تحقیقي ادبیات د ادبي آثارو د ماهیت، منشاء، تکامل او

(c) ketabton.com: The Digital Library

څرنګوالي په باره کې څېړني ته ویل کېږي. په بله وینا تخلیقي ادبیات هنري ادبي آثار دي او تحقیقي ادبیات ددغو آثارو په باره کې بحث او څېړنه ده چې دغو تحقیقي ادبیاتو ته ادبپوهنه هم وايي.

ادبي ژانرونه

ژانر (genre) فرانسوي کلمه ده چې د نوع یا ډول معنا لري. ادبي اثار د شکل او جوړښت له پلوه د یوه یا بل ژانر په ډله کې راځي. په اروپا کې پخوا دغه ژانرونه منل شوي وو:

اېپیک، لیریک او ډراماتیک

اېپیک حماسې ته وايي. په نثر او نظم دواړو کې راتلای شي. د اېپیک یا حماسې ځینې نامتو نمونې دا دي: د هومر ایلیاد او اودیسې، د هند مهابهارا ته، د فردوسي شاهنامه، د پښتو آدم خان درخانۍ او مؤمن خان او شیرینو.

د لیریک کلمه له لاتین څخه راوتلې ده. لایر د موسیقۍ یو ډول تاریزه اله وه چې سندرې به ورسره ویل کېدې. لیریک کلمه د غنایي اشعارو لپاره کارول کېږي چې دغه اشعار د تخیل، هیجان او ترنم څرګندې نښې له ځان سره لري او د شاعر ځانګړي احساسات څرګندوي. په اوسني وخت کې ناول، لنډه کیسه، شعر، ادبي ټوټه او تکل منل شوي ادبي ژانرونه دي. په اوسني وخت کې د ژانر اصطلاح په پراخ مفهوم استعمالېږي، لکه داستان یو ادبي ژانر دی او د داستان هر ډول لکه لنډه کیسه، ناول، طنز او تکل هر یو ځانته ادبي ژانر دی.

همدارنګه په لیریک کې شعر ژانر دی او بیا د شعر نور ډولونه لکه غزل، قصیده، مثنوي، رباعي او داسې نور هر یو د شعر ډولونه دي.

په اېپیک یا حماسه کې هم پخوا دوه ژانرونه ډېر مشهور وو، لکه: تراژیدي او کمیډي.

د ادبپوهنې څانګې

ادبپوهنه درې څانګې لري: ادبي تیوري، ادبي کره کتنه او ادبي تاریخ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ادبي تیوري د ادبي آثارو پر منشاء، ماهیت، تکامل، ارزښت او د ارزونې پر مېتود او لارو بحث کوي. د ادب تیوري د ادبپوهنې د نورو څانګو لپاره اصول او لارې چارې برابروي.

د مثال په توګه ادبي کره کتونکی چې یو ادبي اثر ارزوي د ارزونې معیارونه له ادبي تیورۍ څخه ترلاسه کوي.

د ادبپوهنې بله څانګه ادبي کره کتنه ده. ادبي کره کتنه پر ادبي اثارو قضاوت کوي د ادبي آثارو ښه او بد، ښکلي او بدرنګه اړخونه رابرسېره کوي. په ادبي کره کتنه کې باید له شخصي مینې، کینې، توهین او سپکاوي نه ډډه وشي او له علمي قضاوت او علمي ژبې څخه کار واخیستل شي.

د ادبي کره کتنې هدف دادی چې له لوستونکي سره د ادبي اثر په ارزونه کې مرسته وکړي او لیکونکي ته لارښوونه وکړي چې د خپلې لیکنې نیمګړتیاوې او ښېګڼې وپېژني.

ادبي کره کتنه په هغه ټولنه کې ډېره اغېزه او ګټه لري چې د بیان او تخلیق آزادي وي. که چېرې دا نه وي نو هلته ادبي کره کتنه د اختناق او سانسور د وسیلې په توګه استعمالېږي.

د ادبپوهنې بله مهمه څانګه ادبي تاریخ دی چې د ادب تاریخ او د ادبیاتو تاریخ هم ورته وایي. د ادب تاریخ هغه پوهنه ده چې د هنري ادبیاتو د پیدایښت او ودې جریان له تاریخي شرایطو سره د ارتباط په لړ کې څېړي. لکه د انسان ژوند چې څومره په ادب کې ځلېدلی، رابرسېره کوي یې. ادبي تذکره له ادبي تاریخ سره توپیر لري. په ادبي تذکره کې د لیکوال او شاعر پېژندګلوي (بیوګرافي) راځي او په ادبي تاریخ کې ادبي جریان او تحول څېړل کېږي.

د ادب دغه یاد شوي ډولونه په شلمه پېړۍ کې پښتو ژبې ته رانوتل او وپالل شول، ځکه چې شلمه پېړۍ د پښتو ادبیاتو د پرمختګ او پراختیا پېړۍ ده. په همدې پېړۍ کې د پښتو هنري نثر رامنځته شو. په همدې پېړۍ کې پښتو ناولونه، ډرامې، لنډې کیسې، ادبي ټوټې، سفرنامې، راپورتاژونه، ځان پېژندنې، تکلونه او نور ادبي ژانرونه رامنځته شول.

په همدې پېړۍ کې پښتو آثار د چاپ غېږې ته ولوېده. پښتو د راډیو په څپو کې خوره

(c) ketabton.com: The Digital Library

شوه. پښتو د سینما په پرده پلې شوه. پښتو د تلویزیون او کمپیوټر په سکرین راغله.

په دې پېړۍ کې پښتو ته ټول امکانات برابر شول چې د عصر غوښتنه او د وخت ضرورت و. د دغو امکاناتو تر څنګه دا اړتیا هم پیدا شوه چې پښتانه لیکوال له نویو غوښتنو سره سم لیکنې وکړي او نړیوال معیار په نظر کې ولري.

له همدې کبله په روانه پېړۍ کې د لیك او لیکوالۍ لارښودونه هم ولیکل شول او د لیکوالۍ، املا او انشا لوستونه په درسي کتابونو کې هم شامل شول.

د متن لنډیز:

ادب یو ذهني هنر دی چې واقعیتونه په انځورونو کې وړاندې کوي. ادب دوې مهمې برخې لري چې یوه یې تخلیقي ادبیات او بله یې تحقیقي ادبیات دي. تخلیقي ادبیات ادبي آثارو ته ویل کېږي لکه شعر، داستان، ډرامه او نور... تحقیقي ادبیات د ادبي آثارو د ماهیت منشاء، تکامل او ځرنګوالي په باره کې څېړنې کوي په بله وینا تخلیقي ادبیات هنري ادبي آثار دي او تحقیقي ادبیات د دغو آثارو په باره کې بحث او څېړنه کوي. تحقیقي ادبیاتو ته ادبپوهنه هم وایي. ادبپوهنه درې څانګې لري: ادبي تیوري، ادبي کره کتنه او ادبي تاریخ.

ادبي تیوري د ادبي آثارو پر منشاء، ماهیت، تکامل، ارزښت او د ارزیابۍ پر مېتود بحث کوي. ادبي کره کتنه پر ادبي آثارو قضاوت کوي. د یو اثر ښې او بدې خواوې رابرسېره کوي او لیکوال ته لارښوونه کوي.

د ادب تاریخ هغه پوهنه ده چې د هنري ادبیاتو د پیدایښت او ودې جریان له تاریخي شرایطو سره د ارتباط په لړ کې څېړي. دا درې واړه څانګې یوه له بلې سره ارتباط لري او یو د بل مرستندوی دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

فعالیتونه

۱ـ زده کوونکي دې متن په چوپه خوله ولولي او لاندې پوښتنو ته دې ځوابونه ووايي:

ـ د ادب کلمه له څه شي نه راوتلې ده؟

ـ ادب په څو برخو وېشل کېږي؟

ـ ادبپوهنه کومې څانګې لري؟

ـ ادبي تاريخ څه ته وايي؟

ـ ژانر، اېپيك او ليريك کلمې څه شي ته استعمالېږي؟

۲ـ زده کوونکي دې د هغو ادبي ژانرونو نومونه واخلي چې دوی يې پېژني؟

۳ـ څو زده کوونکي دې په وار سره په کره کتنه خبرې وکړي چې کره کتنه څه ګټې لري؟

٤ـ تاسې په پښتو ژبه کې کوم اوسني ليکوال پېژنئ؟

٥ـ زده کوونکي دې د خپل راتلونکي په هکله يو يو پراګراف وليکي او په وار سره دې په ټولګي کې واوروي؟

٦ـ زده کوونکي دې لاندې لغتونه معنا او په جملو کې وکاروي:

(فضيلت، رياضت، تهذيب، منشاء، ماهيت، تکامل، اختناق، سانسور، تحول).

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې د متن په موضوعاتو کې ځانته يوه موضوع وټاکي او په اړه دې لس کرښې وليکي، په راتلونکي درسي ساعت کې دې ولولي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

خوشحال خان خټک

د پښتو ادب منځنۍ دوره په نومیالیو شاعرانو ښکلې ده چې هر یو یې ځانته ځانګړی ځای او آثار لري. یو له دغو نومیالیو څخه خوشحال خان خټک دی چې پښتو ادب پرې وياړي. دغه د توري او قلم خاوند پښتو ادب ته ډېر ارزښتمن کتابونه په میراث پرې ایښي دي.

خوشحال خان خټک د پښتو ادب سرلاری دی چې د حماسي سبک په رامنځته کېدو یې ډېر لارویان په ځان پسې روان کړي. په دې لوست کې به د ده د ژوند او ادب پر بېلابېلو اړخونو پوه شئ.

- تاسې د خوشحال خان خټک په هکله څه معلومات لرئ؟
- خوشحال خان خټک پښتو ادب ته څه ورکړي دي؟
- ولې خوشحال د هند د حکمراني مغلي کورنۍ پر ضد جنګېده؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

خوشحال خان خټک د هند د مغلي پاچا نور الدين جهانګير په وخت کې په (۱۰۲۲هـ ق)، (۱۶۱۳م) د پېښور په اکوړه کې وزېږېد.

پلار يې شهباز خان، نيکه يې يحيی خان او غور نيکه يې ملک اکوړی و. خوشحال خان په خپله يوه قصيده کې خپله پېژندګلوي په دې ډول کوي:

زه خوشحال د شهباز خان يم — چې تورزن يم کان په کان
شهباز خان د يحيی خان و — چې بل نه و هسې ځوان
يحيی خان د اکوړي و — چې په توره شو سلطان
د اکبر بادشاه په دور — شو د خپل ولس ستر خان

د هجرت زر دوه ويشت سن و
چې زه راغلم په جهان

د خوشحال خان مشر نيکه ملک اکوړی د هند د مغلي پاچا جلال الدين اکبر له خوا د خټکو د مشر په توګه وټاکل شو. اکبر پاچا ملک اکوړي ته له خير اباد څخه تر نوښاره پورې سيمه په جاګير کې ورکړه. د سرک ساتل او په پاچاهي لاره باندې د ځارويو د تګ راتګ د محصول ټولولو امتياز هم ده ته ورکړل شو.

د خوشحال خان ژوند له ماشومتوب څخه تر سپين ږيرتوبه پورې له حوادثو ډک دی. دی شپږ کلن و چې په لنډي سيند کې ډوب شو، خو د کلي د يوې ښځې په واسطه وژغورل شو.

په اته کلنۍ کې پرې له څېرې څخه يو کاڼی راولويد او سر يې داسې ټپي شو چې يوه اونۍ له مرګ سره لاس و ګرېوان و، خو وروسته ورو، ورو په رغېدو شو.

د واده په شپه سختې تبې نيولی و او د کورنۍ غړو په برستنو کې داسې پټ کړی و چې د ساه ايستلو توان يې نه و. خوشحال خان د پلار له مړينې وروسته د خپل قوم مشر وټاکل شو. دغه وخت د هند پاچا شاه جهان و او له خوشحال خان سره يې اړيکې ښې وې، خو کله چې اورنګزيب خپل ورونه مړه کړل او خپل پلار شاه جهان يې بندي کړ، نو خوشحال

(c) ketabton.com: The Digital Library

خان یې هم په (۱۰۷۴هـ ق)، (۱۶۶۴م) کې ونیو.

خوشحال خان دوه نیم کاله په ډیلي او د جیپور د ریاست د رنتبور په زندان کې تېر کړل. بیا اګرې ته ولېږل شو. د څلورو کالو بند او نظر بندۍ څخه وروسته آزاد شو.

خوشحال خان چې کله خپل وطن ته راستون شو، نو د هوډ نیولو په تکل کې و. خوشحال په خپل یو شعر کې دغه حالت په دې ډول څرګندوي:

پس له بنده دی دا عزم د خوشحال د خاطر جزم
یا نیولی مخ مکې ته یا مغلو سره رزم

خوشحال خان د پښتنو د امپراتورۍ د بیا جوړونې او افغاني دولت د جوړښت لپاره توره تر ملا کړه او ویې ویل:

د افغان په ننګ مې وتړله توره
ننګیالی د زمانې خوشحال خټک یم

خوشحال خان له مغلو سره ډېر جنګونه وکړل. په ډېرو جنګونو کې یې مغلو ته ماته ورکړه، تر دې چې د هند مغلي پاچا اورنګزیب پخپله لاهور ته راغی او په حسن ابدال کې یې دوې میاشتې تېرې کړې.

ایمل خان مومند او دریا خان اپریدی هغه نومیالي پښتانه وو چې پخوا یې د مغولو د حکومت د ظلم او زیاتي په وړاندې د خپلواکۍ بیرغ پورته کړی او پښتانه یې د آزادۍ جنګ ته تیار کړي وو. بیا نو خوشحال خان خټک هم ددغو نومیالیو مشرانو تر څنګ ودرېد او د مغولو په وړاندې یې د ستر جنګ میدان ته ورودانګل.

د خوشحال خان د عمر وروستي څو کاله د سختو غمونو، مصیبتونو او ستونزو نه ډک کلونه وو. د خوشحال خان یو زوی بهرام خان له مغلو سره ملګری شو او هڅه یې کوله چې خوشحال خان ونیسي او مغلو ته یې وسپاري.

بهرام خان له اورنګ زیب څخه زده کړي وو چې سړی کولای شي خپل پلار زنداني کړي او خپل ورونه ووژني، نو ده هم د خپل پلار د نیولو هڅه وکړه، خو بریالی نه شو او خوشحال خان هم خپل هوډ پرې نښود. خوشحال خان د ژوند په وروستیو ورځو کې

(c) ketabton.com: The Digital Library

اېریدو ته لاړ او په ډمبره نومې ځای کې یې پناه واخیسته.

خوشحال خان له ډېرو کړاوونو وروسته په ۱۱۰۰هـ ق ۱۶۸۹م له دې نړۍ څخه سترګې پټې کړې.

د خــوشــحــال قــدر کــه اوس پــه هــیــڅـا نشته
پــس لــه مــرګــه بــه یــې یــادکــا ډېــر عــالـم

خوشحال خان په عقیده سني مسلمان او په اهل سنت والجماعت کې حنفي و. د اهل بیتو سره یې ډېره مینه وه. د لمونځ او روژې ډېر پابند و او د سخاوت خو یې دا حال و چې د خانۍ او سردارۍ سره صاحب نصاب شوی نه و. وضعه یې فقیرانه وه، ډېر رښتینی او د رښتیا ویلو پابند و.

د ارادې ډېر کلک، ډېر تورزن، شجاع او خود اره سړی و. همېشه د احسان تابع و په دښمنۍ کې به یې هم د احسان حق نه هېرولو. طبیعت یې تېز و. د ټوپک، غشي او باز هر قسم ښکار به یې کولو. بازونه او اسونه به یې ډېر ساتل. په کتاب، سرود او ښایست مین و، دغه شوقونه یې تر اخري عمره ساتلي وو.

خوشحال خان خټک په نظم او نثر کې ډېر کتابونه ولیکل. تر ده دمخه په پښتو کې مسجع نثر دود و. خوشحال خان خټک پښتو نثر بېرته ساده او روان کړ. دستارنامه یې په ساده او روان نثر ولیکله چې په نثر کې د ده تر ټولو غوره کتاب دی.

خوشحال خان خټک دستارنامه په زندان کې ولیکله او په ټولنه کې یې د مشرتابه لپاره شل هنرونه او شل خصلتونه وټاکل. خوشحال خان خټک د پښتو په الفبا کې هم زیاتونې وکړې. خوشحال خان خټک په شل کلنۍ کې د شعر ویل پیل کړل او پښتو شعر یې لوړو پوړیو ته ورساوه. د خوشحال خان خټک د شعر موضوعات رنګارنګ دي، خو د رزم او بزم برخه یې درنه ده. د خان وطني او ملي کلام د هغه د ادبي آثارو یوه امتیازي او مهمه برخه ده. د خوشحال خان دا د آزادۍ له ولولو نه ډک اشعار که یو خوا د وطن سره د ده مینه څرګندوي، نو له بله پلوه د پښتنو او مغلو د سیاسي کشمکش د تاریخ یو مهم څپرکی دی. د خان ملي شاعري له خپل قام سره د مینې، کلک هوډ، آزادۍ، مېړانې او اصلاحي

(c) ketabton.com: The Digital Library

لاربښوونو نه ډکه ده. د همدې مينې له کبله په خپل قام سخت انتقادونه کوي او د پښتنو د ښو صفتونو سره د هغوی د کردار نيمګړې خواوې هم بيانوي.

هغه د خپل ولس او ټولنې ژوره مطالعه درلوده او د ټولو اړخونو څخه ښه خبر و. دا هر څه يې په خپل شعر کې انځور کړي او د دوی د اصلاح کوښښ يې کړی دی. د ده په شاعرۍ کې د جذباتو ډېر زور، هيجان او توپان هم په ډېر اخلاص او صداقت سره ښکاري.

د خوشحال په کورنۍ کې د ده زامن او لمسيان هم شاعران وو، لکه: د ده زامن اشرف خان هجري، عبدالقادر خان خټک، صدر خان، لور يې حليمه خټکه، لمسيان يې افضل خان خټک او کاظم خان شيدا هم د ديوانونو خاوندان دي. خوشحال خان خټک په نظم او نثر کې زيات کتابونه ليکلي چې ځينې مهم يې دادي:

د نظم برخه

۱ـ ديوان: د خوشحال خان خټک د شعرونو شمېر له څلوېښتو زرو بيتونو اوړي. خوشحال خان خټک په پښتو او فارسي دواړو ژبو کې شعرونه ويلي دي. فارسي شعرونه يې هم په ديوان کې راغلي دي.

۲ـ بازنامه: يو منظوم اثر دی چې د بازونو د ډولونو، د هغوی د مرضونو د علاج او د بازونو د ښکار په هکله پکې معلومات راغلي دي.

۳ـ هدايه: د فقهې د مشهور کتاب پښتو ژباړه ده.

٤ـ آئينه: د فقهې په برخه کې دی او له عربي ژبې څخه ژباړل شوی دی.

٥ـ فضل نامه: فقهي موضوعات او نور اسلامي مسايل پکې راغلي دي.

٦ـ سوات نامه: سوات ته د خوشحال خان د تګ خاطرات او د سوات جغرافيايي حالات پکې بيان شوي دي.

۷ـ طب نامه: طبي موضوعات پکې څېړل شوي دي.

۸ـ فرخنامه: د تورې او قلم مناظره پکې راغلې ده.

۹ـ فراقنامه: د خوشحال د بند د ورځو حالات پکې راغلي دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د نثر برخه

۱ـ دستار نامه: خوشحال خان خټک په دې کتاب کې د دستار د سړي لپاره شل هنرونه او شل خصلتونه بيان کړي دي.

۲ـ بياض: په دې کتاب کې د خوشحال خان خټک ژوند ليک، د ده د کورنۍ احوال او د ده تاريخي کارنامې راغلي دي.

له بياض څخه د خوشحال خان خټک د نثر نمونه:

(په اخير د جمادي الثاني د تيرا نه رااوان شوم. راز علي، حسن علي، موسی و غيره ښه، ښه سواره بدرقه راسره وو.

په بازار راغلم. هور ته ايمل خان په مخه راغی، سره کېناستو. دی تيرا ته راته، وې چې راسره جار وځه، ما وې چې که زه پوهېدای چې ته به رايشې زه به ستا وراتلو ته معطل وم. اما اوس روان يم.

افريديو ستنولم، ستون نه شوم. اوس جاروځم څه خو عيب غوندې شي. يو څو خبرې مو سره وکړې،روان شوم، افريدي مې سره رخصت کړل. سرو پای بها مې هر کدام ته ورکړه، د ښخوبي په لار ايمل خان سره ډکې لره راغلم، شپه مې هورته تېره کړه. سبا ببړې راغله، پورې شوو، ورو، ورو مومندو کې تلو.

واړو ښه پښتونولي کوله. هر ځای به په ښه روش راغله. ضيافت و غيره به يې ښه وکړو. ځای په ځای راسره وو. تر خپل حدود نه يې تېرولو، مهمند ښه عالم وليد شه.)

د خوشحال خان خټک د کلام نمونه:

په کاته، کاته مې سترګې په خاته شي
چې خبر دې د راتلو رابانـدې وشي
ته خو اوس له ما نه لاړې مـرور شوې
دا زما ياري دې هم ګوندې په زړه شي
ګـوره تا رابانـدې کومې کـوډې وکړې
که په پښو درځني دروم زړه مې نشي
چـې ديــدن د مـين وکـړمـه تــازه شم
لکه کښت چې په بـاران سره اوبه شي
د ښه يار بېلتون د ستوني پرېکول دي
په يـرغ به ستونی چېرې پرېکاوه شي

(c) ketabton.com: The Digital Library

په ارمان د هغه وخت يم دريغه، دريغه! / که د زني سيب يې بيا زما په خوله شي
د خپل يـار د جدائيه هسې کـار دی / لکه ساه چې له وجـود نه په واتـه شي
بخته! هـومـره مـدد بيا راســره وکـړه / چې په غېږ کې مې بيا تللی يار ويده شي

د خوشحال سـلام په واړو ښو يارانو
گونديې بيا يې په ليدو سره زړه ښه شي

د متن لنډيز

خوشحال خان خټک د پښتو ادب د منځنی دورې هغه نوميالی شاعر دی چې په نظم او نثر کې يې په لسگونو کتابونه ليکلي دي.

دی د مغلي پاچا نور الدين جهانگير په زمانه کې په (۱۰۲۲هـ ق) کال د پښتونخوا په اکوړه کې زيږېدلی او په (۱۱۰۰هـ ق) کې وفات شوی دی. په نثر کې يې مشهور کتاب دستارنامه دی او په نظم کې يې سوات نامه، باز نامه، طب نامه او د شعرونو ديوان ډېر زيات شهرت لري.

خوشحال خان په شل کلنی کې په شعر ويلو پيل کړی او په پښتو ادب کې د حماسي سبک سرلاری دی. خوشحال خان د هند د حکمرانې مغلي کورنی پر ضد مبارزه کوله او د اورنگزيب پر ضد جنگېده.

خوشحال خان د پښتو ادب په بېلابېلو څانگو کې مهم آثار پرې ايښي او د ادب په هر ډگر کې يې قلم ډېر ښه چلېده. خوشحال خان خټک لا ډېر پخوا د خپل ځان په هکله ويلي وو:

خټک خو پرېږده په درست جهان کې / عجب کـــه هسې فـــرهنگيالی راشي

(c) ketabton.com: The Digital Library

فعالیتونه

۱ـ زده کوونکي دې لاندې پوښتنې ځواب کړي:

- خوشحال خان په کوم کال او کوم ځای کې دنيا ته راغی؟
- خوشحال خان ولې د اورنګزيب له خوا بندي شو؟
- په نثر کې د خوشحال خان کوم کتابونه پېژنئ؟
- په نظم کې د خوشحال خان مشهور کتابونه کوم دي؟

۲ـ زده کوونکي دې لاندې لغتونه معنا او په جملو کې وکاروي:

(جزم، رزم، هوډ، بزم، يرغل، فرهنګيالی)

۳ـ زده کوونکي دې په وار سره د خوشحال شعر ولولي او ښوونکی دې د زده کوونکو د شعر لوستل او د کلماتو سم تلفظ وڅاري.

۴ـ زده کوونکي دې په لاندې شعر خبرې وکړي او د شعر اصلي مقصد دې روښانه کړي:

ختېک خو پرېږده په درست جهان کې   عجب کــه هسې فـــرهنګيالی راشي

۵ـ زده کوونکي دې د خوشحال د کلام نمونه ولولي او بیا دې د شعر مفهوم په خپلو خبرو کې ووايي.

۶ـ يو زده کوونکی دې د خوشحال د کوچنيتوب پېښې ووايي.

۷ـ څو زده کوونکي دې د خوشحال د کورنۍ د څو تنو شاعرانو نومونه واخلي.

کورنۍ دنده

ستاسې له نظره خوشحال خان ختېک څه ډول شخصيت دی؟

په دې اړه يوه لنډه مقاله وليکئ. د مقالې د ليکلو په وخت کې له خپلو مشرانو څخه مرسته وغواړئ او يا هم له کوم کتاب څخه ګټه واخلئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

پښتو نحوه یا جمله پوهنه

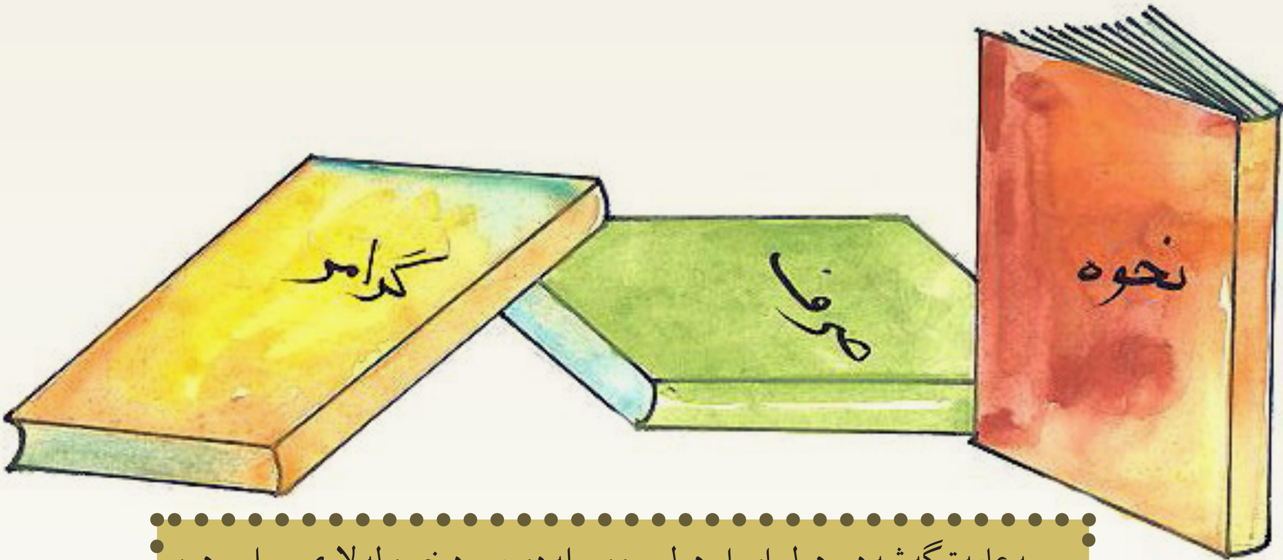

په عامه توګه ژبه د پوهولو او راپوهولو یوه وسیله ده. موږ د خبرو له لارې یو بل پوهوو او خپل مطلب حلوو. په خبرو کې کلمې او جملې کاروو. د نحوې علم چې د ژبپوهنې یوه برخه ده، له جملې څخه بحث کوي. ژبپوهنه هغه علم ته وايي چې د یوې ژبې اصلي جوړښت تر څېړنې لاندې نیسي یا هغه پوهنه ده چې د معاصرو علمي طریقو پر بنسټ د ژبې ماهیت او څرنګوالی مطالعه کوي. ژبپوهنه د بېلابېلو ژبو کورنۍ د دوی خپلوي، ډلې او تاریخي بدلونونه هم څېړي.

ژبپوهنه درې برخې لري، فونولوژي (غږ پوهنه)، مورفولوژي (لغت پوهنه)، سنټکس (نحوه یا جمله پوهنه). جمله پوهنه د جملې د جوړښت او ډولونو په اړه بحث کوي. دادی په دې درس کې تاسې ته د جمله پوهنې په اړه معلومات درکوو.

جمله څه ته وايي او په خبرو کې څه ارزښت لري؟

که د جملو جوړښت سم نه وي په خبرو کې به څه ستونزه رامنځته شي؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

نحوه یا جمله پوهنه
(Syntax)

نحوه عربي کلمه ده چې لغوي معنا یې لاره، طریقه، روش طرز او دود دی. په اصطلاح کې د ګرامر هغه برخه ده چې په جملو کې د کلمو د ځای پر ځای کېدلو، د کلمو پر اړیکو، ترتیب او ترکیب باندې غږېږي.

په بله وینا نحوه هغه پوهنې ته ویل کېږي چې د یوې ژبې د جملو، عبارتونو، فقرو، ترکیبونو له جوړښت، ترتیب او تنظیم څخه بحث کوي.

د وینا د توکو (اجزاوو) خپل منځي اړیکې او جوړښت د نحوې موضوع ده.

څرګنده ده چې جمله پوهنه په یوې جملې کې د کلمو (مورفیمونو) د ګرامري ترکیب د یوځای کېدو طریقه، ترتیب او معنوي رابطه په یوې ټاکلې ژبه کې څېړي او یا په بله وینا د جملو لفظي جوړښت او معنوي ځانګړتیاوې مطالعه کوي، نو څنګه چې د نحوې د مطالعې او څېړنې اصلي او اساسي مواد جملې دي، نو په همدې توګه د کلمو ترکیب هم د جملو په جوړښت کې یوه برخه ګڼل کېږي، لکه: هلک ولوېد. دا یوه ساده جمله ده او له دوو کلمو څخه جوړه ده. لومړۍ برخه یې ((هلک)) چې د جملې فاعل (مسند الیه) او دویمه برخه یې ((ولوېد)) فعل (مسند) دی، که چېرې په همدغې جملې کې د جملې د فاعل (هلک) سره ځینې مورفیمونه چې نحوي رابطه سره ولري، یوځای شي، نو دغه فاعل (هلک) د خپلو اړوندو توکو سره یو ترکیب دی. لکه ښه هلک، یو ډېر ښه هلک، یو غښتلی تکړه ښه هلک. دغه ډله کلمې له یو بل سره نحوي رابطه لري او په پورتنۍ جمله کې د هلک سره د مبتدا په حیث راځي چې د ترکیب په نامه یادېږي. همدارنګه د (ولوېد) فعل سره چې د جملې مسند دی یو شمېر نورې کلمې یوځای شي او نحوي رابطه ولري د جملې په مسند (خبر) کې راځي، لکه: سخت ولوېد، په زوره ولوېد، سخت په زوره ولوېد. یا وران ولوېد، ډېر وران ولوېد، خورا ډېر وران ولوېد.

په پورتني اسمي ترکیبونو کې ګورو چې هلک د ترکیب اصلي جز دی او د خپلو متعلقاتو سره یو اسمي ترکیب ګڼل کېږي او په دویمه برخه کې ولوېد د فعلي ترکیب اصلي

(c) ketabton.com: The Digital Library

جز دی نو فعلي ترکیب ورته ویلی شو.

نو ویلی شو چې ترکیب د دوو یا زیاتو خپلواکو او ناخپلواکو، کلمو او مورفیمونو له یوځای کېدو څخه عبارت دی چې اجزا یې یو له بله سره ګرامري ارتباط ولري. ترکیبونه بیا په خپل وار د معنا او جوړښت له مخې بېلابېل ډولونه لري.

جمله (Sentence): جمله عربي کلمه ده. لغوي معنا یې مجموعه او ټولګه ده او په اصطلاح کې د الفاظو او کلمو یو داسې ترکیب دی چې یو بشپړ مفهوم څرګندوي. یا په بله وینا جمله د یوې ژبې هغه خپلواکه ګرامري برخه ده چې د جوړښت او معنا له مخې پوره او بشپړه وي.

د جملې بنسټیزې برخې: هره جمله دوه بنسټیزې برخې لري. مبتدا او خبر چې د جملې زړی یا هسته جوړوي. لکه په دې بېلګو کې: نجونې راغلې، ورځ تېره شوه، ټولنه وده کوي، په دغو جملو کې د مبتدا (مسند الیه) او خبر (مسند) برخې په خپلواکه توګه راغلي دي.

۱_ مبتدا (مسند الیه، فاعل= subject)

مبتدا د جملې یوه خپلواکه (مستقله) معنا لرونکې برخه ګڼل کېږي. په جمله کې ددغې برخې په اړه خبر ورکول کېږي. یا مبتدا (مسند الیه) هغه برخه ده چې د هغې په نسبت څه ویل کېږي. یعنې د یو حکم نسبت ورته کېږي.

په دې برخه کې د اشخاصو نومونه، د شیانو نومونه، ضمیرونه، صفتونه، عددونه، قیدونه له ټولو ساده او مرکبو بڼو سره راځي. سربېره پر دې په اصلي حالت او اوښتي یا (مغیره) حالت کې هم راتلای شي. لکه: زده کوونکي د آزموینې په فکر کې دي. لمر راوخوت. خلکو خپل کار کاوه، تیل توی شول.

په پورته جملو کې (زده کوونکي، لمر، خلکو، تیل) د مبتدا (مسند الیه) او د جملو نورې برخې د خبر (مسند) په توګه راغلي دي.

۲_ خبر (مسند): خبر یا مسند د جملې هغه بنسټیزه برخه ده چې د مبتدا (مسند الیه) حال څرګندوي. خبر هم د مبتدا په شان د وینا او کلام له ټولو توکو څخه راتلای شي. خبر

(c) ketabton.com: The Digital Library

د جوړښت له مخې کېدای شي چې ساده او یا مرکب وي. خبر په دوو ډولونو وېشل کېږي. اسمي او فعلي.

هغه جملې چې د خبر په برخه کې یې پوره فعل یا فعلي ترکیب راغلی وي، د فعلي جملې په نامه یادېږي. هغه جملې چې مبتدا او خبر دواړه یې نومونه وي اسمي جملې ورته وایي، لکه: د کلي مشر خانمیر دی (اسمي جمله)، زه ښار ته ځم (فعلي جمله).

د جملې ډولونه: جمله د جوړښت له مخې په دوو لویو ډلو وېشل کېږي، یوه ستوې یا ساده جمله، غبرګه یا مرکبه جمله.

۱ـ یوه ستوې یا ساده جمله: یوه ستوې جمله هغه ده چې له یو فاعل او یو فعل څخه جوړه وي. یا په بله وینا له یوې مبتدا او یوه خبر څخه جوړه وي، یوه ستوې جمله په دوه ډوله ده:

الف: لنډه ساده یوه ستوې جمله: هغه جمله ده چې بنسټیزې برخې (مبتدا ـ خبر) یې له یوې خپلواکې کلمې او یا لنډ ترکیب څخه جوړ وي، لکه: احمد راغی، جمیله راغله، د لمر سترګه پرېوته، سپوږمۍ راوختله.

ب: اوږده یوه ستوې جمله: هغه جمله ده چې بنسټیزې برخې (مبتدا- خبر) د څو ساده لنډو یا اوږدو ترکیبونو څخه جوړ وي، لکه:

د احمد شاه بابا ښوونځي زده کوونکو په کلنۍ آزموینه کې ښې نمرې واخیستې.

د ملالۍ لیسې نجونو د والیبال په سیالۍ کې ښې نمرې ترلاسه کړې.

۲ـ مرکبه یا غبرګه جمله: هغه جمله ده چې له دوو یا زیاتو ساده (یوه ستوو) جملو څخه جوړه او یوه جمله له بلې سره لفظي او معنوي اړیکې ولري، خو هره جمله خپلې ځانګړنې ولري.

په پښتو ژبه کې غبرګه یا مرکبه جمله دا لاندې ډولونه لري:

۱ـ پیوستې یا خپلواکې غبرګې جملې: هغه دي چې له دوو یا زیاتو یوه ستوو جملو څخه جوړې شوې وي او دغه جملې په نحوي توګه یو له بل سره مساوي حیثیت ولري. په نسبي توګه خپلواکې ګڼل کېږي، په دوه ډلو وېشل کېږي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

الف: لنډه غبرګه پیوسته جمله: چې د دواړو جملو اساسي برخې یې له لنډو ساده اسمي او فعلي ترکیبونو څخه جوړې وي، لکه:

لمر راوخوت او شاوخوا رڼا شوه، سپوږمۍ پرېوته او شاوخوا تیاره شوه

ب: اوږده پیوسته غبرګه جمله: هغه ده چې د جملې په مبتدا او خبر دواړو برخو کې د جملې اجزاوې له دوو څخه زیات توکي ولري او په اجزاوو کې یې ډېرښت او پراخوالی راغلی وي، لکه:

آزموینه راغله او زیاتره زده کوونکي د آزموینې له سختوالي څخه په ډار او اندېښنه کې دي. دا غبرګې جملې هم په دوه ډوله دي.

لومړی: آزاده یا پرانیستې جمله: هغه جمله ده چې له دوو، درېوو یا ډېرو جملو څخه جوړه وي چې شمېر یې نور هم پسې زیاتېدای شي؛ خو دغه جملې په آزاد چوکاټ کې راځي، لکه:

کله به باران ورېده، کله به واوره ورېده، کله به شین شو، کله به وریځ شوه او د باران څاڅکي به شول.

یا: کله به ورو روان و، کله به تېز شو او په منډه به شو او چې ستړی به شو، نو دمه به یې وکړه.

۲_ محدوده یا تړلې او ناخپلواکه غبرګه جمله

دا جملې معمولاً په دوو جملو ختمېږي. کله کله درې جملې هم سره یوځای شوي وي، لکه: باید تللی وای، خو لاړ نه شو.

د معنا له مخې د جملې ډولونه: په پښتو ژبه کې جمله د معنا له مخې په دوو لویو ډلو وېشل کېږي: ۱_ خبري، ۲_ ناخبري.

لومړی: خبري یا بیاني جملې: هغه جملې دي چې د یوه څیز د حال او کیفیت بیان او څرګندونه کوي. یا یو فکر د خبر په توګه بیانوي. په لیکنه کې د دې جملې په پای کې ټکی (.) ایښودل کېږي، لکه:

احمد شاه بابا د افغانستان نومیالی واکمن تېر شوی دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ملاله د میوند یوه اتله مېرمن وه.

خبري جمله په درې ډوله ده

الف: حقیقي مثبته خبري جمله: هغه جمله ده چې د یوې اصلي او حقیقي پېښې بیان کوي، لکه: زده کوونکو درس ولوست.

ب: حقیقي منفي خبري جمله: د هغه څه ثرګندونه کوي چې په واقعیت کې یې شته والی ثابت نه وي، په دې جملو کې د نفې ادات د کومکي فعل نه مخکې راځي، لکه: زده کوونکي درس نه لولي.

ج: تاکیدي خبري مثبته جمله: هغه جمله ده چې د یوه واقعیت د تائید، تصدیق او تاکید لپاره وي. د (خو) ادات ورسره یوځای راوړل کېږي، لکه:

وطن خو په هر چا ګران دی.

دویم: ناخبري یا انشایي جمله

ناخبري یا انشایي جملې دا لاندې ډولونه لري

۱ـ د پوښتنې جمله: هغه جمله ده چې ویونکی پوښتنه کوي. په دې جملو کې د یوه شخص، ځای، موضوع او وخت په باره کې پوښتنه کېږي او د ځواب غوښتونکي وي.

په ویناکې د دې جملو ځانګړنه د غږ لوړوالی او فشار وي او په لیک کې یې د پوښتنې نښه (؟) په پای کې ایښودل کېږي، لکه: چېرته ځې؟ څه وخت راغلې؟

۲ـ امریه جمله: په دې جملو کې د ویناوال مطلب او موخه د یوه کار غوښتنه، امر، حکم، غوښتنې، هیلې، بلنې، مشورې او اخطار په بڼه وي. دا جملې هم د ویلو ځانګړی غږ لري، لکه: درس ولوله! راځه چې ځو! دلته راشه! بیا داسې ونه کړې! کتاب راکړه!

۳ـ تعجبي جمله: دا جمله د حیرانتیا په حالت کې ویل کېږي، یا د حیرانی څرګندونه کوي. دا هم د پوښتنې په حالت کې ویل کېږي، خو د هغې سره یې توپیر دادی چې ځواب نه غواړي، لکه:

څومره ښه نجلۍ ده! څه کارونه دې وکړل!

(c) ketabton.com: The Digital Library

٤ـ تمنايي جمله: په دې جملو کې د غوښتنې او هيلې مفهوم نغښتې وي، لکه:
کاشکې ورشم، ارمان چې تللی وای.

٥ـ شکي احتمالي جمله: چې مقصد او مطلب پکې ثابت نه وي او شخص په دوو کې حيران او دوه زړی وي، لکه: ښايي ورور يې هم ورسره راشي. ګوندې ښه کتاب وي.

٦ـ ټينګاري جمله: د تاکيد او ټينګار په موخه او مقصد راځي، لکه: خامخا ورځم، حتمي راشه!

٧ـ قسميه جمله: چې په يوه کار باندې د خلکو د باور کولو لپاره په يو سپېڅلي، لوړ، محترم ذات باندې لوړه (قسم) کول څرګندوي، لکه: خدايږو درځم.

٨ـ دعائيه جمله: د خير ښېګڼې د غوښتنو او څرګندولو لپاره ويل کېږي، لکه: ځه الله دې مرستندوی شه!

د متن لنډيز

ژبپوهنه د يوې ژبې جوړښت او څرنګوالی تر څېړنې لاندې نيسي. دري برخې لري، غږ پوهنه (فونولوژي)، لغت پوهنه (مورفولوژي)، سنټيکس (جمله پوهنه). جمله عربي کلمه ده معنا يې مجموعه او ټولګه ده. په اصطلاح کې د کلمو داسې يو ترکيب دی چې يو بشپړ مفهوم څرګند کړي. جمله له دوو برخو څخه جوړه ده چې لومړۍ برخې ته مبتدا او دويمې برخې ته خبر وايي.

په مبتدا کې نومونه، صفتونه، قيدونه او نور راځي. خبر د مبتدا حال څرګندوي او په خبر کې فعلونه او نومونه راځي. د جوړښت له مخې جملې په يوه ستوې او مرکبې جملې وېشل کېږي چې هره ډله يې بېلابېل ډولونه لري.

جمله د معنا له مخې په خبري او ناخبري جملو وېشل کېږي چې بيا هره ډله بېلابېل ډولونه لري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

فعالیتونه

۱ـ زده کوونکي دې متن په چوپه خوله ولولي او بیا دې لاندې پوښتنې ځواب کړي:

- ژبپوهنه کومې برخې لري؟
- جمله څه ته وايي؟
- جمله له کومو برخو څخه جوړه ده؟
- خبر په څو ډولونو وېشل کېږي هر ډول يې ښرګند کړئ؟

۲ـ زده کوونکي دې په خپله خوښه څو جملې ولیکي او په هغه کې دې مبتدا او خبر په نښه کړي.

۳ـ زده کوونکي دې په دوو ډلو ووېشل شي، يوه ډله دې د يوه ستوې جملې مثالونه ووايي او بله ډله دې په وار سره د مرکبې جملې مثالونه ووايي، ښوونکی دې د زده کوونکو تېروتنې سمې کړي.

٤ـ زده کوونکي دې د معنا له مخې د جملو ډولونه په خپلو کتابچو کې له مثالونو سره ولیکي او بیا دې په وار سره په ټولګي کې ولولي، لکه (مثبته خبري جمله، منفي خبري جمله، د پوښتنې جمله، امريه جمله، تعجبي جمله، تمنايي جمله، شکي جمله)

۵ـ زده کوونکي دې په خپله خوښه يوه يوه جمله ووايي او بیا دې ښرګنده کړي چې څه ډول جمله ده؟

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې په کور کې يو ځل بیا متن ولولي او د متن پر بنسټ دې په خپله خوښه څو ډوله جملې جوړې کړي. بله ورځ دې په پښتو درسي ساعت کې ولولي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ملي نظمونه

په پښتو ژبه کې دوه ډوله نظمونه دي چې یوه ډله یې ملي نظمونه او بله ډله د شرقي شاعرۍ په تقلید کلاسیك دیواني نظمونه دي. د ملي نظمونو برخې ته د ولسي ادبیاتو نومونه کارول شوې ده، ځکه چې دا زموږ د ولس خپل مال دی او د چا په تقلید نه دي ویل شوي. د پښتو ولسي ادبیات یوه بډایه ذخیره لري چې د مختلفو ډولونو په درلودلو سره یې د سیمې په ژبو کې سیال نشته. ولسي ادبیات دوه عمده برخې لري، د نثر برخه او د نظم برخه. د نظم یوه برخه یې هغه ده چې ویونکي یې معلوم نه دي او په ټول ولس پورې اړه لري چې دې ته عامې سندرې وایي. بله برخه یې هغه نظمونه دي چې ویونکي یې معلوم دي او دې برخې ته خاصې سندرې وایي.

د ولسي ادبیاتو ډېره برخه په ولس کې خوره ده او لږه برخه یې د څېړونکو له خوا راټوله شوې ده. په دې درس کې به تاسې د ملي نظمونو په اړه یو بحث ولولئ چې په ولسي شاعرۍ کې ترې زموږ ولسي شاعران ګټه اخلي.

- تاسې د ولسي شاعرۍ په اړه څه معلومات لرئ؟
- په ولسي شاعرۍ کې کوم ډولونه پېژنئ؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

نظم په لغت کې د مرغلرو پېيلو ته وايي او په اصطلاح کې هغه کلام دی چې وزن او قافيه ولري. نظم بېلابېل ډولونه لري چې دغه ډولونه د لومړي ځل لپاره په عربي ژبه کې د عروضي سيستم پر بنسټ رامنځته شوي دي او هر ډول ته يې ځانګړی قالب ټاکل شوی دی. د نظم دغه ډولونه لکه غزل، قصيده، مثنوي، مخمس، مسدس او نور هر يو ځانته جلا ځانګړی قالب او مشخصات لري چې يو له بل څخه پرې توپيرېږي.

د نظم دغه ډولونه عربي ژبې څخه فارسي او بيا پښتو ته راوړل شوي دي چې په هماغه تقليد تراوسه ويل کېږي او رواج لري. پښتو ژبه له دغه ډول نظمونو سربېره خپل ملي نظمونه هم لري چې وزنونه يې هم خپل دي او د چا په تقليد نه دي ويل شوي.

په دې توګه ويلی شو چې په پښتو ژبه کې دوه ډوله نظمونه شته چې يو ډول يې ملي نظمونه او بل ډول يې عروضي نظمونه دي چې مشترک نظمونه هم ورته وايي او دا ځکه چې دغه نظمونه په عربي، فارسي او پښتو کې مشترک دي.

ملي نظمونه: ملي نظمونه د پښتون ولس خپل مال دی. له کومې بلې ژبې څخه نه دي راغلي. په خپله ولسي شاعرانو جوړ کړي او ټاکلي وزنونه او قالبونه يې هم ورته پيدا کړي دي.

پښتو ملي نظمونه هم په دوه ډوله دي چې يو ډول ته يې عامې سندرې ويل کېږي. ويونکي يې معلوم نه وي او په ټول ولس پورې اړه لري لکه لنډۍ، سروکي، نارې، د ښادۍ بدلې او نور...

بل ډول يې خاصې سندرې دي چې د نالوستو ولسي شاعرانو له خوا جوړېږي او شاعران يې معلوم کسان وي لکه چاربيتې، بدلې، بګتۍ، لوبې، داستان، مقام او نور... دلته يې ځينې نمونې معرفي کوو:

۱ـ لنډۍ: د پښتو د شفاهي ادبياتو يو مشهور ډول دی چې ټول پښتانه يې پېژني. لنډۍ دوې مسرې لري چې لومړۍ يې لنډه نهه سيلابه او دويمه يې اوږده ديارلس سېلابه ده. لنډۍ ته د پښتنو په ځينو سيمو کې ټيکۍ، ټپه او مسرۍ هم وايي. د لنډيو ويونکي نه دي معلوم. د عام ولس مال دی. د نارينه وو او ښځو له خوا ويل کېږي. په لنډۍ کې يو بشپړ

(c) ketabton.com: The Digital Library

مفهوم بیانېږي. په لنډیو کې د پښتنو د کلیوالي ژوند او کلتور د بېلابېلو اړخونو ځانګړتیاوو انعکاس موندلی دی. د لنډیو موضوعات مختلف وي او د ژوندانه هره موضوع پکې لیدلای شو.

د لنډیو څو مثالونه:

تــن مــې د شــنــې نــکــریــزې پــاڼــه
ظــاهــر تـــازه دننــه رنــګ پــه ویــنــو یمه

* * *

د ســتــرګــو تــور لالــی مــې ورک دی
پــه زرګــر نــاســتــه یــم څــېــره یــې جــوړومــه

۲_ نیمکۍ یا سروکی: سروکی یو ډول شعر دی چې له لنډیو سره ویل کېږي. د سندرې د سر حیثیت لري، مختلف شکلونه لري، ځینې سروکي یوه مسره وي، ځینې دوې مسرې، ځینې درې او کله تر پنځو هم رسېږي، کله کله دواړه مسرې یو شی او کله یوه لنډه او بله اوږده وي. په سروکو کې د عشق، مینې او رزم موضوعات راځي. ځینې عام سروکي دي او ځینو ته د اتڼ سروکي وایي.

پسې ورجګ کړه سره لاسونه
لنډ کړه د ټیکی مزی دې
خال به دې وران شي

بله نمونه:

هلکك نری چنار دی   جلۍ د ګلو ونه

یا:

لونګ کرمه   که لو مې ګډ کړ یاره تا به راولمه

۳_ ناري یا غړونه: ناري یا غړونه څو ډولونه لري لکه د اتڼ ناري، تاریخي ناري او د نکلونو ناري. د اتڼ ناري د اتڼ په میدانونو کې ویل کېږي، تاریخي ناري د بېلابېلو تاریخي وختونو په اوږدو کې د ځینو تاریخي پېښو په اړه ویل شوي دي. د نکلونو ناري د نکل چیانو

(c) ketabton.com: The Digital Library

له خوا د نکل په بېلابېلو برخو کې د نکل د کرکټرونو له خولې بيانوي. د اتڼ نارې دوه مسريزې، درې مسريزې او څلور مسريزې وي. د مسرو لنډوالی او اوږدوالی يې هم ډول ډول وي، د تاريخي نارو جوړښت دوه مسريز دی چې يوه يې لنډه او بله يې اوږده ده. د نکلونو نارې دوه مسريزې او درې مسريزې وي، کله هم قافيه وي او کله نه وي، لکه:

سر د سره پالنگه هسک کړه فتح خانه
ياغي سوي هندوستان رعيت ملکونه

* * *

کرميه چې غم نه وي ته غم راوړې
کرميه که زما په دعا کېږې
کرميه په لم غوټه سپرو واوړې

چاربيته: د پښتو د ملي اشعارو يو مهم ډول دی چې کيسې، نکلونه، داستانونه او نور اوږده اوږده مضامين پکې ويل کېږي. ويونکی يې معلوم وي او د پښتو د خاصو سندرو يا نظمونو يو ډول دی. چاربيته يو سر لري چې هغه ته کسر يا پيرو وايي. کسر يا پيرو يو ځل د چاربيتې په سر کې ويل کېږي او وروسته بيا له هر بند څخه تکرارېږي. چاربيتې د مسرو د شمېر د اوږدوالي او لنډوالي له مخې يو تر بله توپير لري. د چاربيتو د بندونو د مسرو شمېر له څلورو څخه نيولې تر شلو مسرو پورې رسېږي. همدغه سبب دی چې د مثنوي او قصيدې په شان اوږده مضامين پکې راتلای شي.

په چاربيته کې د موضوع تسلسل او ارتباط يو مهم شرط دی او په يوه چاربيته کې ډېر موضوعات نه راوړل کېږي. دلته د خانمير د يوې چاربيتې څو بيتونه د نمونې په ډول راوړو چې هر بند يې دولس مسرې لري:

په چپ کې ډال په ښي خنجر نيسه   د غليم مخه برابر نيسه
يا به له صدقه خپل وطن شي زما   يا به په سرو وينو کفن شي زما

(c) ketabton.com: The Digital Library

پــه دروغــــو نــه دي دغــه لاپــي زمـا
که چېرې برید مې یو ځل راغی په تا
مـاتــه وصـیـت د مـــوره پـــلاره شـوی
د ننگ پـر ځـای ورکـوئ سـر زامنو
وصیت د پـلار به گاهې هېر نه کړمه

پــه غـــوږو واوره واړه پـاکــې زمـا
پـوه شه اجـل دی دا چې راغـی په تا
یـو ځلې نـه پـه څـو، څـو واره شوی
مـختـورن مـه شـئ پـه محشر زامنو
څو ځـان د هغه پـلار په څېر نه کړمه

کله به هېر د پلار سخن شي زما
یا به په سرو وینو کفن شي زما

رباعي: د پښتنو عوام خلک هغه غزلې ته چې موضوع یې پند او نصیحت وي، رباعي وایي. کله چې سندر غاړی په ساز پیل کوي لومړی یوه رباعي وایي او بیا ورپسې چاربیته یا داستان او یا لوبه اوروي. ځینې خلک ورته مقام هم وایي.

د مجلس په پیل کې له دې کبله اورول کېږي چې د مجلس د گډونوالو پاملرنه ځانته راړوي. دلته به د رحمان بابا یو شعر چې د مقام او رباعي بڼه لري ولولو:

په ښــه خــوی د بـد خواهانــو بې پــروا یم
پــه نرمــۍ لکــه اوبــه د اور ســزا یــم
و هــر چاتــه پــه خپــل شــکل ښرگندېــږم
آینــې غونــدې بــې رویــه بــې ریــا یــم
قناعــت مــې تر خرقــې لانــدې اطلس دی
پټ د درســت جهان بادشــاه ظاهــر گدا یم
د غونچــې په څېر په ســل ژبــو خاموش یم
لکــه بــوی هســې پــه پټــه خولــه گویــا یم
کــه چــا لار د عاشــقۍ وي ورکــه کــړې
زه رحمــان د گمراهانــو رهنمــا یــم

(c) ketabton.com: The Digital Library

بگتۍ: په پښتو اشعارو کې بگتۍ يوه غوره او خوږه برخه ده چې ځينې خلک يې لوبه هم بولي. بگتۍ د چاربيتو په څېر يو سر لري چې په عمومي ډول يو بيت وي او د دواړو مسرو قافيه يې سره برابره وي. د هر بند وروستنۍ مسره د بگتۍ له سر سره په قافيه کې برابره وي.

سر د هر بند په پای کې تکرارېږي. د سر لومړۍ مسره يې اوږده او دويمه يې لنډه وي.

د بگتۍ هر بند معمولاً درې مسرې وي:

غمونه لرې که له ما عاجز غمگينه راتــاو شه لــونــگــينه

ودې ويشتم روغــــــه دې نه کــړم نوره ياري درسره نه کړم

بل دې په سرو شنډو نتکۍ زانگي مينه

راتـــاو شـــــه لـونگينه

د محمد نور فقيره بخته ښنگه راپرېوتې لــه تخته

بخت مې کوڼه شو اس مې لاړ سره له زينه

راتـــاو شـــــه لـونگينه

د متن لنډيز

په پښتو کې دوه ډوله نظمونه ويل کېږي چې يو ډول ته يې ملي نظمونه وايي او بل ډول ته مشترک کلاسيک ديواني نظمونه چې په عربي، فارسي او پښتو کې مشترک دي.

په دې لوست کې مو يوازې په ملي نظمونو بحث وکړ او د هغوی له ډلې مو يو څو نمونې دروپېژندلې. ملي نظمونه هم په لومړي سر کې په دوو ډلو وېشل کېږي چې يوې ډلې ته يې عامې سندرې وايي. عامې سندرې هغه دي چې ويونکی يې معلوم نه وي او د ټول ولس مال دی.

په دغو سندرو کې لنډۍ، کاکړۍ، نيمکۍ يا سروکي، نارې يا غړونه، کيسۍ، فالونه، د ښادۍ سندرې او د ميندو سندرې راځي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

بله ډله يې خاصې سندرې دي. د دې سندرو شاعران په ولس کې معلوم دي او د ولسي شاعرانو په نومونو يادېږي. په دې ډله کې چاربيتې، بدلې، بگټۍ، لوبې، داستان، مقام او نور...

د پښتو دغه ملي اشعار د پښتو ادبياتو يوه مهمه برخه ده چې د پښتنو د اجتماعي، ملي، سياسي او فرهنگي ژوند ټولو خواو يکې انعکاس موندلی دی. د پښتو دا ملي نظمونه د نورو ژبو په تقليد نه دي ويل شوي، بلکې په خپله د پښتنو ايجاد دی.

فعاليتونه

۱ـ زده کوونکي دې متن په چوپه خوله ولولي او بيا دې لاندې پوښتنې ځواب کړي:

- په پښتو ژبه کې څو ډوله نظمونه پېژنئ؟
- نظم څه ته وايي؟
- په ملي نظمونو کې کوم ډولونه پېژنئ؟
- لنډۍ څه ته وايي؟

۲ـ زده کوونکي دې په خپله خوښه د يو ملي نظم په اړه څو کرښې له مثالونو سره وليکي او په ټولگي کې دې په وار سره واوروي.

۳ـ زده کوونکي دې په وار سره په متن کې راغلي نظمونه په لوړ غږ ولولي او مفهوم دې په خپلو خبرو کې ټولگيوالو ته ووايي.

٤ـ زده کوونکي دې په وار سره د ملي نظمونو په موضوعاتو خبرې وکړي چې کوم موضوعات پکې راځي؟

٥ـ متن په غور ولولئ او په متن کې خاص نومونه په نښه او په ټولگي کې يې ووايئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

خاص نوم: هغه نوم دی چې د يو خاص شخص او خاص ځای ښکارندويي کوي، لکه: احمد شاه بابا، ملالۍ، ننګرهار، کابل او نور...

۶ـ زده کوونکي دې متن ولولي او د صفت کلمې دې په خپلو کتابچو کې وليکي او بيا دې په ټولګي کې ولولي.

صفت (ستاينوم): صفت هغه کلمه ده چې د نوم څرنګوالی څرګندوي، لکه: تور، سپين، ښه، بد، روغ، ناروغ، لوړ، ټيټ او نور...

۷ـ زده کوونکي دې په وار سره د رحمان بابا شعر ولولي او پر مفهوم باندې دې خبرې وکړي.

په ښه خوي له بدخواهانو بې پروا يم
په نرمۍ لکه اوبه د اور سزا يم
و هر چاته په خپل شکل څرګنديږم
آينې غوندې بې رويه بې ريا يم
د غونچې په څېر په سل ژبو خاموشه
لکه بوی هسې په پټه خوله ګويا يم
قناعت مې تر خرقې لاندې اطلس دی
پټ د درست جهان بادشاه ظاهر ګدا يم

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې د خپلې سيمې د يوه ولسي شاعر په اړه ځو کرښې وليکي او د ضرورت په وخت کې دې د کورنۍ له غړو او يا کتاب څخه مرسته ترلاسه کړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ولسي کیسه

کیسې د انسان له ژوند سره پیل شوي دي او بیا خوله په خوله له یو نسل نه بل ته لېږدول شوي دي. کله چې انسانانو خط ایجاد کړ، نو بیا ځنې کیسې ولیکل شوې. خو د ولسي کیسو زیاته برخه اوس هم د خلکو په ذهنونو کې ده او راټولې شوي نه دي. د ولسي کیسو ویونکي معلوم نه وي په یو شخص پورې اړه نه لري بلکې په ټولو پورې اړه لري.

هر ملت ځانته ولسي کیسې لري چې د هماغه ملت ځانګړتیاوې، دود دستور او تاریخ ترېنه څرګندېږي. ځینې ولسي کیسې د ملتونو ترمنځ مشترکې وي او یوازې د اشخاصو او ځایونو نومونو یکې تغییر موندلی وي. د ولسي کیسو زیاته برخه خیالي بڼه لري. حوادث او پېښې یکې له عقل نه لرې او تخیلي بڼه لري. په ولسي کیسو کې یوه برخه داسې هم شته چې د رښتیني ژوند له پېښو سره تړاو لري او خیالي بڼه نه لري. د نړۍ د ملتونو له ولسي کیسو څخه ځینې کیسې دومره شهرت ته رسېدلي دي چې په نړیوالو ولسي کیسو کې شمېرل شوي دي او د دغه شهرت له کبله د نړۍ په ډېرو ژبو ژباړل شوي دي.

په دې لوست کې مو د چک د ولس یوه ولسي کیسه غوره کړې چې د دې کیسې په لوستلو سره به تاسې د نړۍ د ولسي کیسو سره آشنا شئ.

- کومه ولسي کیسه مو په یاد ده؟
- د کوم بل هېواد ولسي کیسه مو اورېدلې ده؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

ولسي کیسه د پښتو ژبې د شفاهي ادبیاتو ډېره خوندوره برخه ده. داسې کیسې له پېړیو، پېړیو راهیسې د ولس په حافظه کې پاتې شوي دي او ځینې کیسې یې تر نن ورځې رارسېدلي دي. دا کیسې په کلیو او باندو کې موجودې دي. که کومه کیسه په یوه کلي کې رامنځته شوې ده، نو هلته پاتې شوې نه ده او نورو کلیو ته رسېدلې او عامه شوې ده. دغه کیسې چې له یو ځای څخه بل ځای ته انتقال شوي ځینې محیطي اصطلاحات او جغرافیوي نومونه یې تغییر شوي دي. په دې توګه د وخت په تېرېدو سره یې د بیان په ژبه کې هم تغییر راغلی دی.

د پښتو په ولسي کیسو کې دوه ډوله کیسې دي چې یو ډول یې د پښتنو خپلې کیسې دي او بله ډله یې له نورو ژبو څخه راغلې دي. د پښتنو په خپلو ولسي کیسو کې قهرمانان، چاپېریال او ټول کړه وړه پښتني وي. په دې کیسو کې پېښې او کرکټرونه هم پښتني رنګ لري. دا کیسې ځینې ډېرې اوږدې او ځینې لنډې دي.

په دې کیسو کې بیا ځینې په نظم شوي او ځینې په نثر کې دي. دا کیسې مختلف موضوعات لري او د پند او عبرت ټکي هم پکې وي. په ځینو کې تخیلي اړخ ډېر غالب وي لکه د دیوانو او پیریانو کیسې او ځینې یې له رښتیني ژوند سره اړخ لګوي.

دا کیسې پخوا په ولسونو کې د ژمي په موسمونو کې د ساعت تېرولو لپاره ویل کېدلې، خو د ساعت تېرۍ تر څنګه یې ځینې مثبتو خواو د ولس په کړو وړو کې مثبت اغېز هم درلود.

اوس د دې کیسو ویلو رواج یا خو بیخي پای ته رسېدلی او یا په ډېره لږه اندازه موجود دی، همدغه وجه ده چې زموږ یو شمېر ناظمانو زموږ ولسي کیسې په نظم کړي لکه آدم خان او درخانۍ، دلۍ او شهۍ، مؤمن خان او شیرینو، طالب جان او ګل بشره، موسی خان او ګل مکۍ، فتح خان او رابیا او نورې...

ځینو لیکوالو په نثر کې هم ولسي کیسې او واړه واړه حکایتونه راټول او په کتابي شکل خپاره کړي دي. د دې کیسو راټولول او خپرول زموږ د ژبې او ادبیاتو په بډاینه کې ستره اغېزه لري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ښوروا

(د چِک ولس کیسه)

یوه شپه له سیلۍ سره باران هم ورېده، سخت توپان و او خلک په خپلو کورونو کې وو. یوه سپین سرې ښځه ځانته یوازې اوسېده. د هغې د کور دروازه ودبېده. هغې فکر وکړ چې سیلۍ دروازه ټېل وهله. خو لږه شېبه نه وه تېره چې ور په زوره، زوره ودبېده.

سپین سرې ژر دروازه خلاصه کړه. ویې لیدل چې یو ځوان سړی په لمدو خیشتو جامو کې ولاړ او له یخنۍ نه رېږدي. سپین سرې ښځې ته یې وویل:

ـ زه مسافر یم، که نن شپه دې راته په خپل کور کې ځای راکړ نو زه به دې دا احسان ټول عمر نه هېروم.

سپین سرې ښځې وویل:

ـ ښه ده، دننه راشه په نغري کې اور بل دی. خپلې لمدې جامې وچې کړه، خو زه ډوډۍ هم نه لرم او ستا لپاره کټ هم نشته. ته مجبوره یې چې له نغري سره نژدې پر دې کمپله شپه تېره کړې.

سړي ورته وویل:

ـ بس چې سرپناه وي، نور مې هېڅ نه دي په کار.

ښځې په نغري کې نورې وچې درې کېښودې. اور تازه شو. سړی چې تود شو او جامې یې هم وچې شوې نو د خپل کمیس له جیبه یې د اوسپنې یو میخ راویست. دا به یې په خپلو لاسونو کې اړاوه را اړاوه.

ښځې ورته کتل خو غږ یې نه کاوه. سړي ښه شېبه له دې مېخ سره لوبې وکړې. بیا یې له ښځې پوښتنه وکړه:

ـ ته خبره یې چې دا میخ څومره د کار دی؟

ښځې له وړې نه تار جوړاوه. په ډېره وچه لهجه یې ورته وویل:

ـ هو خبره یمه، مېخ په لرګي کې ټکوهل کېږي.

سړي وخندل او وې ویل:

ـ ته نه یې خبره، زه له دې مېخ نه ښوروا جوړولای شم.

ښځې لږ په قهر وویل:

ـ هسې اوتې بوتې مه وایه، دا ناشونې ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

سړي وويل: که ما درته ثابته کړه نو منې به يې.

ښځې وويل: ښه ده ثابته يې کړه.

بيا يې د ښوروا پخولو ديګ ورته راوړ. سړي مېخ د ديګ په تل کې کېښود او اوبه يې پکې واچولې. بيا يې دېګ په اور کېښود. لږه شيبه چې تېره شوه، نو سړي د دېګ سر لرې کړ او ښځې ته يې وويل:

ـ که لږه مالګه او تور مرچ راکړې نو ښوروا به تياره شي.

ښځه پاڅېده د يوې المارۍ دروازه يې پرانيستله او وې ويل:

ـ هو مالګه او مرچ خو په هر کور کې وي.

سړي ته يې د مالګې او تورو مرچو پوړۍ ورکړې. ده مالګه او تور مرچ په دېګ کې واچول. يو څو شېبې نورې هم تېرې شوې. سړي بيا د ديګ سر ايسته کړ او ويې ويل:

ـ د پيازو يوه غوټه که وای نو د ښوروا خوند به نور هم زيات شوای وای.

ښځې ورته بد، بد وکتل خو بيا له ځايه راپاڅېده او وې ويل:

ـ ګورمه که چېرې پياز وي!

يوې بلې المارۍ ته لاړه او د هغې دروازه يې پرانيستله. سړي سر اوچت کړ او په المارۍ کې يې د خوړو توکي وليدل.

ښځې د پيازو يوه غوټه راواخيسته او سړي ته يې وويل: اوس به نو ته چاقو هم غواړې.

سړي وخندل او د ښځې نه يې پياز او چاقو واخيستل. پياز يې ټوټې، ټوټې کړ او دېګ ته يې ور واچاوه. بيا يې اور تازه کړ، څو نورې دړې يې ورپسې کړې او وې ويل: ښوروا هم هر ډول وي. د مېخ ښوروا ساده وي، خو که په دې کې ګازرې او الوګان ورګډ شي، نو خوند به يې لا زيات شي خو خير پروا نه کوي.

اوس له دېګ نه د پيازو د پخېدو خوشبويي پورته شوې وه او ښځې نابېره د لوږې احساس وکړ، د سړي خبرو ته يې پام و. بې له دې چې هغه ته يې څه ويلي وي. المارۍ ته لاړه او يو څو ګازرې او دوه الوګان يې ترې راواخيستل او سړي ته يې ورکړل. سړي ګازرې او الوګان سپين، ټوټې ټوټې او بيا يې په دېګ کې واچول.

لږه شيبه وروسته يې چې د دېګ سر لرې کړ او د ښوروا خوشبويي د ښځې سپږمې وتخنولې له سړي يې وپوښتل: په څومره وخت کې به دا ښوروا پخېږي؟

سړي په څمڅې د دېګ له تل نه مېخ راوچت کړ او ويې ويل:

(c) ketabton.com: The Digital Library

ـ د دې مېخ ښوروا ډېرو کمو خلکو خوړلې ده، خو که په دې کې د غوښې وړې، وړې ټوټې ورگډې شي نو بیا د پاچاهانو خواړه دي.

خو زما او ستا په شان خلك دومره طالع نه لري چې په دې ښوروا کې غوښه ولري.

ښځې ناڅاپه وویل: ولې یې نشو خوړلای. پاچاهان خو هم زموږ په شان انسانان دي.

بیا لاړه او له الماری نه یې د غوښې یوه ټوټه راواخیسته. وړه، وړه یې کړه او سړي ته یې ورکړه.

سړي د غوښې ټوټې په دېگ کې واچولې. اور یې ورپسې تازه کړ او ویې ویل:

ـ اوس چې موږ داسې ښه د پاچاهانو خواړه لرو نو باید د پاچاهانو په شان یې وخورو.

ښځې وویل: بېشکه ولې نه.

د کوټې بل سر ته لاړه. هلته یې یو مېز او دوه څوکۍ ایښې وې. له الماری څخه یې یو ښه ښکلی د مېز پوښ راواخیست او پرمېز یې اوار کړ.

بیا یې چیني لوښي راویستل او پر مېز یې کېښودل. کاشوغې یې هم راویستلې. سړي دا هر څه ته کتل او بیا یې وویل: ښوروا په څه شي کې راوباسم؟

ښځې ورته د ښوروا لپاره یوه غټه کاسه او یوه رکیبۍ د غوښې او ترکاري لپاره ورکړه. بیا یې یوه غټه ډوډۍ هم راویستله. ټوټې ټوټې یې کړه او پرمېز یې کېښوده. سړي وویل:

ـ که ډوډۍ دې را ایستله نو باید چې پنیر هم ورسره وي، ځکه چې د مېخ د ښوروا له خوړلو څخه وروسته د هضم لپاره پنیر ضروري دی.

ښځې پنیر هم راواخیست. دواړو ښوروا، ډوډۍ او پنیر وخوړل. سړي ځان ښه موړ کړ. ښځې ته یې وویل: ستا نه ډېره مننه!

ښځې ورته وویل: مننه خو ستا په کار ده چې دومره ښه ښوروا دې راته پخه کړه.

سړي د ښوروا د کاسې په تل کې پروت مېخ راویست او وې ویل:

ـ په دې کې زما هېڅ کمال نشته، دا هر څه د دې مېخ له برکته دي.

ښځې وویل: اوس چې تا دومره ښه خواړه راته برابر کړل، نو حق لرې چې په کټ ویده شې. زما هسې هم ډېر ساره کېږي. زه به د نغري سره په کمپله پریوځم.

سړي شپه ارام خوب وکړ. سهار ښځې ورته چای او ډوډۍ ورکړل او بیا یې ورته وویل: ستا مېخ رښتیا چې عادي مېخ نه دی. سمبال یې وساته چې څوك یې پټ نه کړي.

سړي ترینه رخصت واخیست او پر خپله لار روان شو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

فعالیتونه

۱ـ زده کوونکي دې کیسه په چوپه خوله ولولي او لاندې پوښتنې دې ځواب کړي:

- دا کیسه په کوم ولس پورې اړه لري؟
- په کیسه کې کوم کرکټرونه راغلي دي؟
- د کیسې موضوع څه ده؟
- د کیسې پایله څه ده؟

۲ـ څو زده کوونکي دې کیسه په وار سره ولولي او بیا دې څو زده کوونکي د کیسې مفهوم په خپلو خبرو کې ووايي او نور زده کوونکي دې په وار سره د کیسې په اړه پوښتنې وکړي.

۳ـ زده کوونکي دې په خپلو کتابچو کې د کیسې د دې دوه کرښو په اړه خپل نظر ولیکي او بیا دې يې په وار سره په ټولګي کې واوروي:

((سړي د ښوروا د کاسې په تل کې پروت مېخ راویست او وې ویل: په دې کې زما هېڅ کمال نشته، دا هر څه د دې مېخ له برکته دي)).

٤ـ هغه زده کوونکي چې دې کیسې ته ورته کومه ولسي کیسه یې اورېدلې وي په لنډو خبرو کې دې خپلو ټولګیوالو ته ووايي.

٥ـ له کیسې نه تاسې څه نتیجه واخیستله؟ په وار سره خپل نظر څرګند کړئ.

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې په خپلو کورونو کې د کورنۍ د غړو په مرسته یوه، یوه ولسي کیسه ولیکي او د کیسې مقصد دې هم په خپله لیکنه کې څرګند کړي. بله ورځ دې په ښوونیز درسي ساعت کې ولولي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

سید بهاو الدین مجروح

د پښتو ادب په معاصره دوره کې په سلګونو لیکوال او شاعران شته چې د ادب په بېلابېلو څانګو کې یې د پاملرنې وړ آثار پنځولي دي. لکه شعر، داستان، ناول، ډرامه، سفرنامه او نور... یو له دغو نومیالیو څخه پوهاند سید بهاو الدین مجروح دی چې له علمي فلسفي آثارو سربېره یې شعرونه هم ویلي او فلسفي، رواني، داستاني آثار هم لري. په داستاني آثارو کې یې ځانځاني ښامار او په شعرونو کې یې نا آشنا سندرې، د وطن مور پیغام او د کونړ سیند زیات شهرت لري. په دې درس کې به تاسې د دغه نومیالي له ژوند او آثارو سره آشنا شئ.

ـ تاسې د پښتو ادب په معاصره دوره کې د کومو لیکوالو او شاعرانو له نومونو سره آشنا یاست؟

ـ د پوهاند سید بهاو الدین مجروح د ژوند په اړه څه معلومات لرئ؟

ـ تاسې د مجروح کوم آثار او کتابونه پېژنئ؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

سید بهاوالدین مجروح د افغانستان نومیالی شاعر، ادیب او لیکوال و. پلار یې سید شمس الدین مجروح هم له نومیالیو شاعرانو څخه و. سید بهاوالدین مجروح د کونړ ولایت د اسمار ولسوالۍ د شینکوړک په کلي کې په یوه روحاني کورنۍ کې په ۱۳۰۶هـ. ش. کال کې پیدا شو.

لومړنۍ زده کړې یې د کلي په جومات کې سرته ورسولې او د فارسي مشهور کتابونه لکه گلستان، بوستان او سکندر نامه یې ولوستل.

بیا له خپل پلار سره کابل ته راغی او د استقلال په ښوونځي کې یې خپلې زده کړې پیل کړې. له ښوونځي څخه وروسته د لوړو زده کړو لپاره فرانسې ته ولېږل شو. هلته یې د روحیاتو او فلسفې په څانگه کې زده کړې وکړې او هم یې د الماني او انگرېزي ژبو ادبیات په المان او انگلستان کې ولوستل. هېواد ته له راستنېدو سره سم د ادبیاتو په پوهنځي کې د استاد په توگه مقرر شو چې بیا وروسته د دغه پوهنځي انتخابي رئیس وټاکل شو.

سید بهاوالدین مجروح د رسمي کارونو په لړ کې د کاپیسا د والي، په غربي المان کې د افغانستان د کلتوري رئیس او د ادبیاتو پوهنځي د استاد او انتخابي رئیس په توگه دندې سرته رسولي دي.

په المان کې یې د رسمي کار تر څنگه د فرانسې له (مونت پلیه پوهنتون) څخه د ادبیاتو او فلسفې په څانگه کې دوکتورا واخیسته.

یو وخت د افغانستان د تاریخ ټولنې رئیس هم و او د ادبیاتو په پوهنځي کې یې د فلسفې تدریس کاوه. په ۱۳۵۸هـ. ش. کال، کله چې روسانو پر هېواد یرغل وکړ نو مجروح د هجرت لاره ونیوله او په پېښور کې یې (افغان اطلاعاتي) مرکز جوړ کړ، د دغه مرکز دنده دا وه چې د افغانستان له حالاتو څخه نړیوال خبر کړي او هم به یې د افغانستان په حالاتو تبصرې او تحلیلونه کول.

مجروح په (۱۳۶۷هـ. ش.) کال د پېښور په ښار کې د نامعلومو کسانو له خوا شهید شو. په پېښور کې خاورو ته وسپارل شو او بیا په ۱۳۸۱هـ. ش. کال کې د ده تابوت افغانستان ته راوړل شو او پخپله پلرنۍ هدیره کې ښخ شو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

سید بهاو الدین مجروح خپل ټول ژوند د علم او پوهې په خدمت کې تېر کړ. د هېواد ځلمیان یې وروزل او علمي او سیاسي لیکنې یې وکړې چې په دې لړ کې یې خپاره شوي کتابونه په لاندې ډول دي:

۱ـ اژدهای خودي (په پنځه ټوکو کې).

۲ـ ځانځاني ښامار (د اژدهای خودي پښتو ژباړه د آزاد شعر په قالب کې)

۳ـ د جبر او اختیار دیالکتیک (یو فلسفي اثر)

٤ـ دښمن وپېژنئ

٥ـ نا آشنا سندرې (د شعرونو ټولګه)

مجروح لکه د نورو فیلسوفانو په څېر د انساني ژوند او آزادۍ د معنا د لټون لپاره د حقیقت د لارې لاروی و. د ده په ټولو اثارو کې دغه اصل څرګند دی. په شعرونو کې یې وطني رنګ ډېر پیاوړی دی او د هغه وخت ټولې پېښې یې په خپلو شعرونو کې رانغښتي دي.

دده ټول شعرونه ښکلي او په زړه پورې دي، خو د وطن مور، د کونړ سیند او پیغام یې چې اوږدې منظومې دي، ډېر مشهور دي.

د ځانځانی ښامار یې د آزاد شعر په قالب کې د اروا پوهنې (روحیاتو) او فلسفې یو ګډ اثر دی چې داستاني بڼه لري او د انسان د شعور او لا شعور څخه بحث کوي.

د پښتو ژبې نامتو ادیب عبدالرووف بېنوا د دې اثر په هکله ویلي وو: ((دا یو لومړنی عالي فلسفي اثر دی چې په نوي خوندور اسلوب لیکل شوی دی او تراوسه یې ما په پښتو کې ساری نه دی لیدلی. دا یو مقدس بغاوت دی چې مجروح د ځانځانی د هغه فاسد، غلط او په عین حال کې د غضبناک، ډاروونکي او پر ځان مین اقتدار پر ضد بغاوت کړی دی.))

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ځانځانی ښامار له کتاب څخه یوه وړه ټوټه د نمونې په توګه را اخلو:

یو دفتر د زمانې په ختمېدو و
یوه ورځ د ورځو راغله
ډېر بې شماره ښاریان غونډ وو د ښار منځ کې
لاروی د نیمو شپو پاځېد ولاړ شو
اخر دا نا آشنا بیان یې ښار ته وکړو:
اې ښاریانو ښه خبر شئ!
ستاسو ستر واکدار بادار خو،
تور ښامار دی
تاسو واړه بنده‌گان یاست غلامان یاست،
هسې تږي،
لکه وینو ته چې تږي وي د غرو رغو لیوان ټول
زړه یې کلک لکه تور کاڼی د بیابان،
لکه سندان دی
که هم وخښي سمندر سمندر وینې
تنده یې لا پسې لمبه د اور لمبه شي
که هم وخوري غرونه غرونه ژوندي سري
لوږه یې لا پسې زیادت کا لا شدت کا
په لېوانو کې لېوه له وږو وږی
په دریاب کې پروت نهنګ له تږو تږی
اې ښاریانو!
ورشئ ورشئ!
خپل بادار ته له نژدې نه لږ څه ځیر شئ!
هغه سترګې چې د ده دي دوه د وینو کټوري دي،

(c) ketabton.com: The Digital Library

دغه سترګې د ښامار دي
هغه سرې لمبې د قهر او د غضب چې،
د واکدار د مخ څېرې نه پورته کېږي،
هغه اور دی چې راوځي د ښامار پوزې سپږمو نه
د بادار هغه منګولې چې قوي دي پولادينې
ستاسو زړونو کې ټومبلې کلکې خښتې،
دا منګولې د بلا دي، د ښامار تورې بلا دي
اې ښاريانو!
ښه خبر شئ
دا بلا توره بلا چې دلته ناسته په دې ښار ده
له کوم بل پردي هېواده خو راغلې دلته نه ده
دا بلا ده په دې کور کې روزل شوې
له دې سيمې پاڅېدلې
پخپل لاس مو له خپل ځانه راويستلې
په خپل ځان مو مسلط کړې
دا بلا ستاسو بلا خپله بلا ده
ځکه ځکه تاسو هر يو
ښاماران ساتئ روزئ پټ
په سينو په خپلو زړو کې
چې د لوی ښامار خوراک شي
چې ښامار لوی نور هم لوی شي زورور شي
خلاصېدای له دې ښاماره تاسو نشئ
دا ښامار وژلی نشئ
تر څو تاسو راپا نه څئ

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا ښامار په خپلو زړونو کې مړ نه کړئ، نابود نه کړئ
که د نفس بده بلا کړي څوک نابوده
نو به هله د بلا تورې بلا څوک خوراک نه شي
که د خپل زړګي ښامار مو قرباني کړو
نو به هله تاسو نه شئ قرباني د لوی ښامار مار
پوهاند مجروح پخپله د ځانځاني ښامار په اړه ليکي:

((د ځانځاني ښامار ژبه نه نثر دی ځکه چې وزن لري او نه نظم دی، ځکه چې د قافيو او رديفونو مراعات پکې نه دی شوی او نوی شعر ورته ويلای شو. خو دا چوکاټ د اوسنيو نويو شعرونو تقليد نه دی، بلکې د دې چوکاټ په جوړښت کې د پښتو د شفاهي ادب د ځينې اشکالو څخه او د پښتو د ليکلي ادب د ځينو زړو نثرونو څخه الهام اخيستل شوی دی. په دې شان د ښامار سبک داسې يو سبک دی چې هم د اوسنۍ نړۍ د نوي شعر بڼه لري او هم د پښتو ژبې په شفاهي او ليکلي ادب کې پخې ريښې لري)).

پوهاند مجروح د ځانځاني ښامار لپاره يو ځانګړی وزن ايجاد کړی چې هره جمله په (٤) يا په (٨) يا په (١٢) او يا په (١٦) سيلابونو درېږي؛ خو اصلي او بنسټيز وزن پکې څلور سېلابه جمله ده.

دا سبک پوهاند سيد بهاو الدين مجروح د پښتو د شفاهي ادبياتو او د پښتو ادبياتو د کلاسيکو نثرونو څخه په الهام اخيستی دی.

د ځانځاني ښامار د مطالبو په هکله پخپله مجروح وايي: ((ځانځاني ښامار د انساني ژور طبيعت د تمرد او عصيان بيان دی او دا واقعيت درې جلا اړخونه لري، يو يې نفسي انفرادي اړخ دی، بل يې اجتماعي او سياسي اړخ دی او دريم د دې دواړو اړخونو ترکيب دی او هغه د انساني موجوديت فلسفي معنا ده.

دا هم د مجروح د کلام يوه نمونه چې د هغه د (نا اشنا سندرې) له کتاب څخه تاسو ته انتخاب شوې ده:

(c) ketabton.com: The Digital Library

د مور غږ

تـه سـپارلى مـا پـه خـداى يـې مـور دې ځـار شـه
مـال د خـداى يـې هـم هغـه دې مـددګار شـه
سـتا نـه ځـار شـم شـهادت كـه نصيـب سـتا وي
پـه دې كار كـې بـه د رب خپلـه رضـا وي
كـه لـه ملـك نـه دې بهـر كفـر الحـاد كـړو
كـه غـازي شـولې وطـن دې خپـل ازاد كـړو
نـو يـوه ورځ بـه د غازيانـو لښـكر راشـي
تـه بـه راشـې بيـا بـه نـوى اختـر راشـي
دواړه لاس بـه پـه نكريـزو بيـا رنګيـن كـړم
شـينكى خـال بـه بيـا تـازه پـاس پـه جبيـن كـړم
بيـا بـه زه يمـه سـر لـوړې پـه خپـل كـور كـې
هـم خوشـحاله خـو ژونـدى يـم هـم پـه ګـور كې
پـه ګاونـډ چـم پـه ګـودر كـې بـه خنـدا نـه
مسـته ګرځمـه پـه زړه هميشـه ځوانـه
بيـا بـه ګرځـم پـه دې دښـت پـه دې دمـن كـې
هسـكه غـاړه پـه ازاد آبـاد وطـن كـې

د متن لنډيز:
پوهاند ډاكټر سيد بهاو الدين مجروح د هېواد له نوميالیو عالمانو، ليكوالو او شاعرانو
څخه دى. لوړې زده كړې يې په فرانسه او المان كې د دوكتورا تر درجې پورې سرته رسولې
وې. د ادبياتو په پوهنځي كې يې د فلسفې تدريس كاوه او په دولتي كارونو كې يې د رئيس او
والي په توګه هم دندې سرته رسولې دي. مجروح زيات شمېر علمي ليكنې او خو كتابونه هم
لرې چې خپاره شوي دي. په پښتو ژبه كې يې د ځانځاني ښامار او نا اشنا سندرې د يادولو وړ

(c) ketabton.com: The Digital Library

آثار دي چې زیات مینه وال لري.
مجروح د ځانځاني ښامار په لیکلو سره په پښتو ادب کې یو نوی سبک رامنځته کړ چې پخوا تر ده نه و.
مجروح د دغه کتابونو تر څنګه په فرانسوي ژبه د پښتو ادب او په تېره بیا د لنډیو په پېژندنه کې هم ډېرې لیکنې کړي دي. د جبر و اختیار دیالکتیک یې یو فلسفي اثر دی.

فعالیتونه

۱ـ زده کوونکي دې لاندې پوښتنو ته ځوابونه ووایي:

- سید بهاو الدین مجروح کوم کتابونه لیکلي دي؟
- مجروح په کومه ځانګه کې زده کړې کړې وې؟
- د سید بهاو الدین مجروح کومې منظومې پېژنئ؟
- مجروح د مهاجرت په وخت کې کومه اداره جوړه کړې وه؟

۲ـ زده کوونکي دې په وار سره د ځانځاني ښامار نمونه ولولي او هم په وار سره دې پرې خبرې وکړي.

۳ـ څو زده کوونکي دې د مجروح د ژوند په اړه خبرې وکړي. څو تنه نور زده کوونکي دې ترې پوښتنې وکړي.

٤ـ یو شمېر زده کوونکي دې د مجروح د همعصره لیکوالو نومونه واخلي او د هغو د کارونو په اړه دې خبرې وکړي.

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې په خپله خوښه له دغو موضوعګانو څخه یوه غوره او څو کرښې مقاله دې ولیکي، (د مجروح ژوند، د مجروح شاعري، ځانځاني ښامار، پیغام، د وطن مور).

(c) ketabton.com: The Digital Library

عروضي نظمونه

کله چې د پښتو شعر تاریخ مطالعه کوو، نو په دغو شعرونو کې دوه شعري عنعنې ګورو. یوه د پښتو د خپلو ملي شعرونو او اوزانو عنعنه ده او بله هم د شرقي شاعرۍ عنعنه. د شرقي شاعرۍ د عنعنې په تعقیب چې پښتنو شاعرانو کوم شعري ډولونه خپل کړي دي، په هغو کې قصیده، غزل، قطعه، رباعي، مثنوي، مخمس، مسدس، مسبع، مثمن، معشر، ترکیب بند، ترجیع بند او نور دي.

په تېر لوست کې مو د ملي اوزانو یا ملي نظمونو په اړه یو لوست ولوست. دادی په دې لوست کې تاسې ته د شرقي شاعرۍ د عنعنې ځینې ډولونه درپېژنو چې په پښتو شاعرۍ کې دود دي. دغو شعرونو ته مشترك نظمونه هم وايي، ځکه چې په عربي، فارسي او پښتو کې مشترك ویل شوي او ویل کېږي.

ـ تاسې د دیواني نظمونو په اړه څه معلومات لرئ؟

ـ د دیواني نظمونو کوم ډولونه پېژنئ؟ په اړه یې خبرې وکړئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱ــ غزل: عربي لفظ دی او معنا يې له ښځو سره خبرې کول دي. د نظم له هغو ډولونو څخه دی چې په ټولو ديوانونو کې زياته برخه لري. د غزل لومړي بيت ته مطلع وايي. د مطلع دواړه مسرۍ او د نورو بيتونو دوهمې مسرۍ يو له بله سره په قافيه کې يو شی دي او په وزن کې د غزل ټولې مسرۍ سره برابرې وي. د بيتونو شمېر يې له پنځو څخه نيولې بيا تر پنځلسو پورې رسېږي. غزل که څه هم په ډېرو موضوعاتو کې ويل کېږي خو اکثره عشقي وي. په اوسني غزل کې د ژوندانه نور مسايل هم بيانېږي او له پخوا څخه يې توپير مونډلی دی.

چــې دې وګـــوري ومــخ تــه وطـــن پــرېــږدي
وطـن څـه دی چـې روح والـــوزي تـن پرېـږدي
کــه څـښـتـن وي د تــومـنــو ســتــا پـــه مينه
درويـــــزه کــانــدې اخــتــيـــاره تــومــن پــرېــږدي
بـلـبـلان کــه دې لــه حـسـنـه خــبــردار شي
سـتـا د مــخ پــه نــنــداره بــه چــمــن پــرېــږدي
څــه خــو مــخ و بـتـخـانـې و تــه جــار باسه
چـــې د بــتــو پــرســتــش بــرهــمــن پــرېــږدي
ښــه چـــې زړه مــې مــســافــر شــو ســتــا پــه لـوري
عـقـيـق لاشــي قـيـمـتـي چــې وطـــن پــرېــږدي
د جــفــا د مـــړو ژونــــد څــه وي حـسـيـنـه
کــه د جـــور خـــوی زمـــا ګـــلـبـدن پـــرېـــږدي

۲ــ بولله (قصيده): يو ډول شعر دی چې په عربي کې ورته قصيده وايي. په قصيده کې ډول، ډول اوږده مضامين ويل کېږي. د بيتونو شمېر يې له شپاړسو څخه نيولې بيا تر دوو سوو پورې رسېږي. قصيده هم د غزلې په څېر يوه مطلع او يوه مقطع لري. د غزلې په شان د لومړي بيت دواړه مسرې او د نورو بيتونو د دوهمې مسرې قافيه يو له بله سره يو شی وي. په وزن کې ټولې مسرې سره برابرې وي. ځينې قصيدې درې برخې لري، لکه: تشبيب يا

(c) ketabton.com: The Digital Library

تغزل، گريز يا مخلص، دعائيه يا حسن طلب.

تشبيب يا تغزل له اصلي موضوع څخه د مخه يوه مقدمه ده چې د بهار او يا مناظرو ستاينه ده.

گريز د قصيدې دويمه برخه ده چې شاعر ستاينه پرېږدي او اصلي موضوع ته راځي.

دعائيه د قصيدې دريمه برخه ده. شاعر په دې برخه کې دعا کوي. د قصيدې موضوعات، ستاينه، موعظه، گيله، غندنه او اخلاق وي. د قصيدې دعائيه برخه په اصلي موضوع پورې اړه لري او د موضوع اړوند دعا کېږي.

دلته به د نمونې په توگه د خوشحال خان خټک د يوې قصيدې څو بيتونه ولولئ:

درتــــه وښـيـــم کـيـمـيـا د سـعــادت
لـــه بـــدانـــو ســـره مـــه کـــوه صحبت
مه بد گوی، مه بد آموز، مه بد انديش شه
کـه دې زړه وي چــې درنــه رســي آفت
کـه لـويـي غـــواړې ځــان کــم گـڼـه تــر بله
بــل تــر دا د پــاســه نـشـتـه نصيحت
پـه دوسـتـانـو تلطف کـړه څـو پـه تـا شي
لـه دښـمـن سـره هــم ښـه کــوه خلقت
د نيکخوا خبـره نـغـوږه پـرې عـمـل کړه
نــانـغـوتـانـو تــه تــيــار دی نــدامـت
د لـمـانـځـه تــر قـضـا گـرانـه دا قـضـا ده
چــې قـضـا شــي د ځـلـورو مصلحت
نـورانـي کـا هغه ځــای چې ســره کښېني
ديـريـنـه ځـلـور هـوښـيـار پــه مـشـورت
په اخـلاص چې په دعـا لاسونه هسک کا
ور بـه پـرانـيـت شــي د فتحې د نصرت

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې کالي يې پاتې نشي مرده شوی ته
خدايه ورکړې و خوشحال هسې رحلت

۳ـ رباعي: رباعي هغه دوه بيتونه دي چې د لومړي بيت دوې مسرې د دويم بيت له دويمې مسرې سره په قافيه کې يو شی وي. د رباعي معنا څلوريزه ده. دا رباعي د پښتو له رباعي سره چې ځانگړی وزن لري، توپير لري.

طامع همېش وي په انتظار کې
آب يې د مخ ځي په هر دربار کې
گنج چې د صبر پير محمد بيا موند
توانگر باله شي په دا ديار کې

٤ـ قطعه: دوه يا تر دوو زيات بيتونه دي چې د لومړي بيت د دوو مسرو قافيه سره يو شی نه وي خو د بيتونو دويمې مسرې يو ډول قافيه لري، لکه:

اندېښنه که په غره کېږدي
غر به هم لکه وېښته کا
خوار سړی ملامت نه دی
که په غم کې ځان اوبه کا

٥ـ مثنوي: په مثنوي کې ټول بيتونه يو ډول قافيه نه لري، خو د هر بيت د دواړو مسرو قافيه يې يو شی وي. د بيتونو شمېر يې ټاکلې اندازه نه لري، بلکې د موضوع په اوږدوالي او لنډوالي پورې اړه لري. په مثنوي کې د رزم، بزم داستانونه او تصوفي موضوعات بيانېږي.

دلته د نمونې په ډول د قيام الدين خادم څو بيتونه راوړو:

اې د پاك وطن فرزنده
اې د قام خوږه دلبنده
اې د نوي ژوند پيغامه
اې ارزو د وطن قامه
سبا ته مسوول د کار يې

(c) ketabton.com: The Digital Library

کــه تــه مــور او کــه تــه پــلار یې
عــلــم هــر چــا لــه پــه کــار دی
نــه چــې تــش د نــرو کــار دی
ښــځــه نــر دواړه مــســوول دي
خــو پــه ښــه عــمــل مــقــبــول دي
د حــیــات پــه هــنــګــامــه کې
د ژونــدون پــه افــســانــه کې
دواړه یــو بــل تــه مــحــتــاج دي
یــو و بــل تــه د ســر تــاج دي
یــو چــې بــل ورنــه جــدا شي
لــکــه مــات چــې لاس د چــا شي
زمــوږ خــویــنــدو شــئ بــیــدارې
لــه خــپــل ځــانــه خــبــردارې
قــام زیــون دی وطــن خــوار دی
دا زمــوږ لــپــاره عــار دی
لــرې، لــرې دا ظــلــمــت کــړئ
لــه وطــنــه جــهــالــت کــړئ
جــهــان واړه پــه مــوږ خــانــدي
مــســخــرې راپــورې کــانــدي
نــه خــبــر مــوربه لــه ځــان یــو
نــه لــه حــالــه د جــهــان یــو

۷ـ مربع: یو ډول شعر دی چې بند یې دوه، دوه بیته وي. د سر په دوو بیتونو کې څلور مسرې یو ډول قافیه لري. وروسته په هرو دوو بیتونو کې لومړۍ درې مسرې په قافیه کې یو ډول او څلورمه مسره یې د سر د بیتونو سره یو ډول قافیه لري. د شعر تر پایه پکې دا

(c) ketabton.com: The Digital Library

جوړښت په نظر کې نيول کېږي. د پير محمد کاکړ د مربع څو بيتونه د نمونې په ډول دلته راوړو:

زړه مـې نــادان و د ميـنـې غـل شو
فــراق يــې اور و رابــانــدې بـل شو
راحـــت مـې واړه پـه غـم بـدل شو
اوښـې سيـلاب دي صـورت مې شل شو
**

زيـبـا نـگـار چـې زه راپـه يـاد کـړم
لــه درد و غـمـه آه و فــريــاد کـړم
قـبـول حـيـران يـم د چـا ارشـاد کـړم
بـېـل لـه مـا خــواره د لارې مـل شو
**

عـمـر مـې صـرف شـو پـه معـصيت کې
شـاکـر يـې نـشـو پـه هېـڅ نـعـمت کې
اوس صـبـح و شـام يـو پـه دا حيـرت کې
مـقـبـول بـه خـدای تـه پـه کـوم عـمـل شو

۸ـ مستزاد: هغه شعر دی چې يوه مسره يې اوږده او بله يې لنډه وي.

نه غوړ لرم چې واورم نه په خوله د خير ويل کړم — مـدام منـت پـر بـل کـړم
چې قهر راشي عقل مې مغلوب شي نو ښکنځل کړم — مـدام منـت پـر بـل کـړم
که هر څو کتابونه رنگ په رنگ و ځانته ډېر کړم — اوښـه يـې تـر نظـر تېـر کړم
راپېښـه بدبختـي ده چـې يـوه زره عمـل کـړم — مـدام منـت پـر بـل کـړم

لنډه مسره همېشه يو ډول نه وي کله تکرارېږي او کله مختلفه وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۹_ مخمس: د مخمس هر بند له سره تر پايه پورې پنځه، پنځه مسرې لري. لومړی پنځه مسرې يو ډول قافيه لري. په نورو بندونو کې لومړی څلور مسرې يو له بله په قافيه کې يو ډول وي، خو پنځمه مسره يې د پيل له لومړنيو پنځو مسرو سره يو ډول قافيه لري او تر پايه دغه جوړښت ساتي. د حميد مومند د مخمس څو بيتونه:

د هجران د لاسه ناست يم وير ژړلی لکه بت په غټو سترګو دم ختلی
بېهوده په صـورت روغ په زړه نتلی بېلتانه په مـرګي حال يم رسولی
ربه راولې اشنا په سفر تللی

**

يا لــه يار ســـره ولاړ وای پــــه رکاب کې يا يې مړ وای د هجران په اول تاب کې
يا وای ډوب مدام د اوښکو په سيلاب کې حسـاب نشوم د يوې چارې په باب کې
هسې پاتې شوم بې آبه مخ ناولی

۱۰_ مسدس: د دې شعر هر بند شپږ شپږ مسرې لري. لومړی شپږ مسرې يې يو ډول قافيه لري. په نورو بندونو کې لومړی پنځه مسرې يو له بله په قافيه کې يو شی وي، خو د شپږمې مسرې قافيه د لومړيو شپږو مسرو پر قافيه باندې بنا کېږي.

د شمس الدين کاکړ د مسدس څو بيتونه د نمونې په ډول:

وخت د سحر دی مرغان چغېږي جرس اواز کا زړه مې لړزېږي
ســترګې مې غورزي باڼه رېږي اثـــر د غـــم دې رامعلومېږي
کوم بد خبر به راورسېږي
د يــار د تــللو خبرې کېږي
دا څه عشق نه دی واړه ټګي ده دا صدق نه دی مـنافقي ده
دا اخلاص نه دی دغـــه بازي ده دا ياري نه ده دا بيزاري ده
چې پر يار غم دی پرما ښادي ده
بې حيا زړه دې زمــا وشرمېږي

(c) ketabton.com: The Digital Library

د جدايي ســـــندرې وايم   په سفر تللى اشنا به ستايم

که ملامت يم کـه بېنوا يم   بيا يې د وصـــل په تمنا يم

زه شمس الدين يې په دا دعا يم

چې يار به کلـــه بيا ورســېږي

مسبع، مثمن او معشر هم دغه ډول اشعار دي، خو د مسرو په شمېر کې توپير لري. په مسبع کې اوه، په مثمن کې اته او په معشر کې لس مسرې وي. د سر په بند کې د ټولو مسرو قافيه يو ډول وي او په نورو بندونو کې نورې مسرې يو له بل سره په قافيه کې يو ډول وي، خو د پای د مسرې قافيه د سر د مسرو پر قافيه بنا کېږي.

۱۱ـ ترجيع بند: د نظم هغه ډول دی چې قافيې يې مختلفې او وزن يې يو ډول وي. د بندونو شمېر يې نه دی ټاکل شوی. د هر يو بند د بيتونو شمېر يې په خپلو کې مساوي وي او له پنځو څخه تر لسو بيتونو پورې رسېږي. کله تر دې هم زياتېږي.

د هر بند په آخر کې يو بيت راځي چې د بند د ټولو بيتونو سره په وزن کې يو شان وي. مگر ځانگړې قافيه لري چې همدغه بيت د هر بند په پای کې تکرارېږي.

دلته د خوشحال خان خټک د ترجيع بند څو بيتونه د نمونې په ډول راوړل شوي دي:

ستا له لوريه که هـزار جور و جفا وي   له عاشقه به په سل رنگه وفا وي

پـه عـاشـق بـانـدې معشوقه عنايت کا   ستا مدام په خپل عاشق باندې عنا وي

ښـه مـا ومنل چـې تـه بې حـد زيبا يې   په جهان به کوم څوک تا غوندې زيبا وي

ولې خدای چې ښه جمال و چاته ورکا   نه په دا چې دی بې مهره کبريا وي

که قضا په ما زړه سوی کا هم به ومرم   که يو څو ورځې د جنگ و فتنې دا وي

که سل ما سره غوغا جنگ و جدل کړې   خدای دې نه کا چې له تا به تله زما وي

ستا د در په خاورو پروت بې قدره ښه يم

په بل لورې که په تخت کښېنم ښه نه يم

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱۲ـ ترکیب بند: د ترجیع بند غوندې شعر دی خو په دومره توپیر چې په ترجیع بند کې چې کوم بیت له هر بند څخه وروسته راځي، تکرارېږي، خو په ترکیب بند کې تر بند وروسته یو بیل بیت راځي چې بېله قافیه او بېله معنا لري. د حمید مومند د ترکیب بند څو بیتونه د نمونې په ډول راوړو:

په منزل به يې سباګوره څوك مله وي — نه پوهېږم چې به ساد وي که به غـله وي
په څه شان به شکسته زهير په زړه وي — له نغمې به يې د زړه نغمــه په خــوله وي
دم قـــدم به يې خولې د مخ په وله وي — رانجه کړي به يې چـــا خاورې د پله وي
ســـزاوار د هــــــر ستم د هر پيغور يم
چې مې يار په سفر تللی زه پر کور يم
**

يا لـــه ياره سره تللی په سفر وای — په هــر ځــای مې غوړولی پرې وزر وای
يـا يې مړ د بېلتانه له غمه ژر وای — يــا په دوارو سترګو تپ روند په نظــر وای
کـه دا نه کېدای هرګزه معتزر وای — خود په خود مې ځان وهلی په خنجر وای
هسې پاتې شوم تر يار پورې مخ توری
په جـــرګــــه د عـاشقانو کې کوز ګوری

د متن لنډيز:

مشترك نظمونه هغه دي چې په عربي، فارسي او پښتو کې ويل کېږي. دغه شعرونه ځانته ځانګړې ډولونه او وزنونه لري.

په دې ډولونو کې غزل، قصيده، رباعي، قطعه، مثنوي، مستزاد، مخمس، مسدس، مسبع، مثمن او معشر راځي. د پښتو په کلاسيکه ديواني شاعرۍ کې دغه ټول ډولونه شته او پښتنو شاعرانو دغه ډولونه کارولي دي. قصيده، مثنوي، غزل په لرغوني دوره کې په پښتو شاعرۍ کې پيل شول او بيا دې نورو ډولونو په منځنۍ دوره کې زيات رواج وموند. په اوسنۍ يا معاصره دوره کې اوس دغه ډولونه دومره نه کارول کېږي، ځکه چې اوس معاصر شعر د ژوند موضوعاتو ته وقف دی او اوسني شاعران زيات په شکلياتو او صنعتونو پسې نه ګرځي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

فعالیتونه

۱ــ زده کوونکي دې متن په چوپه خوله ولولي او بیا دې لاندې پوښتنې ځواب کړي:

- په پښتو کې کوم نظمونه پېژنئ؟
- ملي نظمونه څه ته وایي؟
- مشترك نظمونه کوم دي؟
- د مشترکو نظمونو او ملي نظمونو توپیر څه دی؟

۲ــ څو زده کوونکي دې په وار سره په قصیده، غزل او مثنوي خبرې وکړي. ښوونکي دې د ضرورت په وخت ددوی لارښوونه وکړي.

۳ــ زده کوونکي دې په متن کې راغلي شعرونه په وار سره ولولي، یو زده کوونکی دې د یوه شعر مفهوم او بل دې د بل شعر مفهوم په خپلو خبرو کې څرګند کړي.

٤ــ زده کوونکي دې د خپلې خوښې د یو شعري ډول په اړه څو کرښې په خپله کتابچه کې ولیکي، دلایل دې روښانه کړي او بیا دې خپله لیکنه په وار سره په ټولګي کې واوروي.

٥ــ زده کوونکي دې په وار سره په دې اړه خبرې وکړي چې په لرغوني دوره کې کومو شاعرانو له دغو شعري ډولونو څخه ځینې کارولي وو؟

٦ــ زده کوونکي دې لاندې لغتونه د کتاب له پای څخه معنا او په جملو کې وکاروي:
تومن، برهمن، تلطف، نغوره، ندامت، نانغتان، نصرت، رحلت، ګنج، عار، ظلمت، ارشاد، معصیت، نتلی، دم ختلی، جرس، عنا، عنایت، جمال، کبریا، ساد، معتزر

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې د شعرونو ددغو ډولونو څخه په خپله خوښه یو ډول غوره او له کلاسیکو دیوانونو څخه دې رانقل کړي. د شعر معنا او مفهوم دې هم ولیکي او په بل پښتو درسي ساعت کې دې ولولي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

پښتو هنري نثر

که څه هم د يوې ژبې ټول ليکلي او ناليکلي شفاهي منظوم او منثور آثار ادبيات ګڼل کېږي خو اوس هر ډول ليکنې په ادبياتو کې نه شمېرل کېږي، يوازې هغه آثار د ادبياتو تر عنوان لاندې مطالعه کېږي چې هنري ارزښت ولري. د بېلګې په توګه هر منثور اثر چې د علومو او فنونو په بېلابېلو څانګو کې ليکل شوي وي او يا هر نظم او منثور اثر چې د تاريخ، جغرافيه، طب او نورو علومو تشريح ته وقف وي، په ادبياتو کې نه شمېرل کېږي. هغو ليکنو ته ادبي هنري ويل کېږي چې له تخيله رازېږېدلي وي او د ژوند واقعيتونه په هنري ډول منعکس کړي. پر لوستونکي او اورېدونکي خپل خاص اغېز وکړي او د هغه هنري ذوق تسکين کړي. هنري اثر بايد په داسې يو ژبني چوکاټ کې بيان شوی وي چې هم د ټولنيز ژوند هنداره وي او هم په لوستونکي او اورېدونکي کې يو عاطفي احساس پيدا کړي او ښکلاييز ارزښت ولري. هنري نثر هم د هنري ادبياتو يوه مهمه برخه ده چې د هنري ادبياتو د ټولو نثري ډولونو لپاره کارول کېږي، لکه: لنډه کيسه، ناول، طنز، ډرامه، ادبي ټوټه او نور... په دې لوست کې به د هنري نثر په اړه معلومات ولولئ.

ــ هنري نثر څه ته وايي؟

ــ هنري نثر له عادي نثره څه توپير لري؟

هنري نثرونه د ادبياتو يوه برخه ده. د نړۍ د ټولو ژبو په ادبياتو کې کارول کېږي. په پښتو

(c) ketabton.com: The Digital Library

ادبیاتو کې د شلمې پېړۍ په لومړیو شلو کالو کې پیل شو او تراوسه کارول کېږي. هنري نثرونه خپلې ځانګړنې لري چې د همدغو ځانګړنو له مخې له عادي او ساده نثرونو څخه جلا کېږي. د هنري نثر اصلي ځانګړتیا داده چې هنریت او ادبي ارزښت ولري. په هنري نثر کې لیکوال د بېلابېلو منظرو، انساني ټاکلو خصوصیاتو، روحیاتو، عاداتو او حالاتو په انځورونو کې له خپل تخیلي ځواک څخه کار اخلي.

لیکوال د تخیلي ځواک په مرسته او د لیکوالی د مهارتونو په وسیله د منظرونو د انځورولو او صحنو جوړولو چاره سرته رسوي. حالات او پېښې په الفاظو کې داسې انځوروي چې لوستونکی او اورېدونکی فکر کوي چې هر څه په خپلو سترګوویني او ځان ورته په صحنه کې دننه ښکاري.

په هنري نثر کې د لیکوال په مهارت پورې اړه لري چې د خلکو هیلې، غوښتنې، جذبات، عواطف او احساسات لکه څنګه چې دي په ښکلو الفاظو کې راونغاړي او مقابل لوري ته یې ولېږدوي. دغه لېږدونه باید د مقابل لوري په عواطفو کې خوځښت راولي. په هنري نثرونو کې د لیکوال تخیل، د مناسبو او ښکلو کلمو استعمال، د تشبیهاتو راوړل، د جملو رواني او د مقصد څرګند بیان شرط دی. لیکوال باید د الفاظو داسې برجونه او یا کتارونه جوړ نه کړي چې لوستونکی پکې مقصد ونه مومي.

د الفاظو او جملو له ښکلا سره محتوا ته هم پاملرنه وکړي او د شکل او محتوا توازن داسې په پام کې وساتي چې یوه خوا هم زیانمنه نه شي.

هنري نثر د هنري ادبیاتو ژبه ده او د یو هنري اثر په ښکلا کې بنسټیز ارزښت لري. پښتو هنري نثر د پښتنو په دوو مرکزونو پېښور او کندهار کې رامنځته شو. په کابل کې یې هم وده او پراختیا ومونده.

څرګنده دې وي چې پښتو هنري نثر په لومړي ځل په پېښور کې رامنځته شو. په پېښور کې د پښتو کتابونه، ملي نکلونه او نور ادبي آثار چاپېدل. پښتنو لیکوالو خپل لومړني هنري نثري آثار په پښتو ژبه لیکل. په دغو لیکوالو کې مولوي احمد د پښتو هنري نثر په مخکښو لیکوالو کې په ځانګړي ډول د یادونې وړ ځای لري.

ده په نولسمه پېړۍ کې د هغو انګرېزانو لپاره چې غوښتل یې پښتو ژبه زده کړي ځینې

(c) ketabton.com: The Digital Library

تعلیمي کتابونه ترتیبول. ده په پښتو کې له نورو ژبو څخه ترجمې کړي او هم یې مستقل آثار لیکلي دي. د ده تر ټولو غوره اثر چې د هنري نثرونو نماینده ګي کوي (ګنج پښتو) دی. په دې اثر کې ورې ورې کیسې راغلي چې ځینې ترجمې او ځینې ده پخپله لیکلي دي.

د ده د کتاب موضوعات ساده او اسان دي. ژبه یې خوږه او محاورې ته نژدې ده. ژبني اصطلاحات یې هم کارولي دي. ده پخپلو کیسو کې د ژوند موضوعاتو ته پاملرنه کړې ده. د ده دغه کار د پښتو هنري نثر په انکشاف او پراختیا کې ډېر ارزښت لري.

په ده پسې بل پښتون لیکوال میر احمد شاه رضواني (۱۸۶۳-۱۹۳۷م.) دی. ده هم لکه د مولوي احمد ژباړې کولې. ده د پښتو ژبې ګرامر ولیکه او د پنجاب په پوهنتون کې د پښتو ژبې استاد و. د ده په کتابونو کې د پښتو ژبې دوه درسي کتابونه د یادولو وړ دي. د هنري نثرونو غوره بېلګه یې د (شکرستان افغاني) په نامه یادېږي. د ده دغه کتاب هم د وړو، وړو کیسو او حکایتونو مجموعه ده.

بل لیکوال چې په هنري نثر کې یې د پاملرنې وړ کارونه کړي دي، هغه منشي احمد جان (۱۸۸۲- ۱۹۵۱م) دی. دی د بنو په ښار کې زېږېدلی دی. انګلیسي ژبه یې زده کړه او په (۱۹۰۰م) کال کې د انګرېزانو د پښتو ښوونکی شو. د ده په شاګردانو کې د هند د وایسرای معاون هم و. ده د پښتو ژبې لپاره قاموسونه ولیکل. د شلمې پېړۍ په لومړیو کلونو کې یې د هنري نثر په لیکلو پیل وکړ.

دوه مجموعې (هغه دغه) او د (قصه خوانۍ ګپ) یې د هنري نثر خورا ښې بېلګې دي. دا کتابونه ورې کیسې او حکایتونه لري. دا کتاب هم په هند کې د پوځي منصبدارانو لپاره لیکل شوی دی. د قصه خوانۍ ګپ موضوعات فولکلوري دي لکه د آدم خان درخانۍ، د فرهاد او شیرینۍ کیسه او نورې...

په افغانستان کې هم د شلمې پېړۍ په لومړیو کلونو کې هنري نثر پیلېږي. په دغو کلونو کې د ښوونځیو په رامنځته کېدو، د جریدو او اخبارونو په خپرېدو، د راډیو په رامنځ ته کېدو د هنري نثر لیکلو ته لاره هوارېږي، د پښتو مرکې، د ادبي انجمن او بیا د پښتو ټولنې په جوړېدو سره هنري نثر انکشاف او پراختیا مومي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لومړنی لیکوال چې حکایتي او تعلیمي نثرونه لیکي، هغه صالح محمد هوتک دی چې په (۱۹۱٦م) کال کې یې د پښتو لومړی کتاب ولیکه.

وروسته قیام الدین خادم، ګل پاچا الفت، صدیق الله رښتین، عبدالرؤف بېنوا او محمد دین ژواک، د هنري نثرونو لیکلو ته پراختیا ورکړه او د نورو لیکوالو پاملرنه یې هم دې ډګر ته راواړوله. ګل پاچا الفت او صدیق الله رښتین په دې برخه کې ډېر کتابونه ولیکل، لکه د الفت غوره نثرونه، د رښتین د پسرلي ورمې، د خادم خیالي دنیا او د بېنوا د زړه خواله د یادولو وړ کتابونه دي.

په کوزه پښتونخوا کې سید راحت زاخیلي هنري نثر ته پراختیا ورکړه او د نوي داستاني ادب نمونې لکه لنډه کیسه، ناول او طنز یې په پښتو ادب کې رواج کړل. دلته به د نمونې په توګه د بېنوا یو نثر راوړو:

لاربښوونکی

له فریب او دروه سره نا اشنا وم. مکر او چل مې زړه ته لاره نه درلوده. دروغ مې نه پېژندل. د ژوندون د لوېې لارې مسافر وم. له پرېشانه خوبه راپاڅېدم. قافله ډېره پرمخ تللې وه. یوازې زه وم چې د لاربښوونکي په انتظار مې لوېې لارې کتلې. ډېر راغلل، تېر شول مګر یوه هم د زړه سوي په سترګو راته ونه کتل. ځینو به د ګوتو په اشارو لار راوښودله، خو د ګوتو د اشارو لارې ډېرې اوږدې وې.

ځینو به د دې لپاره چې ځانونه په ما وساتي، زه به یې له ځان سره روان کړم، خو چې خطر به تېر شو نو بېرته به یې زه پر لویه لاره پرېښودلم. دوی به لاړل. همداسې د لاربښوونکي په انتظار د ژوندون په لویه لار کې ولاړ وم. څو ته راغلې. زه دې تر لاس ونیولم. زه هم په پاک زړه په تا پسې روان شوم او د لارې د موندلو په غرض مې ستا لمنه ټینګه کړه. هرې خواته به چې تلې، درپسې تلم او تا هم ماته د لار موندلو ډاډ راکاوه. ناڅاپه! موسمي توره وربځ پیدا شوه، باران او ږلۍ وربدل شروع شول.

آسمان او ځمکه په خروش راغلل، لارې ګډې وډې شولې، خو زه ډاډه وم چې تا

(c) ketabton.com: The Digital Library

غونډې لارښوونکی لرم او تاته مې سترګې وې چې د زمانې په دې توره دربیله کې به لار راوښیې.

مګر په هماغه حال کې تا په ډېرې حیرانتیا مخ راواړاوه او له ما څخه دې پوښتنه وکړه چې:

(اې مسافره لار راوښیه، لاره کومه ده؟)

هغه وخت نو زه پوه شوم چې زما د ژوند د لارې لارښوونکی یوازې زه یم او باید زه پخپله خپله لارښوونه وکړم.

د متن لنډیز:

هنري نثر د شلمې پېړۍ په لومړیو کلونو کې په کوزه پښتونخوا او افغانستان کې پیل شو. په کوزه پښتونخوا کې یې سرلاري مولوي احمد، میر احمد شاه رضواني، منشي احمد جان او راحت زاخیلی وو. په افغانستان کې یې مخکښه لیکوال صالح محمد هوتک، پوهاند عبدالحی حبیبي، قیام الدین خادم، ګل پاچا الفت، صدیق الله رښتین، عبدالرؤف بېنوا، محمد دین ژواک او نور وو.

وروسته لر او بر نور لیکوال راپیدا شول او په نثر کې یې ډېرې هستونې وکړې. هنري نثر له عادي او ساده نثر نه توپیر لري. په هنري نثر کې لیکوال له خپل تخیل نه ډېر کار اخلي. نېغ په نېغه ساده خبره نه کوي، بلکې خپله خبره په ښکلو کلماتو او تشبهاتو کې رانغاړي چې د لوستونکو په عاطفه او احساس ژوره اغېزه کوي، هنري نثر د لنډې کیسې، ناول، ډرامې، طنز، تکل او ادبي ټوټې لپاره کارول کېږي. د لارښوونکي نثر هم یو هنري نثر دی چې د خپل مطلب د بیان لپاره له ښکلو کلماتو او تشبهاتو څخه کار اخلي.

په دې نثر کې ښودل شوي چې هر سړی د خپل ځان رهبر او لارښوونکی دی.

د نثر مقصد دادی چې د لارښوونکي په ټاکلو کې باید له ډېر دقت او غور څخه کار واخیستل شي او په غولوونکو لارښوونکو وانه وړي او نه ځان تېر باسي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

فعالیتونه

۱ـ زده کوونکي دې د متن له لوستلو څخه وروسته دا لاندې پوښتنې ځواب کړي:

- پښتو هنري نثر څه وخت، چېرته او د چا له خوا پیل شو؟
- په کوزه پښتونخوا کې د هنري نثر مشهور لیکوال کوم وو؟
- په افغانستان کې د هنري نثر لومړني لیکوال څوک وو؟
- د هنري نثرونو د څو کتابونو نمونه واخلئ؟

۲ـ که کوم زده کوونکی د هنري نثر کوم لیکوال پېژني، د هغه په اړه دې خپلو ټولګیوالو ته معلومات ورکړي.

۳ـ زده کوونکي دې د لارښوونکي متن په وار سره ولولي، خبرې دې پرې وکړي او خپل نظر دې پرې څرګند کړي.

٤ـ زده کوونکي دې د یوه ښه لارښوونکي خصلتونه او صفتونه په څو کرښو کې ولیکي او بیا دې په وار سره په ټولګي کې واوروي.

٥ـ زده کوونکي دې د هنري نثر او ساده نثر توپیرونه وښئي، ښوونکی دې د ضرورت په وخت کې له دوی سره مرسته وکړي.

٦ـ هنري نثر د کومو ادبي ډولونو لپاره کارېږي، نمونه یې واخلئ؟

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې د کورنۍ د غړیو په مرسته او یا له کوم کتاب څخه هنري نثر ولیکي او په بله ورځ دې په پښتو درسي ساعت کې ولولي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د پښتو ادبیاتو لرغوني دوره

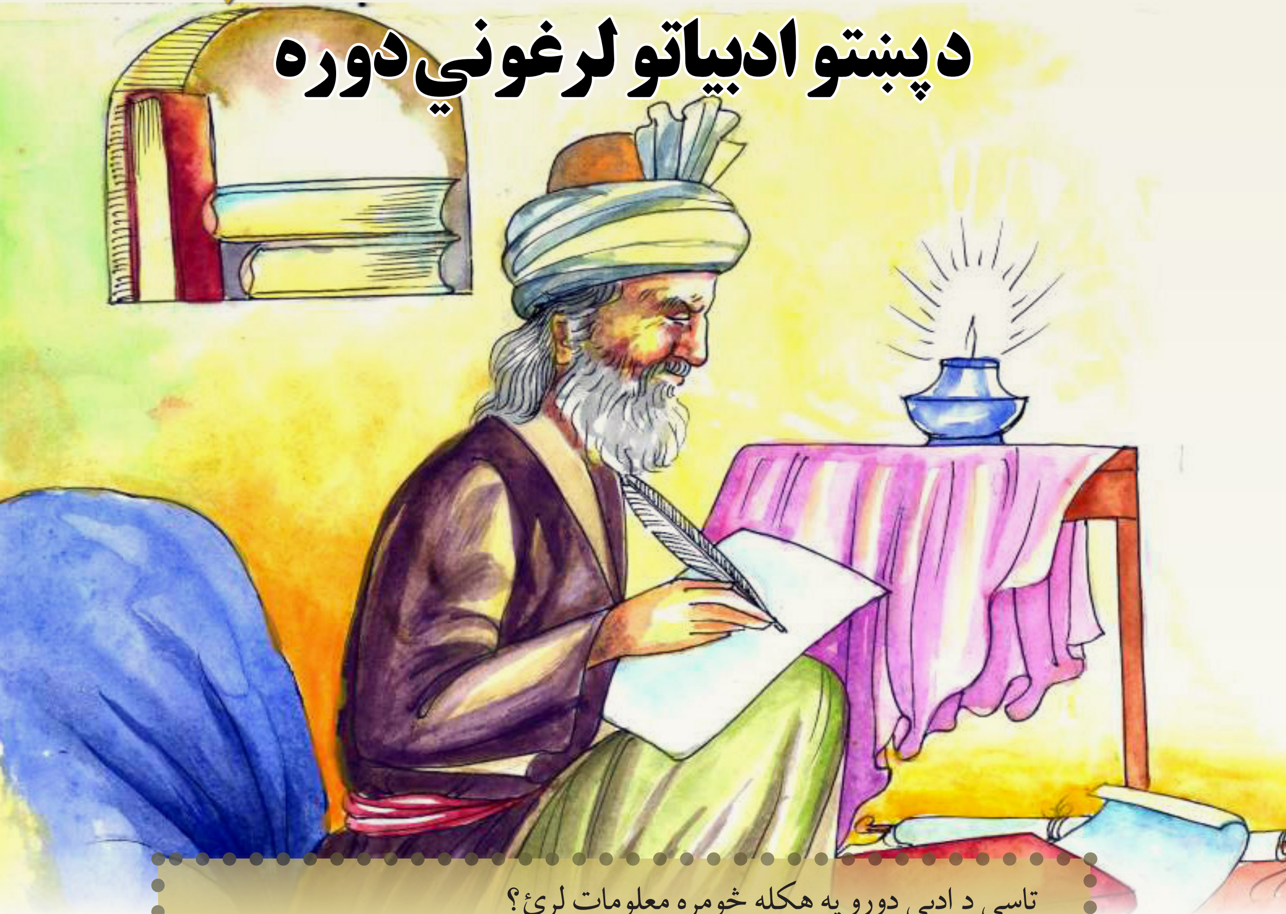

تاسې د ادبي دورو په هکله څومره معلومات لرئ؟

ملتونه د سیاسي تاریخونو ترڅنګه ادبي تاریخونه هم لري چې د یوه ملت فرهنګي او ادبي پېژندنه کوي. ادبي تاریخونه په بېلابېلو دورو وېشل کېږي چې د پښتو ژبې ادبي تاریخ هم د پوهانو له خوا په درې دورو وېشل شوی دی. لرغونې دوره، منځنۍ دوره، اوسنۍ یا معاصره دوره. دادی په دې لوست کې تاسې ته لرغوني دوره درپېژنو چې پښتو ادب له کوم وخت څخه پیل شوی او لرغوني دوره کومې ځانګړتیاوې لري.

ـ د پښتو ادب لرغونې دوره څه وخت پیل شوې ده؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

د پښتو ادبیاتو لرغونې دوره له دویمې هجري پېړۍ څخه پیلېږي او د یوولسمې پېړۍ تر لومړیو کلونو پورې دوام کوي. د پښتو ادبیاتو د لرغوني دورې آثار د پښتنو په دریو مرکزونو (غور، د کسي غر او ملتان) کې رامنځته شوي دي. په غور کې غوري پښتانه اوسېدل. د غور له پاچاهي کورنیو څخه یوه د غور سوري شاهي کورنۍ وه چې په تاریخونو کې د شنسبانیانو په نامه مشهوره وه. د دې کورنۍ یو مشر نیکه شنسب (شین اسپ) نومېده چې د پلار نوم یې خرنګ و. دا شنسب د حضرت علي رضي الله عنه په زمانه کې مسلمان شوی او د غور پاچا منل شوی و. د شنسب زوی امیر پولاد و. هغه وخت چې ابو مسلم مرزوي د بني امیه امیران له خراسان څخه شړل او د بني عباس په پلوۍ ودرېد نو امیر پولاد له خپلو لښکرو سره د ده ملاتړ وکړ.

د امیر پولاد د پاچاهۍ مرکز د غور په مندېش کې و. په پټه خزانه کې راغلي دي چې د امیر پولاد تر مړینې وروسته د هغه زوی امیر کروړ د غور په مندېش کې په ۱۳۹هـ کې پاچا شو. امیر کروړ د خپلې پاچاهۍ په دوران کې دوه مرکزونه درلودل چې یو یې مندېش او بل یې زمینداور و. امیر کروړ ډېر غښتلی پهلوان و چې په یوازې ځان له سلو تنو سره جنګېده. ده هم د عباسي دعوت په جنګونو کې ګډون درلود او ډېرې بریاوې یې ترلاسه کړې.

امیر کروړ یو عادل پاچا و. په پښتو یې شعرونه هم ویلي دي. په ۱٥٤هـ کې د پوشنج په جګړو کې مړ شو او پر ځای یې د ده زوی امیر ناصر پاچا شو. امیر کروړ چې د خپلو سوبو په پایله کې کوم شعر ویلی دی، هغه پټې خزانې تر موږ رارسولی دی.

زه یم زمری پر دې نړۍ له ما اتل نشته
پر هند و سند و پر تخار او پر کابل نشته
بل په زابل نشته له ما اتل نشته
غشي د من مې ځي برېښنا پر میرخمنو باندې
په ژوبله یونم یرغالم پر تېښتېدونو باندې
پر ماتېدونو باندې له ما اتل نشته
زما د بریو پر خول تاوېږي هسک په نمنځ او په ویاړ

(c) ketabton.com: The Digital Library

د آس لــه ســوو مې زمکــه رېــږدي غرونه کانــدم لتاړ
کړم ايوادونه اوجاړ   لــه مـا اتـل نسـته
زمـا د تـورې تــر شــپول لانــدې دي هــرات و جروم
غــرج و باميــان و تخـار بولــي نــوم زمـا پــه اودم
زه پېژندويم په روم   لــه مـا اتـل نسـته
پــر مــرو زمـا غشــي لونـي ډاري دښــن راځخـه
د هريــوا د رود پــر څنــډو څـم تېښــتي پلــن راځخـه
رېي زړن راځخه   له مـا اتل نسـته
د زرنــج ســوبه مــې د تــورې پــه مخســور وکــړه
پــه بــاداری مــې لــوړاوی د کــول د ســور وکــړه
ستر مې تربور وکړه   له مـا اتل نسـته
خپلــو وګــړو لــره لــور پېرزوينــه کــوم
دوی پــه ډاډينــه ښــه بامــم ښــه يــې روزنــه کــوم
تل يې ودنه کوم   له مـا اتل نسـته
پــر لويــو غرو مــې وينـا درومــي نه پــه څنډو پــه تال
نــرۍ زمــا ده نــوم مــې بولــي پــر دريــغ ســتا يــوال
په ورځو شپو مياشتو کال   لــه مـا اتــل نسـته

د امير کروړ سوري دغه وياړنه د پښتو تر ټولو پخوانی شعر دی چې د اسلامي عصر په دويمه هجري پېړۍ کې ويل شوی دی. د شکلي جوړښت له مخې لرغونو آريايي سندرو ته نژدېوالی لري.

په محتوا کې يوه وياړنه ده چې د خپلو سوبو يادونه کوي او له خپلو خلکو سره د خپلې مينې اظهار هم څرګندوي. پر دې شعر د نورو ژبو تاثيرات نه ليدل کېږي او د پښتو سوچه کلمات يې استعمال کړي دي. په دغو کلماتو کې ځينې داسې کلمات هم شته چې اوس په عامه ژبه کې نه ويل کېږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دویم مرکز د کسي غر یا د سلیمان د غرو لمنې دي. هغه آثار چې د کسي غر په لمنو کې ایجاد شوي، له دریمې هجري پېړۍ نه پیلېږي او تر پنځمې پېړۍ پورې رسېږي.

په دغه مرکز کې نوماند شخصیت شیخ بیټنی دی چې د ژوند زمانه یې د دریمې هجري پېړۍ شاوخوا ټاکل کېدای شي. د شیخ بیټني یو مناجات سلیمان ماکو په تذکرة الاولیا کې راوړی:

لــویــه خــدایـــه، لــویــه خــدایــه   ســتــا پــه مــیــنــه پــه هــر ځــایــه
غـــر ولاړ دی درنـــــــاوي کـې   تــولــه ژوي پـــه زاري کــې
دلــتـــه دي د غــــرو لــمــنـې   زمـــوږ کــیــږدی دي پـکـې پلنې

دا وګـــړي دېـــر کـــړي خــدایــه
لــویــه خــدایــه، لــویــه خــدایــه

دلــتــه لــږ زمـــوږ اور بــل دی   ووږ کــورګــی دی ووږ بــورجــل دی
مـېـنـه سـتـا کـې مـوږ مـېشـتـه یو   بــل د چــا پــه مــلــه تــلــه نــه یو
هـسـک او مـځـکـه نـغـښـتـه سـتـا ده   د مـــــړو وده لــــه تـــا ده

دا پـــالـــنـــه ســتــا ده خـــدایــه
لــویــه خـــدایـــه، لــویــه خـدایــه

په دغه مرکز کې په دریمه او څلورمه هجري پېړۍ کې دوه نور شاعران هم تېر شوي چې یو یې شیخ اسماعیل او بل خرښبون دی چې په پټه خزانه او تذکرة الاولیا کې یې د شعر نمونې راغلي دي.

کله چې خرښبون خپل کور او کلی پرېږدي او روانېږي، نو شیخ اسماعیل یې په جدایۍ کې دا پاړکی وایي:

که یون دی یون دی مخکې بېلتون دی   له کسي غره څخه ځي خرښبون دی
کـــه وروره وروره خرښبونه وروره   ته چې بېلتون کړې زما وير ته ګوره

(c) ketabton.com: The Digital Library

خربښبون يې په ځواب کې دا ناره له خولې باسي:

بېلتانه نـاره مې وسوه په کور باندې   نه پوهېږم چې به څه وي پېښ په وړاندې
له خپلوانو به بېلېږم په سرو سترګو   دواړه ســترګې مې په وينـــو دي ژړاندې

دريم مرکز ملتان دی چې د اسلام په دوو لومړنيو پېړيو کې پښتانه د سليمان د غرو له لمنو څخه کوچېدلي او د سند او پنجاب لور ته تللي دي. د پنجاب په غربي برخو ملتان کې له دغو پښتنو څخه شېخ حميد لودي د ۳۷۰ هجري په شاوخوا کې له ملتان څخه نيولې تر لغمان پورې سيمو حکمران و. همدغه سړي د څلورمې هجري پېړۍ په دويمې نيمايي کې د لوديانو د حکمرانۍ بنسټ کېښود. په شېخ حميد پسې د ده زوی نصر او بيا يې لمسی داوود د ملتان د لودي کورنۍ حکمرانان وو.

د ملتان په لودي کورنۍ کې دوه تنه شاعران تېر شوي چې يو د شېخ حميد زوی نصر لودي او بل يې وراره شيخ رضي دی.

شيخ رضي د حميد لودي د پاچاهۍ په وخت کې د اسلام د مقدس دين د تبليغ لپاره پښتونخوا ته لاړ. دوه کاله د کسي غره په لمنو کې وګرځېد او ډېر خلک يې مسلمانان کړل. شېخ رضي له کسي غره څخه خپل يو شعر د ليک په ډول نصر لودي ته استولی و چې د پيل بيتونه يې دادي:

د الـحــاد پــه لـــور دې تــر پلل
ګـــروه دې زمــــوږ وکــــوراوه
مــــوږ رونـــلـــی پـــه زيـــارنـــه
تـــا پـــه تـــور وتـــــــوراوه

کله چې دا ليک په ملتان کې نصر لودي ته ورسېد، نو هغه يې په ځواب کې وويل:

د الــحـــاد پـــه تـــور تـــورن ســـوم
زه لـــرغـــون خـــو مـلــحـد نــــه يــم
زمـــا دښـــنـــه هــســـې تـــور راکـــړی
کـــه مـلــحـد يـــم د دښـــنـــه يــم

(c) ketabton.com: The Digital Library

شیخ رضي د خپل تره زوی ته وايي چې ته له سنت او له خپلې لارې څخه اووښتی يې خو نصر ورته په ځواب کې وايي چې زه پر سنت ټينګ ولاړ يم او کوم تورونه چې پر ما لګول شوي هغه دروغ دي.

د ملتان لودي کورنۍ د غزني له پاچاهانو سره په رقابت کې وه، مؤرخين وايي چې د غزني پاچاهانو د ځان لپاره دا بهانه ونيوله او پر لودي کورنۍ يې د الحاد تورونه ولګول او په دې توګه يې د ملتان لوديان وځپل، حال دا چې د ملتان لوديان مسلمانان وو.

په دريمه هجري پېړۍ کې په پښتو کې د نثر ليکل او ژباړه پيل شوه. ابو محمد هاشم سرواني (۲۲۳- ۲۹۷هـ) د بست په سروان کې زېږېدلی او هلته يې ژوند کړی دی. په (۲۹٤هـ) کال عراق ته تللی او په بغداد کې يې د خپل استاد ابن خلاد سره ډېر عمر تېر کړی دی.

د هغه يو عربي شعر يې په پښتو ژباړلی چې داسې پيلېږي:

ژبه هم ښه وينا کاندي چې يې وينه
د خاوند په لاس کې زر او درهمونه

دا په پښتو کې د ژباړې پيل دی. ابو محمد هاشم په نثر کې يو کتاب ((د سالو وږمه)) ليکلی و چې د عربي اشعارو د فصاحت او بلاغت په اړه و.

په پنځمه هجري پېړۍ کې په پښتو ادب کې قصيده رامنځ ته شوه چې لومړنی قصيده ويونکی شيخ اسعد سوري دی. شيخ اسعد سوري د غور د پښتنو پاچاهانو په لړ کې د امير محمد سوري هم مهاله و او د هغه پر مړينه يې يوه قصيده ويلې ده چې داسې پيلېږي:

د فلک له چارو څه وکړم کوکار
زمولوي هر ګل چې خاندي په بهار
هر غاټول چې په بېديا غوړېده وکا
رېژوي يې پاڼې کاندي تار په تار

بل قصيده ويونکی شاعر ښکارندوی غوري دی چې په غزني او بست کې اوسېدلی او د سلطان شهاب الدين غوري معاصر و.

(c) ketabton.com: The Digital Library

کله چې سلطان شهاب الدين د اسلام دين د خپرولو لپاره پر هند لښکرې کولې، نو دی ورسره و. ښکارندوی د سلطان شهاب الدين د سوبو په اړه يوه اوږده قصيده ويلې چې پټې خزانې خوندي کړې ده:

د پسرلي ښکلوونکي بيا کړل سينګارونه
بيا يې ولونل په غرونوکې لالونه
مځکه شنه، لاښونه شنه، لمنې شنې سوې
طيلسان زمردي واغوستې غرونه

ښکارندوی د غور اوسېدونکی او د فيروز کوه کوټوال و. دغه دواړه قصيدې په غور کې د غوري پښتنو پاچاهانو په وخت کې ويل شوي دي.

په شپږمه هجري پېړۍ کې چې د غور پښتانه پاچاهان په هند کې د اسلام د مقدس دين د خپرولو لپاره لښکرې کوي، نو د اسلام د خپرېدو په ملاتړ هم په پښتو کې شعرونه ويل شوي دي.

ملکيار غرشين چې د سلطان شهاب الدين غوري همعصره دی، کله چې سلطان شهاب الدين پر هندوستان لښکرې کوي، نو ملکيار غرشين هم ورسره دی چې يوه رزمي سندره يې په دې ډول ويلې ده:

ښېښتن مو مل دی	اوس مو يرغل دی	هېواد د بل دی
غازيانو ګورئ	ښېښتن مو مل دی	
توري تېرې کړئ	دښمن مو پرې کړئ	منګولې سرې کړئ
څله به تښتو	ښېښتن مو مل دی	
که ټينګ کړو زړونه	په بري يونه	چې زمري يونه
اسلام راڅخه دی	ښېښتن مو مل دی	
غازيانو راسئ	ټول شاوخوا سئ	د شهاب په ملا سئ
دښمن مو غوڅ کړئ	ښېښتن مو مل دی	

په شپږمه هجري پېړۍ کې د مينې او محبت سندرې ويل شوي دي چې يوه نمونه يې د

(c) ketabton.com: The Digital Library

شېخ تیمن کاکړ یوه عشقي سندره ده:

گــهیځ رڼا د لـــمر خپره شوه — زما پر کـــــور د ویر ناره سوه

د بېلتون ورځ توره تیاره سوه — وږغ سو ناڅاپه چې بېلتون راغی

په (٦١٢هـ) کې د نثر یو بل کتاب د سلیمان ماکو له خوا لیکل شوی چې تذکرة الاولیاء نومېږي. په دې کتاب کې یې د اولیاوو او ځینو پښتنو شاعرانو احوال او د کلام نمونې راغلي دي. د دې کتاب هغه پاڼې چې زموږ په لاس کې شته، موږ ته د شیخ بیټني، شېخ اسماعیل، ملکیار غرشین او قطب الدین بختیار کاکي احوال راکوي.

د اوومې هجري پېړۍ په دریمه لسیزه کې عرفاني افکار پښتو ادب ته لاره پیدا کوي. شېخ متي د خپلو اشعارو کتاب چې (د خدای مینه) نومېږي بشپړوي.

د شېخ متي د یو مناجات څو بیتونه په دې ډول دي:

زه چې څرګند په دې دنیا سوم — د ښکلي مخ په تماشا سوم

ستا پر جمال باندې شیدا سوم — لــه خپلې ستې راجلا سوم

په ژړا ژاړم چې بېلتون دی

یمه پردیسی بل مې تون دی

د اوومې هجري پېړۍ په دویمه لسیزه کې (٦١٧هـ) زموږ پر هېواد د چنګېز حملې پیلېږي. د چنګېز او د ده د اولادونو د حملو پر وړاندې د مقاومت موضوع په پښتو شعر کې پیلېږي. په دغه وخت کې موږ د بابا هوتک یوه سندره لرو چې د مقاومت خورا ډېره په زړه پورې نمونه ده.

د مغلو لښکرو به د ارغنداو پر غاړو لوټ کاوه. د اتغر او بولان سیمې به یې لوټلې. بابا هوتک خپل خلک راټول کړل او سره غر ته نژدې یې له مغلو سره سخت جنګ وکړ. په دې جنګ کې پښتانه لږ او غلیم ډېر و، خو کله چې بابا هوتک په لوړ غږ دا سندره وویله، نو سوبه د پښتنو په نصیب شوه.

بابا هوتک د بارو زوی په (٦٦١هـ) د کلات په اتغر کې زېږېدلی، د خپل قوم مشر و، په (٧٤٠هـ) کال وفات شوی دی، د شعر یوه برخه یې داسې ده:

(c) ketabton.com: The Digital Library

پر سورغر بل راته نن اور دی | وګړیه جوړ راته پیغور دی
پر کلي کور باندې مغل راغی | هم په غزني هم په کابل راغی
غښتلیو ننګ کړئ دا مو وار دی | مغل راغلی په تلوار دی
په پښتونخوا کې یې ناتار دی | پر کلي کور باندې مغل راغی

د اتمې هجري پېړۍ په دویمه نیمایي کې نور شعري ډولونه په پښتو ادب کې راڅرګندېږي لکه غزل او مثنوي چې په دغه وخت کې د اکبر زمینداوري له خوا ویل کېږي:

د مثنوي نمونه یې داده:

زه عاشق یم یار هم نیز | نور څه لرو تمیز
یو پر بله عاشقان یو | په خپل عشق کې صادقان یو
یو په بل پسې رنځور یو | چې نږدې نه یو مهجور یو
عشق که ښه دی که بلا دی | پیدا کړی زمونږ مولا دی

د اکبر زمینداوري د غزلې یوه برخه داده:

د خپل ځان له حیرانۍ څه ویل کړم | د عشق ویر به تل پخپله پېټول کړم
ما مدام لکه بورا پر ګلو ګشت کړ | اوس به څم په سرتور سر فراق د ګل کړم
د غماز لړمون به زه په لمبه کېږدم | ځینې هېر به د یار بزم ګل او مل کړم
زما د یار د مینې اور په زړه کې بل دی | زه به سر و مال ښندم دید به حاصل کړم

د بېلتون له ویره ژاړم اوښکې وینې
زه اکبر په خپل اشنا د سرښندل کړم

په نهمه هجري پېړۍ کې په پښتو شاعرۍ کې رباعي پیلېږي چې د لومړنیو رباعیو ویونکي خلیل خان نیازی او سلطان بهلول لودي دی. سلطان بهلول (۸۵۰- ۸۹٤هـ) په ډهلي کې افغان پاچا و. په دربار کې به یې شاعران او عالمان پالل. پخپله هم شاعر و. خلیل خان نیازی د ده د دربار شاعر و چې دا رباعي یې ویلې ده:

(c) ketabton.com: The Digital Library

خــړې وربخې ژاړي لــه پاسه　　　کــــویله ږغ کا بېلتون له لاسه
یه هغه لوني گوهر په خول ستا　　　دا مـرحبا کا ستا زموږ مواسه

د خلیل خان نیازي په خوب کې سلطان بهلول لودي سم د لاسه دا رباعي وویله:

ملك به زرغون کړم په ورکړه راسه　　　گـــوره وربخې د داد لـــه پاســـه
خـــــول مې د عدل په درو روڼ دی　　　جهان به زیب مومي زما له لاسه

د همدې نهمې پیړۍ په جریان کې پښتو ادب ته (ساقي نامه) هم راغله. دا ساقي نامه پټې خزانې تر موږ رارسولې ده. ساقي نامه د خمریه اشعارو یو ډول دی چې د ساقي، جام، گل، مل او صراحي صفتونه پکې بیانېږي. دا ډول اشعار د مثنوي په قالب کې ویل کېدل. د پښتو لومړنۍ ساقي نامه زرغون خان نورزي ویلې ده.

زرغون خان د نوزادو له نورزو څخه دی. په (۹۱۲هـ) د ده پښتو دیوان بشپړ شوی دی. زرغون خان په (۹۲۱هـ) په دیراوت کې وفات شوی دی.

د زرغون خان نورزي د ساقي نامې پیل دادی:

ساقي پاڅه پیاله راکړه　　　مــــرور یار مې پخـــلا کړه
اوبه تویې په لمبو کړه　　　اور مې مړ په دې اوبو کړه

د پښتو ادبیاتو په لرغونې دوره کې یو شمېر مېرمنې شاعرانې هم تېرې شوې دي چې یوه یې زرغونه کاکړه ده. د نهمې هجري پېړۍ په دویمه نیمایي کې زېږېدلې ده، چې یو حکایت یې پټې خزانې راوړی دی:

اورېـــــدلــــې مـــې قـــصـــه ده　　　چې لـــه شـــاتـــو هـــم خـــوږه ده
د اخــــتـــــر پـــــه ورځ ســـهــار　　　بـــایـــزیـــد چــــې و رویـــــدار
لـــه حـــمـــامـــه راوتـــلـــی　　　پـــه کـــوڅـــه کـــې تـــېـــرېـــدلی
ایــــرې خـــاورې چـــا لـــه بـــامـــه　　　راچـــپـــه کـــړلـــې نـــاپـــامـــه
مـــخ او ســـر یـــې ســـو ککـــړ　　　پـــه ایـــرو پـــه خــــاورو خـــړ
بـــایـــزیـــد پـــه شـــکـــر کـــښـــو ســـو　　　د خـــپـــل مـــخ پـــه پـــاکـــېـــدو ســـو
چـــې زه وړ یـــم د بـــل اور　　　چـــې پـــه اور کـــې ســـم نـــســـکـــور

(c) ketabton.com: The Digital Library

د زرغونې پښتو بوستان لومړنی اخلاقي اثر دی چې تر دې دمخه یې کومه بېلګه په پښتو ادب کې نه لرو. همدارنګه له فارسي څخه د ادبي آثارو د ترجمې تاریخ هم له زرغونې څخه پیلېږي.

زرغونه د پښتو ژبې شاعره، ژباړونکې او ښه خطاطه وه. په زرغونې پسې بله مېرمن رابعه ده چې د ظهیر الدین محمد بابر د زمانې شاعره وه. په کندهار کې اوسېده. د اشعارو دیوان یې درلود. یوه رباعي یې پټې خزانې راوړې ده:

ادم یې ځمکې وتــه راستــون کا	په اور د غم یې سوی لړمون کا
دوزخ یې روغ کا پرمخ د ځمکې	نوم یې د هغه، دلته بېلتــون کا

په دې دوره کې دریمه مېرمن بي بي نېکبخته نومېږي. د شیخ الله داد لور او د شیخ قدم مېرمن وه. پلار نیکه یې په اشنغر کې اوسېدل. عالمه، زاهده او پرهېزګاره ښځه وه.

په (۹٦۹هـ) کال کې یې د (ارشاد الفقرا) په نامه یو کتاب لیکلی و چې درې ټوټې ترې محمد هوتک په پټه خزانه کې راخیستې دي. د یوې ټوټې څو بیتونه یې په دې ډول دي:

په زړه ښاد شي اې مؤمنه	په ظاهــــر په بـاطن سپینه
ظاهر زهد په اخلاص کړه	په زړه ټینګ شــه له یقینه
شکر صبر په هر حال کړه	خود نمای مه شه خودبینه

په حکایتي آثارو کې په دغه دوره کې د دوست محمد کاکړ یو حکایتي اثر معلوم دی چې (غرغښت نامه) نومېږي او په (۹۲٦هـ) کال یې په ژوب کې نظم کړی دی.

له دې کتاب څخه د پټې خزانې مؤلف محمد هوتک یو حکایت تر موږ رارسولی دی چې یو څو بیتونه یې دادي:

لــه نــیکانــو روایت دی	هسې تــوګه حــــکایت دی
نور محمد کاکړ راوي دی	چې یې فیض تل جاري دی
د نیکــونــو له خولې وایي	چې مــــنښت یې راته ښایي
چې کـــــاکړ نیکـه زاهد و	لــــوی ښتن له تل عابد و

(c) ketabton.com: The Digital Library

د غرغښت نامې حکايات په پښتو مثنوي نظم شوي وو.

په لسمه هجري پېړۍ کې په پښتو شعر کې عرفاني مضامين پراختيا مومي. دغه وخت په هندوستان کې دري شاعران پېژنو چې درې واړه صوفيان، عابدان او زاهدان وو. دا شاعران، شيخ عيسی مشوانی، شيخ علي سرور لودي او شېخ بوستان بړيڅ دي. له دغو شاعرانو څخه شېخ عيسی مشوانی د هندوستان د افغان پاچا شېرشاه سوري معاصر و. د ژوند زمانه يې د (۹۵۰هـ) شاوخوا ټاکل شوې ده. په پښتو، فارسي او هندي ژبو يې يوه منظومه رساله ليکلې ده.

د کلام نمونه يې په لاندې ډول ده:

په خپله کار کړې په خپل انکار کړې
کله بادار يم کله مې خوار کړې
ته خو قادر يې په صفتونو
کله مې نور کړې، کله مې نار کړې
عيسی حيران دی په دې شيونو
کله مې يار کړې کله اغيار کړې

د يوولسمې پېړۍ په لومړيو کې په کندهار کې شېخ صالح محمد الکوزی يو عارف شاعر تېر شوی چې يوه نمونه يې پټې خزانې تر موږ رارسولې ده. شېخ ډېر عابد او عالم سړی و. خپل وخت يې طالبانو ته په تدريس تېراوه او خلکو ته به يې د سمې لارې لارښوونه کوله.

د متن لنډيز

د پښتو ادبياتو لرغوني دوره له دويمې هجري پېړۍ څخه پيلېږي او د يوولسمې پېړۍ تر لومړيو کلونو پورې رسېږي. يا په بله وينا د امير کروړ سوري څخه پيل او د بايزيد روښان تر ظهور او پاخون پورې رسېږي. د لرغوني دورې آثار د ريګويدا، اوستا له سندرو سره ورته والی لري، ځکه چې موضوعګانې او قالبونه يې يو ډول دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د لرغونې دورې موضوعات د نمانځنې سندرې، وياړنې، ويرنې، مينه، ښېلتون او اخلاقي ښوونې دي. شعرونه يې ساده او روان دي. پېچلي تخيلات او لفظي صنايع نه لري. د غوريانو په دوره کې د قصيدو جوړول يو نوی پړاو دی. ددغې دورې آثار لږ دي او يا تر موږه په محدوده توګه رارسېدلي دي او نور يې د زمانې په تېرېدو سره له منځه تللي دي، ځکه د هر شاعر او ليکوال محدودې نمونې په لاس کې لرو. زياتره کتابونه او ديوانونه د پرديو يرغلګرو (چنګيز، تيمور او نادر افشار) د حملو په پايله کې له منځه تللي او لوټ شوي دي. يوازې د سليمان ماکو د تذکرة الاوليا څو پاڼې تر موږه رارسېدلي دي.

په دې دوره کې پښتو ادبي آثار د بدلون، ودې او پراختيا په حال کې دي؛ ځکه په همدغه دوره کې د خپلو ملي اوزانو تر څنګه قصيده، قطعه، غزل او مثنوي هم رامنځته کېږي. د محتوا له اړخه پښتو شعر د ژوند بېلابېل موضوعات خپلوي، لکه: د رزم و بزم خبرې، ديني او عرفاني موضوعات، اخلاقي پند و نصايح، وعظونه او نور... د شعر ځينې ځانګړي معنوي ډولونه لکه وياړنه، ساقي نامه، حکايتي آثار هم په دې دوره کې رامنځته کېږي.

د دريمي هجري پېړۍ په دوران کې له عربي څخه پښتو ته ژباړه پيلېږي، وروسته له فارسي ادبياتو سره پښتو ادبيات اړيکې پيدا کوي.

د سعدي بوستان په لسمه هجري پېړۍ کې د يوې پښتنې مېرمنې له خوا ترجمه کېږي، په دې توګه له فارسي څخه ژباړه په لسمه هجري پېړۍ کې پيلېږي. ددغې دورې آثار په غور، سليمان غر او ملتان کې رامنځته شوي، يعنې دغه وخت پښتانه له پښتونخوا څخه نيولې تر هندوستان پورې اوسېدل. د دې دورې آثار په دوو لرغونو تذکرو پټې خزانې او تذکرة الاوليا کې راغلي دي. د دې دورې په آثارو کې د پښتو خپل زاړه لغتونه او ترکيبونه شته چې ځينې يې اوس په محاوره کې نه استعمالېږي. ددغې دورې آثار په وروستيو کې له عربي او فارسي څخه په کلماتو کې اغېز قبلوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

فعالیتونه

۱_ زده کوونکي دې لاندې پوښتنو ته ځوابونه ووايي.

- د پښتو لومړنی شعر څه وخت او د چا له خوا ویل شوی دی؟
- په لرغوني دوره کې پښتو قصيده ویونکي څوک وو؟
- د لرغوني دورې آثار تر موږ پورې چا رارسولي دي؟
- د لرغوني دورې کومې ښځينه شاعرانې پيژنئ؟

۲_ ښوونکی دې زده کوونکي په څلورو ډلو ووېشي يوه ډله دې د لرغوني دورې د شاعرانو نومونه، بله ډله دې کتابونه، بله ډله دې د شعر د ځانګړنو او څلورمه ډله دې د پښتو ادب اړيکې له نورو ژبو سره په ځوکرښو کې وليکي.

۳_ د مقاومت شعر څه وخت او د چا له خوا پيل شو؟

٤_ زده کوونکي دې په متن کې عام او خاص نومونه پيدا او وليکي، بيا دې په وار سره په ټولګي کې ووايي.

٥_ په لرغوني دوره کې نثر ليکل څه وخت پيل شول، له دغې دورې څخه موږ د نثر کومه نمونه لرو؟

٦_ زده کوونکي دې لاندې لغتونه معنا او په جملو کې استعمال کړي:

لتاړ	ايوادونه	دښن	پلن	زړن	مخسور
دريخ	ستايوال	سوبه	ګروه	روڼلی	مهجور
ښندم	کويله	خول	مواس	مرحبا	

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې په کور کې لوست په غور سره ولولي او ددغې دورې په مهمو ټکو دې خپل نظر وليکي، په بله ورځ دې په پښتو درسي ساعت کې ولولي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ښځې او لنډۍ

تاسې په تېرو درسونو کې ولوستل چې د پښتو شفاهي منظوم ادبيات په دوو ډلو وېشل کېږي. یوه ډله یې عامې سندرې دي او بله ډله یې خاصې سندرې دي. خاصې سندرې هغه دي چې د نالوستو ولسي شاعرانو له خوا جوړې شوي دي. لکه چاربیتې، بدلې، بګتۍ، لوبې، داستان، مقام، کسرونه او نور... عامې سندرې هغه دي چې ویونکي یې نه دي معلوم او په ټول ولس پورې اړه لري. لکه لنډۍ، سروکې، نارې، د ښادۍ بدلې او نورې. د عامو سندرو یو ډول لنډۍ دي چې د پښتو په منظومو شفاهي ادبیاتو کې یو مشهور ډول دی. له لنډیو سره ټول پښتانه آشنا دي. لنډۍ دوه مسریزه منظومه ده چې لومړۍ مسره یې لنډه نهه سېلابه او دویمه یې اوږده دیارلس سېلابه ده. په دغه لنډه منظومه کې یو بشپړ مضمون ځایدای شي. لنډۍ په مختلفو سیمو کې په مختلفو نومونو یادېږي، لکه: لنډۍ، ټپه، ټیکۍ، مسره او نور...

په دې لوست کې په هغو لنډیو غږېږو چې د ښځو له خوا ویل شوې دي.

ـ ولې ښځې لنډۍ وايي؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

لکه څنګه چې مخکې مو وویل د لنډیو ویونکي معلوم نه دي. لنډۍ د عام ولس دي. یو شپون، یو اوښبه، یو بزګر او په زیاته اندازه زموږ کلیوالو ښځو ډېرې لنډۍ ویلي دي. یا په بله وینا ښځې د لنډیو په ایجاد کې ډېره برخه لري.

په ټولنه کې د ښځې د ژوند شرایط په خاصه توګه سخت دي، تر هر څه دمخه دا ټولنه د نارینه وو ده او نارینه وو د ځان لپاره جوړه کړې ده. د ټولنې اساسي ارزښتونه د نارینتوب ارزښتونه دي. په دې ټولنه کې په ښځې باندې دوه ډوله فشارونه راځي، فزیکي او اروایي. په فزیکي لحاظ د کور ټول درانه کارونه د ښځې په غاړه دي. د کروندې یو څه برخه په نارینه وو پورې اړه لري، خو نور ډېر وخت یې هسې تېرېږي.

ښځه له سهار څخه تر ماخوستنه یوه شېبه کراره نه کېني. د فصلونو په وخت کې هم ښځه له نارینه وو سره د یوې، لو او درمندونو په راټولولو کې پوره مرسته کوي. برسېره پر دې په ورځ کې دوه ځلې د اوبو راوړل، د اولادونو روزنه، ډوډۍ پخول، کټې پخول او جامې ګنډل او پریمنځل او نور داسې ډېر کارونه ښځې سرته رسوي.

هغه څه چې ښځه ځوروي، هغه د دې روحي فشار دی او احساس کوي چې د دې انساني ښځینه طبیعت د پښو لاندې کېږي او یا ورته په سپکه سترګه کتل کېږي، همدغه د روحي فشارونو له کبله د مقاومت ترڅنګه عکس العمل ښکاره کوي او د خپل عکس العمل لپاره د سندرې (لنډۍ) لاره غوره کوي او په لنډیو کې د خپل اعتراض غږ پورته کوي او هغه څه چې په ښکاره ډول یې نه شي ویلی په لنډیو کې یې بیانوي.

لنډۍ د پښتو د ولسي ادب روح دی او د ژوند ټولو اړخونو پکې انعکاس موندلی دی. ښځې چې په عنعنوي توګه له ډېرو پابندیو سره مخ دي او په ډېرو موضوعاتو کې د وینا، مشورې او تصمیم حق نه لري، نو خپل دغه تاثرات په لنډیو کې څرګندوي چې د دوی دغه څرګندونه بیا ډېر ژر په ټولنه کې خپرېږي.

دوی په لنډیو کې د هرې موضوع څرګندونه کوي. ټولنیزې پابندۍ غندي، د خپلې مینې، غم او خوښۍ، د وصال خوښي او د فراق غم او غوسې، فخر او ویاړ، ننګ او غیرت او د ځینو ټولنیزو عنعناتو او دودونو څرګندونه کوي. د ژوند حقیقتونه یو په یو بیانوي او

(c) ketabton.com: The Digital Library

ناوړه خواوو ته يې په انتقادي توګه ګوري. زموږ په ټولنه کې اکثره ښځه د عنعنوي او رواجي زنځيرونو په کړيو کې بنده ده او د دې انساني نفس يې قيد کړی دی.

خــــدايـــــه پـــــه څـــــه ګـــــنــــاه کــــړيــــږم
لـکـه سـتـي پـه سـرو لمبو کـې نـاسـتـه يمه

په لنډيو کې بې شماره کردارونه تر سترګو کېږي چې يو مهم کردار يې ښځه ده. ښځه لکه څنګه چې په ټولنه کې ده، همداغسې له هر موقف څخه لکه خور، ماندينه، مور، خورزه، وريره او ميني په توګه راڅرګنديږي.

د ښځو د لنډيو عامه موضوع د دوی مظلوميت دی او دا مظلوميت مختلف ډولونه لري. د پلار په کور کې مظلوميت، د مېړه په کور کې مظلوميت او په ټولنه کې ددوی مظلوميت.

پـــر مـــخ مـــې مــــه وهــــه ظـالـمـه
د اوښـکـو ډکـې سـتـرګـې چـاتـه واړومـه

کوم تاوتريخوالی چې له ښځو سره کېږي او يا جبري ودونو ته اړ ايستل کېږي او يا د ولور په وړاندې په جبري توګه د زيات عمر خاوند ته نکاح کېږي، دا ټول په هغو لنډيو کې وينو چې د ښځو له خوا ويل شوي دي.

د ښځو لنډۍ د دوی د ژوند هغه ريښتيني هنداره ده چې زياتی او کمی پکې نشته.

چـــې ډوډۍ خـــورم دادا قــاريـږي
چې روپۍ شرنګ کړي دادا شين له خندا شينه

مـــيـــنـــه يـــم مـــنـــکـــره نــــه يـــم
که شينکی خال مې د چړو په څوکو ځينه

صــــورت زمــــا واك يـــې د نـــورو
ربـه تـه واخـلـې دا بـې واکـه صـورتـونـه

(c) ketabton.com: The Digital Library

سوال د الله په در کې وکړه
پلار مې سودي دی ما مالدار ته ورکوینه

زما بې بې دادا ته وایه
خوشحاله نه یم له ناکامه ناسته یمه

مسافري دې روزي مه شه
زه دې په سپینه خوله ویده پرې ایښې یمه

لکه څنګه چې ښځې د تاریخ په اوږدو کې د وطن او استقلال ساتنې په وخت کې له خپلو نارینه ورونړو سره څنګ په څنګ دریدلي دي، د خپلو مېړانو او کارنامو یادونه یې په لنډیو کې کړې ده. په دغسې حساسو حالتونو کې یې نارینه وو ته روحیه ورکړې او د دوی د هڅونې له کبله هم برى تل زموږ د خلکو په نصیب شوی دی. د میوند په جګړه کې د ملالې لنډۍ یوه تاریخي بېلګه ده:

که په میوند کې شهید نه شوې
خدایږو لالیه بې ننګۍ ته دې ساتینه

نور مثالونه یې هم ډېر دي لکه:

که تور وربل مې میراتېږي
په وطن جنګ دی جانان نه ایسارومه

جانانه داسې وخت به راشي
چې ټوپک واخلو لاس تر لاس مورچل ته ځونه

جانان به څنګه توره نه کړي
تر نیمایي مورچله زه ورسره ځمه

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځینې څېړونکي وايي چې لنډۍ د يوې نيمې مسرې شعر دی. په دې يوه نيمه مسره کې پوره او بشپړه معنا پرته ده. په دې يوه نيمه مسره کې د مطالبو يو سمندر په غورځنګونو دی. په دې شعر کې د تېر وخت د يوې پېښې شوې حادثې سببونه او پايلې بيانېږي. چې ددغسې يوې لنډۍ په يادولو سره لوستونکي ته په ذهن کې د تېرې پېښې يو بشپړ انځور رامخته کېږي:

د خپله لاسه مې پرې مړ کړې
چې ډزې وشوې زه پر بام دروختمه

په لنډيو کې ښځو د پښتنې ټولنې کمزوری اقتصادي حالت ډېر ښه ښرګند کړی دی. نوکري او مسافري چې دواړه سره تړلي دي او دې دواړو خواوو چې ښځې ځورولي دي نو بيا يې دا درد په لنډيو کې داسې بيان کړی دی:

په تا به کوم وطن آباد وي
زه د بېلتون په تروږمۍ کې ناسته يمه

نيستي پېغور نه دی جانانه
زه د چړبانګ ميچنه ستا لپاره کړمه

سبا مې بيا د کډې وار دی
په سر پنډونه چلوم په زړه غمونه

خدايه د قطر بازار وران کړې
په شتو مېړو کې جونې کونډې ناستې دينه

مسافري په بې غمۍ کړه
ترله دې خپله په نامه دې ناسته يمه

(c) ketabton.com: The Digital Library

د متن لنډیز:

لنډۍ د منظومو شفاهي ادبیاتو یو مشهور ډول دی چې ویونکي یې معلوم نه دي او د ټول ولس ګډ مال دی. لنډۍ د شفاهي ادبیاتو په عامو سندرو کې راځي چې د ښځو برخه پکې ډېره زیاته ده. لنډۍ دوې مسرې لري چې لومړۍ یې لنډه نهه سیلابه او دویمه یې اوږده دیارلس سیلابه ده.

په لنډیو کې ټول پښتانه او په تېره بیا ښځې د خپل ژوندانه خوښۍ او ناخوالې یو په یو بیانوي.

د ژوندانه ډېر هغه اړخونه چې دوی یې د ویلو حق نه لري په لنډیو کې څرګندوي. لنډۍ د ښځو لپاره د تسکین یوه وسیله ده چې خپل دردونه، احساسات او خپلې غوښتنې پکې بیانوي. په عامه توګه د ټولو پښتنو ژوند او په تېره د ښځو د ژوندانه داسې کوم اړخ به نه وي چې په لنډیو کې نه وي څرګند شوی. انساني مینه، خواري، مزدوري، مسافري او جلا وطني، پښتني عنعنات، وطن ساتنه او مېړانه، تاریخ او تاریخي پېښې، ګودر او ریبار، ستاینه او غندنه او د ورځني ژوند ټول اړخونه د لنډیو موضوعات دي.

لنډۍ په مختلفو سیمو کې په مختلفو نومونو یادېږي، لکه: لنډۍ، ټپه، مسره، ټیکۍ او نور... لنډۍ د ښځو د اظهار یوازینۍ وسیله ده چې خپل هر ډول احساسات پکې په رښتیني ډول څرګندوي او وجه یې داده چې د لنډیو ویونکي معلوم نه وي او د چا نوم ورپورې تړلی نه وي.

د لنډیو له مطالعې څخه زموږ د خلکو ژوند، تاریخ، دود دستور، کړه وړه او د دوی ځانګړي خصوصیات څرګندېدای شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

فعالیتونه

۱ـ زده کوونکي دې متن په وار سره ولولي او بیا دې په متن کې راغلې یوه، یوه لنډۍ معنا کړي.

۲ـ زده کوونکي دې د لاندې لنډیو مفهوم په خپلو کتابچو کې ولیکي او بیا دې په ټولګي کې واوروي.

کــه پــه مـیـونـد کــې شـهـیـد نــه شـوې
خـدایـږو لالـیـه بـې ننګۍ تـه دې ساتینه

د خـپـلـه لاســـه مـــې پـــرې مـــر کـړې
چـې ډزې وشـــوې زه پـــر بـــام دروخـتـمـه

زمــــا بـــې بـــې دادا تـــــه وایــــه
خـوشـحـالـه نـه یـم لـه نـاکـامـه نـاسـتـه یمه

۳ـ زده کوونکي دې په وار سره یوه یوه لنډۍ له خپله ځانه ووايي، موضوع او مفهوم دې په خپلو خبرو کې ښرګند کړي.

٤ـ زده کوونکي دې لاندې پوښتنو ته ځوابونه ووایي:

- لنډۍ د جوړښت له مخې څه ډول شعر دی؟
- لنډۍ په کومو نومونو یادېږي؟
- لنډۍ په کومو سندرو کې راځي؟
- لنډۍ د چا له خوا څخه ویل کېږي؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

۵ــ په متن کې راغلې لنډۍ په غور سره ولولئ. په دغو لنډیو کې نومونه، صفتونه او فعلونه په نښه کړئ او په وار سره يې په ټولګي کې ولولئ.

۶ــ زده کوونکي دې په وار سره د لاندې لنډيو مفهوم په خپلو خبرو کې ووايي:

کــــه ســــړنــــي فــــصــــلــــونــــه وشــــول
مــاتــه لالــــي د ســــره ســالــو ويــلــي ديــنــه

ســتــرګــې دې وې وتــلــې نــه وې
چــې پــه مــالــت دې لــويــدم نــه دې ليدمه

فعل هغه کلمه ده چې له درې ګونو زمانو څخه په يوه کې د يو کار کېدل څرګند کړي.
لکه: خوړل، تلل، کول، کړل.
زه کتاب لولم، هغه ولاړ، ملالۍ تللې وه.

۷ــ زده کوونکي دې د لنډيو موضوعات وليکي او ودې وايي چې لنډۍ زموږ د ژوند کوم موضوعات راچاپېروي، بيا دې په وار سره په ټولګي کې ولولي.

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې په خپل کور کې، له خلکو، (په تېره بيا د کور له ښځو او نجونو څخه يا له خپل شاوخوا خلکو څخه لس لس لنډۍ چې په دې لوست کې نه وي راغلي، په خپلو کتابچو کې وليکي او بله ورځ دې په ټولګي کې واوروي او خبرې دې پرې وکړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

افضل خان او تاریخ مرصع

په پښتو ادب کې ډېر نومیالي لیکوال تېر شوي چې په خپل وخت کې یې د قدر وړ آثار لیکلي او پښتو ادب یې پخپلو لیکنو بډای کړی دی.

له روښانیانو نیولی، بیا تر خوشحال کورنۍ پورې او له دوی راوروسته د پښتو ادب ځلانده او غني دوره ده چې پښتو ادب پرې ښکلی دی.

د خټکو په کورنۍ کې ډېر شاعران او لیکوال تېر شوي چې موږ ته یې د شعرونو دیوانونه او نور کتابونه پاتې دي. ددغې کورنۍ یو نومیالی لیکوال افضل خان خټک دی چې پخپله یې هم پښتو ادب ته د پاملرنې وړ خدمتونه کړي دي او نور یې هم دغه خدمت ته هڅولي دي.

په دې درس کې به تاسو د افضل خان خټک په اړه یو لړ معلومات ولولئ چې د ده له ژوند او کتابونو سره آشنا شئ.

ـ د تاریخ مرصع په اړه مو دمخه څه معلومات درلودل؟

ـ د افضل خان نوم مو دمخه اورېدلی و، که مو اورېدلی وي په اړه یې خبرې وکړئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

تاریخ مرصع په پښتنو تاریخونو کې یو مهم او ارزښتمن کتاب دی چې افضل خان خټک لیکلی دی. تاریخ مرصع په پښتو ژبه کې د پښتنو لومړنی تاریخ دی چې د پښتنو په اړه ډېر معلومات لري. افضل خان خټک په ۱۰۷۵هـ. کې پیدا شوی او تر ۱۱٦۱ یا ۱۱٦٤ پورې یې ژوند اټکل شوی دی.

افضل خان خټک د اشرف خان هجري زوی او د خوشحال خان خټک لمسی دی. له کوچنیوالي څخه هوښیار او بیدار و. خوشحال خان هم پخپله کورنۍ کې ده ته زیاته پاملرنه کوله او زیاته هیله یې ورته لرله. دی هم له خپل نیکه سره په ځینو سفرونو او کله کله د ښکار کولو په وخت کې ملگری و. خوشحال خان په خپل ژوند کې د قوم مشري د ده پلار اشرف خان هجري ته وسپارله، خو اشرف خان د خپل ورور بهرام په اختلاف کې د مغلو د حکومت په لاس کې ولوېد او هند ته زنداني ولېږل شو چې له څوارلس کاله زندان څخه وروسته په هند کې مړ شو.

کله چې اشرف خان هجري د بهرام خان په لمسه د اورنگ زیب حکومت بندي کړ، نو بهرام خان د قوم د مشرتابه واک پخپل لاس کې واخیست او د خوشحال خان له خوا هم مشري افضل خان ته وسپارله شوه.

د بهرام خان تر مړینې وروسته افضل خان په مستقله توگه د خپل قوم سردار شو. ویل کېږي چې یو شپېته کاله یې د خپل قوم مشري وکړه.

افضل خان د قوم د مشرۍ تر څنگه پښتو ادب ته هم ډېر خدمتونه وکړل. ښه شاعر و او په تاریخ لیکلو کې یې لوی لاس درلود. همدارنگه یو ښه ژباړونکی و. د شعرونو دیوان یې نه دی راپاتې.

د افضل خان خټک له مهمو آثارو څخه یو هم (تاریخ مرصع) دی چې قلمي نسخې یې په (برټش) موزیم، هند، بنگال او لاهور کې شته.

د تاریخ مرصع په لومړۍ برخه کې د ملك طالوت او خالد بن ولید بیان راغلی دی. ورپسې اووه دفترونه په دې ډول دي:

لومړی دفتر د لودي پاچاهانو حالات بیانوي. دویم دفتر د سوریانو په باره کې دی. دریم

(c) ketabton.com: The Digital Library

دفتر د لویو پښتنو امیرانو حالات بیانوي. څلورم دفتر د کابل د صوبې پېښې څرګندوي.

په پنځم دفتر کې د سړبني او نورو پښتنو قومونو بیان راغلی دی. شپږم دفتر د ختکو د قبیلې حالات او جګړې بیانوي. په اووم دفتر کې د پښتنو بزرګانو حالات او د ژوند پېښې راغلي دي. د کتاب په وروستۍ برخه کې د پښتني قبایلو نسب نامه راوړل شوې ده.

افضل خان ختک د دې تاریخ په لیکلو کې د خواجه نعمت الله هروي د (مخزن افغاني)، د اخوند درویزه له (مخزن الاسلام) او (تذکرة الابرار) او د خوشحال خان له (بیاض) څخه ګټه اخیستې ده.

په دې کتاب کې تر ۱۱۳٦هـ.ق. پورې واقعات راغلي دي، خو دا نه ده معلومه چې د کتاب لیکل یې څه وخت پیل کړي او په کومه نېټه پای ته رسېدلی دی. تاریخ مرصع په اصل کې د پښتنو تاریخ دی، خو په ضمني توګه د هندوستان د تاریخ پېښې هم پکې راغلي دي.

د تاریخ مرصع نثر روان او ساده دی. جملې یې لنډې لنډې او د پښتو سوچه کلمات استعمالوي. ځای، ځای پښتو متلونه هم راوړي.

مشکل او نا آشنا لغتونه نه کاروي. ځینې ترکیبونه یې فارسي ژبې ته نژدې دي. تاریخ مرصع د دوست محمد کامل مومند په مقابله او سریزه په ۱۹۷٤م. کال کې خپور شو. د کتاب د مخونو شمېر (۱٤۹٤) ته رسېږي.

د تاریخ مرصع د نثر نمونه:

((میرزا بله چاره بې له صلحې ونه لیدله، سرې یې تر میان کړل. راویې بلل، ورته یې وویل چې د ما کور هم ستاسو خپل دی. پښتانه چې په عقل کې سازوار دي څکه ډېر نفساني دي. په لږ سود مقصود ډېر بهبود تر شا کوي. ورځ په ورځ به مشرانو د اولس میرزا ته امد و رفت کاوه.

یوه ورځ اته سوه کسه راغلل. همګي بې وسلې. یو محمود د محمد چغرزي زوی یو چړوکی په خپله بده ورې وه. چې ورننوتل، د میرزا بدنیتي یې ولیدله.

هغه دې نورو ته ووې چې که وایئ زه به مرزا مړ کړم. هغو نورو منع کړ چې حق د نمک

(c) ketabton.com: The Digital Library

ساتلی بویه. موږه سره بد نه کا. دا چوغلي جنکاگیگیانې کړې وه چې دا هومره ډېر به یو ځلې بیا نه مومي او له دوی نه په نیکۍ خلاص نه شې. دا وخت غنیمت وګڼه او واړه قتل کا.

واړه یې وترل، یو، یو یې وواژه. په هغه وخت یو لوی ملك د میرزا په خدمت عرض وکړو چې دوه التماس ارزو لرم که قبول شي. میرزا ووې چې قبول دي.

اول یې دا ووې چې وراره زما ملك احمد له قیده خلاص شي. بادشاه یې خون معاف که، بل دې د اولس اطفال بند نه شي. بلکه پرېږدئ هر لور ته چې درومي. میرزا قبول کړ. میرزا ورته ووې چې زما ګمان وو چې ته به خپل سر غواړې یا به دوه کسه ځوانان غواړې. ده ورته ووې چې تر دې واړو زه ښه نه یم. که دومره عزیزان مې مري زه به خپل ځان په څه خلاصوم.))

د افضل خان بل کتاب علم خانه دانش دی چې د فارسي د کلیله و دمنه پښتو ژباړه ده. د لرغوني هند د غه کتاب (پنج تنترا) په (۲۰۰ق.م.) کې حکیم بیدیایي په سنسکرت کې لیکلی و. دغه کتاب بیا وروسته په پهلوي، عربي، یوناني، فارسي ژبو وژباړل شو. د اکبر پاچا په وخت کې د هغه یو درباري عالم او لیکوال ابو الفضل دا کیسې په فارسي ژبه د (عیار دانش) په نوم ترجمه کړې وې، چې افضل خان له همدې کتاب څخه د (علم خانهٔ دانش) په نوم پښتو ته وژباړه.

افضل خان د دې کتاب د ژباړلو په هکله وایي: ((وپوهېږه چې کتاب د کلیله او دمنه جمع کړی د هندوستان دانشورانو دی. همېشه به دانایان او عالمان د یونان د فارس په دا فکر وو چې یو کتاب د ملوکانو د پاره دستور العمل ساز کړو. اما دا له چا ونه شوه. مګر د هندوستان په حکیمانو ساز شو، لوی لوی خبرې یې د بې زبانو جمع کړې. فایدې یې پکې ملاحظه کړې، حکمت د پند خبرې د حکیمانو چې دارو د رنځ د نادانانو او غذا و قوت د دانایانو دی. په طریق د هزل مطایبې دواړه چې دانایان یې د حکمت نه پند واخلي او نادانان یې رغبت قصې او افسانې ته وکړي. په رغبت په محبت یې یاد کړي او خورد سالان چې په مقام د تحصیل د علم کې دي په ګومان د علم و پند یادول په دوی ګران نه دي چې په عقل

(c) ketabton.com: The Digital Library

تجربه ورسي. هغه چې دوی یاد کړي دي له هغو افسانو نه نفع واخلي او د عقل په خزانه دانشمند شي.

مثال د دې خبرې داسې دی لکه څوك په هلکوالی کم عقل وي او په مرتبه د عقل ورسي، په خزانه پېښ شي چې پلار د ده د پاره ساتلی وي. په هغه توانګر شي او باقي عمر له ترده فارغ شي.))

افضل خان خټك سربېره پر دې چې یو مورخ، ژباړونکی، لیکوال او شاعر و، د خپلې ژبې سره یې ډېره مینه درلوده او د همدغې مینې پر بنسټ یې پښتو ژبې او ادب ته ډېر خدمتونه وکړل.

د ده پر غوښتنه له عربي او فارسي څخه پښتو ژبې ته ډېر کتابونه وژباړل شول، لکه: د ګوهر خان خټك (قلب السیر) د محمد مظفر تاریخ اعثم کوفي او د عبدالحلیم اختیارات بدیعې. د فرهنګي زیرمو د غني کولو او خوندي کولو لپاره یې هم کاتبانو ته دنده وسپارله چې د پښتو آثارو څخه څو نقلونه ولیکي. همدارنګه د خپل نیکه خوشحال خان خټك خواره واره آثار یې راټول او ترتیب کړل.

د خوشحال خان د کلیاتو او نورو آثارو یې څو، څو نسخې ترتیب کړې، افضل خان پخپله هم کتابونه ژباړل او نور یې هم هڅول چې د پښتو ژبې د بډایتوب په کار کې ونډه واخلي.

د افضل خان خټك نثر د خوشحال خان خټك او عبدالقادر خان خټك له نثر څخه وروسته د خپل وخت یو ښه او غوره نثر ګڼل شوی دی. د تاریخ مرصع نثر تاریخي نثر دی او د علم خانه دانش نثر قصه یي نثر دی. لکه څرنګه چې مخکې یادونه وشوه د افضل خان خټك د نثر جملې او ترکیبونه آسان او روان دي. ورې او لنډې جملې کاروي چې مطلب ترینه په آسانی اخیستل کېږي، خو دغه نثر د هندي او فارسي ځانګړي اصطلاحات او کلمات ډېر لري.

د نثر ادبي ښکلا یې کمه ده او ادبي ارزښت یې لږ دی. یوازې د پښتو په تاریخي نثرونو

(c) ketabton.com: The Digital Library

کې د پاملرنې او مطالعې وړ نثر دی ځکه چې د پښتنو لومړنی موجود تاریخ دی. د تاریخ مرصع په نثر لیکنه کې افضل خان د خوشحال خان ختک د نثر لیکنې د سبک پیروي کړې ده.

د خوشحال خان بیاض یې هم کټ مټ په تاریخ مرصع کې را اخیستی دی.

افضل خان ختک شعرونه هم ویل، خو د شعرونو د دیوان څرک یې تراوسه نه دی لګېدلی. د افضل خان د شعرونو یوه نمونه په تاریخ مرصع کې او بله په علم خانه دانش کې راغلې ده:

کاروبار مو همګي راته عیان دی
و عیان ته څه حاجت د بل بیان دی
سیلابونه د خلاف شول و بله جمع
بیا لنډی د آباسیند غوندې روان دی
آئینه چې له زنګاره مصفي وي
که زنګي مخ په کافورو نمایان دی
(له تاریخ مرصع څخه)

صورت مې هر څو که ډېر زبون دی
که مې د ځمکې د لاندې یون دی
زه به په لوري د اشنا خوځم
که یون مې هر څو په شواخون دی
(له عیار دانش څخه)

د متن لنډیز

افضل خان ختک د ختکو د کورنۍ یو روښانه ستوری و. د اشرف خان هجري زوی او د خوشحال خان ختک لمسی دی. په ۱۰۷۵هـ کې زېږېدلی او تر ۱۱٦۱ یا ۱۱٦٤هـ پورې ژوندی و. دی له خپل پلار څخه وروسته د قوم مشر او سردار و.

(c) ketabton.com: The Digital Library

مشهور آثار يې (تاريخ مرصع) او (علم خانه دانش) دي. تاريخ مرصع د پښتنو يو لوی او جامع تاريخ دی چې د لوديانو، سوريانو، خټکو، پښتنو اميرانو او پښتنو بزرګانو احوال پکې راغلي دي. د هندوستان د مغليه حکمرانې کورنۍ احوال او پېښې پکې هم راغلي دي.

په تاريخ مرصع کې تر ۱۱۳۶هـ. پورې حالات او پېښې راغلي دي. د افضل خان خټک بل کتاب علم خانه دانش د فارسي (عيار دانش) پښتو ترجمه ده چې په ۱۱۲۸هـ. کې يې کار تمام شوی دی.

د افضل خان د شعر دوې نمونې تر موږه رارسېدلي او نور شعرونه يې لاس ته نه دي راغلي. د افضل خان خټک په غوښتنه ډېر کتابونه له عربي او فارسي څخه ژباړل شوي دي. د خپل نيکه آثار يې راټول او ترتيب کړي دي. د خوشحال کليات او نور آثار يې د کاتبانو په واسطه په څو څو نسخو کې ترتيب کړي دي. په پښتو ژبه او ادب کې د دغه مؤرخ، ژباړونکي، ليکوال او شاعر کارونه د ستاينې وړ دي.

څرګندونه

ميرزا الغ بيګ د تيمور له کورنۍ څخه د کابل والي و. (۸۵۶هـ.)

فعاليتونه

۱_ زه کوونکي دې يو ځل متن له ځان سره ولولي او بيا دې لاندې پوښتنو ته ځوابونه ووايي:

- افضل خان له کومې کورنۍ څخه و پلار او نيکه يې څوک وو؟
- افضل خان د کومو آثارو خاوند دی نومونه يې واخلئ؟
- د افضل خان په کورنۍ کې کوم شاعران پېژنئ نومونه يې واخلئ؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

- د افضل خان له پلار سره څوک مخالف و او څه يې ورسره وکړل؟

۲ـ زده کوونکي دې د تاريخ مرصع د نثر نمونه په وار سره په ټولګي کې په لوړ غږ ولولي او بيا دې د متن مفهوم په خپلو خبرو کې وړاندې کړي.

۳ـ زده کوونکي دې د افضل خان مهم ادبي خدمتونه په يوه پراګراف کې وليکي او بيا دې په ټولګي کې په وار سره ولولي.

۴ـ زده کوونکي دې په وار سره لاندې پوښتنې ځواب کړي:

- تاريخ مرصع له څه شي څخه بحث کوي؟
- افضل خان د تاريخ مرصع په ليکلو کې له کومو کتابونو څخه ګټه اخيستې وه؟

۵ـ زده کوونکي دې ځواب ووايي چې د افضل خان په غوښتنه کوم کتابونه ترجمه شوي دي؟

۶ـ د علم خانه دانش له ترجمې څخه د افضل خان مقصد څه و؟

۷ـ زده کوونکي دې په وار سره د افضل خان خټک د شعرونو نمونې په لوړ غږ ولولي او مفهوم دې په خپلو خبرو کې بيان کړي؟

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې هر يو په خپله خوښه د خټکو د کورنۍ په يو تن شاعر څو کرښې وليکي او په بله ورځ دې په پښتو درسي ساعت کې ولولي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

پښتو لنډه کیسه

د شلمې پېړۍ په راتگ سره د شعر تر څنگه د پښتو نثر لمن هم پراخه شوه، له پېچلتیا او تکلف څخه ووت او د روانۍ، ساده گۍ او عام فهمۍ لاره یې غوره کړه. له زړو شکلونو سربېره یې نوي شکلونه هم پخپله غېږه کې ومنل. په دې معنا چې نوي صنفونه او ډولونه یې خپل کړل.

لکه لنډه کیسه، ناول، ډرامه، سفرنامه، تکل او نور ډولونه په پښتو ادب کې رواج شول، وده یې وکړه او پراختیا یې ومونده. ددغو نویو ادبي ژانرونو هر یو یې ځانته ځانگړې جوړښت او چوکاټ لري چې د خپلو ځانگړتیاوو له مخې یو له بله جلا کېږي.

موږ په دې لوست کې د لنډې کیسې په تاریخچه باندې لنډې خبرې لرو او د لنډې کیسې د جوړښت او توکو په اړه به هم یو لړ لنډ معلومات ولرو چې تاسې ته به یې گټې نه دي.

ـ لنډه کیسه څه ته وایي؟

ـ په پښتو کې کوم لیکوال پېژنئ چې لنډې کیسې یې لیکلې دي؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

له کومې ورځې څخه چې د انسان ژوند پيل شوی دی، له هماغې ورځې څخه کيسې هم پيل شوي دي. پخپله انسان د ژوند په اوږدو کې کيسې جوړې کړي دي او د ژوند په زړه پورې پېښې يې د کيسو په بڼه يو بل ته لېږدولي دي. دا کيسې په لومړي سر کې په شفاهي ډول وې خو کله چې خط منځته راغی نو ددغو کيسو يو څه برخه په ليکلي بڼه خوندي شوه. د نننی لنډې کيسې فکر هم له دغو فولکلوري کيسو څخه رازېږېدلی دی. نننۍ لنډه کيسه چې په انګرېزي ژبه کې ورته شارټ سټوري (Short Story) وايي لومړی په غرب کې رامنځته شوه.

په ختيځ کې کيسه ډېره زړه او لرغونې ده. دآريايي کيسو مجموعه د (پنجا تنترا) په نامه له دوه زرو کلونو څخه زيات عمر لري. دا کتاب د نړۍ په ډېرو ژبو ژباړل شوی چې په پښتو کې يې ژباړه درې سوه کاله د مخه افضل خان خټک کړې ده. له لسمې پېړۍ څخه راوروسته په پښتو کې د احمد اخوند لنډه، لنډ حکايتونه هم شته چې اوسنيو لنډو کيسو ته يو څه ورته والی لري؛ خو کومه نننۍ لنډه کيسه چې په غرب کې يې شارټ سټوري بولي په نولسمه پېړۍ کې پيل شوه. لنډه کيسه په اوسنۍ بڼه امريکايي ليکوال اډګارالن پوه پيل کړه او په ۱۸۴۲م. کال کې يې ورته ځانګړي اصول وټاکل. يو بل امريکايي ليکوال او کره کتونکي براندر ماتيوز په (۱۸۸۵م.) کال کې په انګليسي ژبه کې د لنډې کيسې د نوم وړانديز وکړ. اډګارالن پوه د لنډې کيسې بنسټګر دی او د لنډې کيسې د پلار لقب يې هم ګټلی دی. لنډه کيسه لکه څنګه چې وويل شول په اروپا کې رامنځته شوه او بيا يې د نړۍ ادبياتو ته لاره پيدا کړه. له انګرېزي ادب څخه په تقليد په اردو ادب کې لنډه کيسه پيل شوه.

په اردو ادب کې لنډه کيسه په (۱۹۰۴ ـ ۱۹۰۷م.) کلونو کې رامنځته شوه او لومړنی ليکوال چې په دغو کلونو کې يې لنډه کيسه وليکله پريم چند نومېده. د اردو ادب په تقليد په پښتو ادب کې هم لنډه کيسه د لومړي ځل لپاره د شلمې پېړۍ په دويمه لسيزه کې پيل شوه. په پښتو ادب کې سيد راحت زاخيلی لومړنی ليکوال و چې په (۱۹۱۷م.) کال کې يې د (کونډې نجلۍ) په نوم لنډه کيسه وليکله. په کوزه پښتونخوا کې په راحت پسې بيا نورو ليکوالو د لنډې کيسې په ليکلو پيل وکړ چې د ادب دغه ډول ته يې وده او پراختيا ورکړه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په راحت پسې چې کوم لیکوالان د لنډې کیسې په میدان کې ځلېدلي دي، نومونه يې په دې ډول دي: میا ازادګل، سربلند خان، سمندر خان سمندر، عبدالروف نوشهروي، ماسټر عبدالکریم، میر مهدي شاه مهدي، قلندر مومند، ګل افضل خان، زیتون بانو او نور...

په افغانستان کې د لومړي ځل لپاره لنډه کیسه پوهاند عبدالحی حبیبي ولیکله او په (۱۳۱۵هـ.ل.) کال يې د (طلوع افغان) په اخبار کې خپره کړه. دا کیسه (توریالۍ پښتنه) نومېده. له پوهاند عبدالحی حبیبي څخه وروسته یو شمېر نورو لیکوالو لنډې کیسې ولیکلې او دغه نوي ادبي ژانر ته يې وده ورکړه. هغو لیکوالو چې په دې برخه کې کار کړی دی نومونه يې په دې ډول دي: موسی شفیق، میرا جان سیال، ګلاب ننګرهاری، حبیب الله تږی، ابراهیم عطايي، محمد دين ژواک، امین افغانپور، عبدالمنان ملګری، مصطفی جهاد او نور...

د لنډې کیسې ځانګړتیاوې:

اډګار الن پوه د لنډې کیسې تعریف داسې کوي: لنډه کیسه هغه نثري داستان دی چې لنډ وي او له نیم ساعت څخه تر دوو ساعتونو پورې ختم شي.

خو دا باید په یاد ولرو چې اوس لنډې کیسې له دې څخه هم لنډې شوي دي. د لنډې کیسې د رامنځته کېدو علت په دې کې دی چې څومره بشري ټولنې د پرمختګ پړاوونه وهل، نو په هماغه اندازه د انسانانو ضرورتونه او مصروفیتونه هم زیاتېدل. لکه څنګه چې پروني انسان ډېر وزګار وختونه درلودل او اوږده اوږده رومانونه به يې لوستل، نو نن‌ني انسان د ډېر مصروفیت له کبله دا کار نه شو کولای، خو د دې اړتیا يې هم محسوسوله چې خپله ادبي تنده ماته کړي. همدغه وجه وه چې اوږدو کیسو خپل ځای لنډو کیسو ته پرېښود او په داستاني ادب کې لنډه کیسه خلکو ته ډېره په زړه پورې شوه. د لنډې کیسې یو ستر ارزښت د هغې لنډون دی چې د وخت د ضایع کېدو مخه نیسي.

لنډه کیسه یو پلاټ یا خاکه لري. په پلاټ کې د پېښو تسلسل راغلی وي یا په بله وینا پیل، منځ او پای پکې وي. چې په پای کې د غوټې خلاصېدلو ته رسېږي. د لنډې کیسې پلاټ کېدای شي کومیډي، تراژیدي، رومانتیک او یا طنز ډوله وي. د کیسې روایت به یا په لومړي شخص یا دریم شخص باندې ولاړ وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د لنډې کیسې د جوړښت توکي په دې ډول دي: ۱_ پېښه، ۲_ پلاټ یا طرحه، ۳_ د کیسې پیلامه، ٤_ کرکټرونه، ٥_ تلوسه یا ذهني هڅونه، ٦_ مکالمې (خبرې اترې) او د مناظرو انځور، ۷_ تخیل، ۸_ د کیسې اوج یا لوړ ټکی، ۹_ د کیسې پایله.

هره لنډه کیسه پر یوه پېښه باندې ولاړه وي، که پېښه نه وي نو کیسه نه رامنځته کېږي. طرحه د پېښو تسلسل دی چې ټوله کیسه په دغه طرحه یا خاکه باندې درېږي. پیلامه هم په کیسه کې مهمه ده او دا په لیکوال پورې اړه لري چې کیسه له کوم ځای نه پیلوي او څنګه يې پیلوي. دا په لیکوال پورې اړه لري چې کیسه له منځه پیلوي، له پېښې او یا له پایه خو مهمه داده چې منطقي تسلسل او ارتباط يې وساتي او داسې يې پیل کړي چې لوستونکي جذب کړي.

تلوسه هم د لیکوال په مهارت پورې اړه لري چې څنګه لیکوال د پېښو جزئیات داسې ترتیب کړي چې لوستونکي ته تلوسه پیدا شي چې اوس به څه کېږي؟ کرکټرونه د کیسې شخصیتونه دي چې په کیسه کې خوځېږي او عمل کوي. په دې کرکټرونو کې یو اصلي کرکټر یا هیرو وي چې پېښې په هغه پورې اړه لري او له مختلفو حالتونو او پړاوونو سره مخامخ کېږي. مکالمې یا خبرې اترې په کیسه کې مهمې دي. د کرکټرونو حالات او د پېښو تداووم ترې څرګندېږي او کیسه مخ پر وړاندې بیايي او خوند يې هم زیاتوي. منظر کشي هم ضروري ده، ځکه چې یوه پېښه په یوه ټاکلي ځای او ټاکلي وخت کې رامنځته کېږي او لیکوال دې ته اړ دی چې د مکان یا ځای سم انځور وړاندې کړي.

له تخیل څخه په کیسه کې د پېښو په انځورولو او د کیسې په بیان کې کار اخیستل کېږي. لیکوال د تخیل په ځواک سره د کیسې پېښې او بیان لوستونکو ته داسې وړاندې کوي چې کټ مټ ورته ریښتیني ښکاري.

د کیسې لوړ ټکی هغه دی چې ستونزې او ربړې د حل پړاو ته رسي او غوټې یو په بل پسې خلاصېږي. دلته کیسه د منطقي پایلې په لور روانېږي. د کیسې پای هغه پړاو دی چې دلته باید د لیکوال هغه ټول مقصد، اغېز یا پیغام چې لیکوال يې لوستونکي ته رسول غواړي، بشپړ شي او بیا لوستونکي په خپله قضاوت وکړي نه دا چې پایله بربنده وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په لومړي سر کې چې لنډه کیسه رامنځته شوه، نو موضوعات یې محدود وو، په دې معنا چې یا به کیسه کرداري وه یعنې دا چې ټوله کیسه به د یو مخصوص کردار یا کرکټر په شاوخوا چورلېده. یا به د پېښې کیسه وه چې په دې کې به د کیسې اصلي موضوع پېښه وه. همدارنګه به یا د چاپېریال کیسه وه چې د چاپېریال ژوره عکاسي به په الفاظو کې کېدله او پېښه او کرکټر به پکې ضمني وو، خو په راوروسته وختونو کې د کیسو د موضوعاتو لمن پراخه شوه او د ژوندانه له ټولو موضوعاتو څخه یې غېږه راچاپېره کړه.

د متن لنډیز:

لنډه کیسه په غرب کې په نولسمه پېړۍ کې رامنځته شوه. امریکایي لیکوال اډګارالن پوه لومړنی لیکوال و چې لنډې کیسې یې ولیکلې او هم یې د لنډې کیسې اصول ولیکل. په شلمه پېړۍ کې لنډه کیسه اردو ادب ته راننوتله او لومړنی لیکوال یې منشي پریم چند و چې لنډه کیسه یې ولیکله. د شلمې پېړۍ په دویمه نیمایي کې په پښتو ادب کې لنډه کیسه پیل شوه. لومړنی لیکوال راحت زاخیلی و چې په (۱۹۱۷م) کال کې یې د کونډې نجلۍ په نوم لنډه کیسه ولیکله.

لنډه کیسه هغه نثري داستان دی چې لنډ وي او له نیم ساعت څخه تر دوو ساعتونو پورې وخت ونیسي. لنډه کیسه هغه نثري داستان دی چې په هغه کې یو چاپېریال یا یو کردار یا یوه کیسه د نورو کردارونو یا پېښو په مرسته داسې بیان شوي وي چې د مکان او زمان پوره یووالی پکې موجود وي. لنډه کیسه منظمه او مشخصه طرحه لري، یو اصلي کرکټر لري، یوه پېښه لري چې کرکټر په پېښه کې وړاندې کېږي. ټولې برخې یو له بل سره متقابلې اړیکې لري، یوه اغېزه په لوستونکو باندې ښندي، پیل او پای لري او څرګنده ده چې لنډه به وي. لنډه کیسه خپل موضوعات له روان ژوند څخه اخلي او د موضوعاتو لمن یې پراخه ده. په پښتو کیسه لیکنې کې یو لړ مشهورې څېرې لرو چې ځینې یې دادي:

راحت زاخیلی، ماسټر عبدالکریم، میر مهدي شاه مهدي، قلندر مومند، موسٰی شفیق، میرا جان سایل، محمد دین ژواک، ګلاب ننګرهاری، امین افغانپور، منان ملګری او نور...

(c) ketabton.com: The Digital Library

فعالیتونه

۱ـ زده کوونکي دې متن په چوپه خوله ولولي او بيا دې لاندې پوښتنو ته ځوابونه ووايي:

- لومړنۍ پښتو لنډه کيسه چا په کوم وخت او په کوم نامه وليکله؟
- په افغانستان کې لنډه کيسه چا وليکله او په کوم نامه وه؟
- د لنډې کيسې کوم ليکوال پېژنئ نومونه يې واخلئ؟
- لنډه کيسه ولې رامنځته شوه؟

۲ـ زده کوونکي دې له ښوونکي څخه وروسته د متن يوه يوه برخه په لوړ آواز ولولي او بيا دې د لنډې کيسې د جوړښت توکي په کتابچه کې وليکي او په وار سره دې په ټولګي کې واوروي.

۳ـ هغه زده کوونکي چې کومه کيسه يې زده وي، نورو ټولګيوالو ته دې په شفاهي توګه ووايي نور زده کوونکي دې پرې بحث وکړي.

٤ـ زده کوونکي دې په وار سره د هغو کيسو او ليکوالو نومونه واخلي چې دوی لوستي دي او د کيسې لنډيز دې په خپلو خبرو کې وړاندې کړي.

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې د کورنۍ د غړو په مرسته يوه موضوع انتخاب کړي او په خپل قلم دې په هغه موضوع باندې يوه لنډه کيسه وليکي او بله ورځ دې په ټولګي کې واوروي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ویلیام شکسپیر ۱۵۴۶- ۱۶۱۶م.

نړیوال ادبیات په ټوله بشري نړۍ پورې اړه لري. په دې ادبیاتو کې له بېلابېلو هېوادونو څخه مشهورې څېرې او د دوی آثار، سبکونه او ادبي مکتبونه څېړل کېږي.

په تېره بیا هغه لیکوال او آثار چې نړیوال شهرت یې موندلی او د نړۍ په ډېرو ژبو ژباړل شوي دي. د خپلې ژبې او ادب تر څنګه د نړیوالو ادبیاتو مطالعه هم اړینه ده، ځکه چې ادبیات سرحدونه نه پېژني او یو له بل څخه اغېز او اخیستنې قبلوي. لکه څنګه چې څرګنده ده نوي ادبي ژانرونه له نړیوالو ادبیاتو څخه زموږ ژبې او ادب ته راغلي دي. په پښتو ژبه کې هم د نړیوالو ادبیاتو ژباړې شوي دي. همدغه ژباړه ده چې د نورو ادبیاتو سره زموږ اړیکې پیدا کوي، خو څومره چې لازمه ده هغومره د نړیوالو ادبیاتو ژباړه په پښتو کې نه ده شوې. موږ دې ته اړ یو چې د نړۍ له ادبیاتو خبر شو او د نړیوالو ادیبانو له تجربو څخه ګټه واخلو چې د دې ګټه د ادب په غنیتوب کې بې اغېزې نه ده.

ـ تاسې د نړیوالو ادبیاتو کومه څېره پېژنئ؟

ـ تراوسه مو د نړۍ د ادبیاتو کومه نمونه لوستې ده؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

د نړۍ نامتو لیکوال او شاعر شکسپیر د بریتانیا د سترانفورد په ښار کې په یوه بزګره کورنۍ کې سترګې وغړولې. د ژوندانه په اړه یې ډېر معلومات په لاس کې نشته. په خپل پلرني کلي کې ښوونځي ته لاړ او لاتیني او یوناني ژبې یې څه ناڅه زده کړې.

څه موده یې د ښوونکي دنده ترسره کړه. شکسپیر په (۱۵۸۲م.) کال کې چې اتلس کلن و، له یوې ښځې سره یې واده وکړ چې تر ده اته کاله مشره وه. له تیاتر سره یې زیاته مینه وه او د همدغې مینې له کبله په (۱۵۸۵م.) کال لندن ته لاړ. په (۱۵۹٤م.) کال کې د تیاتر له یوې مشهورې ډلې سره یوځای شو چې د (لردچمبرلین) په نوم یادېده. زیاتې پیسې لاس ته ورغلې او په (۱۵۹۷م.) کال کې یې د سترانفورد په ښار کې ډېرې ځمکې واخیستلې.

په (۱۵۹۹م.) کال کې د نوي جوړ شوي کلوپ برخه وال شو چې د (لرد چمبرلین) بنسټ و. دغه تیاتر بیا د خپل وخت مشهور تیاتر شو. په همدې تیاتر کې د شکسپیر ډېرې ډرامې وښودل شوې او ډېره ګټه یې ترلاسه کړه.

شکسپیر په (۱۵۹۲م.) کال کې مشهور ډرامه لیکونکی او لوبغاړی شو. خپل لومړني آثار یې چې چاپ کړل، هغه منظوم داستانونه وو.

تر دې وروسته شکسپیر تر (۱٦۱۳م.) پورې په سترانفورد کې پاتې شو. دلته یې یو لړ ننداري ولیکلې چې د نړۍ مشهورې ډرامې شوې. د شکسپیر لومړني آثار تاریخي ننداري وې، لکه: شپږم هانري، دریم ریچارد او دویم ریچارد.

لومړنۍ مشهوره تراژیدي یې (رومیو او ژولیت) وه، دغه داستان چې د یوې غمجنې مینې بیان کوي په ټوله نړۍ کې مشهور شو. په دې داستان کې له دوه دښمنو کورنیو څخه د دوو مینانو مینه ښودل کېږي چې د دوی په مړینه پای ته رسېږي.

شکسپیر یو لړ کومیډي ډرامې هم لیکلي دي چې ډېرې مشهورې دي، لکه: تېروتنې، دوه نجیب زاده، د مینې بېهوده رنځ او نورې...

شکسپیر له (۱٦۰۰م.) څخه تر (۱٦۰۹م.) کلونو پورې مشهورې تراژیدي ننداري ولیکلې چې په لاندې ډول دي:

(هملت) یې په (۱٦۰۱م.) کال کې ولیکله. د شکسپیر دا ننداره د نړۍ له یوه مشهورو نندارو څخه ده. په دې ډرامه کې (هملت) د ډنمارك شهزاده د خپل پلار له مرګه وروسته د سودا په ناروغۍ اخته کېږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

هغه گومان کوي چې کاکا يې چې د ده له مور سره واده کړی پاچا شوی دی او د ده د پلار قاتل دی. (هملت) د انتقام په فکر کې لوېږي.

په اندېښنو کې وي او له يو ډول ترديد سره مخامخ کېږي. ډېر فکر کوي، خو نه شي کولای چې عمل وکړي. د ډرامې راز د ده په عجيبه طبيعت او اندېښنه کې دی او د ځنګه او ولې پوښتنې دي چې دی ورسره مخامخوي.

(اتللو): دا ډرامه يې په (۱٦٠٤م.) کال کې وليکله. د اتللو د ژوند داستان ښکاره کوي چې يو پوځي قوماندان دی او ښځه يې (دزدمونا) نومېږي. اتللو يو عسکر (کاسيو) ته يوه رتبه ورکوي يو بل سپاهي (ياګو) چې ډېر شرير انسان دی، کينه اخلي. اتللو ته په دروغو وايي چې (کاسيو) او ستا مېرمن نامشروع اړيکې لري. اتللو په غوصه کېږي او خپله مېرمن (دزدمونا) وژني. کله چې په خپله اشتباه پوهېږي، نو له خلکو څخه غوښتنه کوي چې د بې پامه سخت مين په نوم دې ياد شي.

(مکبث): دا ډرامه يې په (١٦٠٦م.) کال کې وليکله. د ډرامې اصلي شخصيت (مکبث) دی چې درې جادوګرې ورته په مرموزه توګه وړاندوينه کوي چې ته به په راتلونکې کې د سکاټلنډ پاچا شې. (مکبث) د پادشاهۍ د لاس ته راوړلو لپاره هلې ځلې پيلوي. د خپلې ښځې په مرسته پادشاه په ناځوانه توګه وژني، خو په هېڅ وجه د وينې رنګ د ده او د ده د ښځې له لاسونو څخه نه ځي. په پای کې همدغه وينه د دوی ګرېوان نيسي او سزا مومي.

(انتوني او کلوپاترا) يې په (١٦٠٧م.) کال کې وليکله. دا د شکسپير يوه بله تراژيدي وه چې کيسه يې د روم د سردار انتوني او د مصر د ملکې کلوپاترا په مينه څرخي. له (١٦٠٠م.) څخه تر (١٦٠٩م.) پورې يې يو لړ طنز ډوله ډرامې هم وليکلې. وروستی ننداري يې دوې کوميډۍ وې چې د (ژمي داستان) او (توپان) نومېږي. شکسپير (٣٨) ننداري وليکلې او په نړۍ کې يې د لوی ډرامه ليکونکي نړيوال شهرت ګټلی دی. د ده شعرونه د انګليسي ژبې په مشهورو شعرونو کې حسابېږي.

شکسپير د لويو غنايي شاعرانو له ډلې څخه دی. د هغه غزلې چې له (١٥٩٣م.) څخه تر (١٦٠١م.) کال پورې يې ويلي دي، د نړۍ له ښکلو غزلو څخه دي. له انسان سره د شکسپير همدردي ژوره وه او دغه احساس د هغه د ډرامو په اشخاصو کې ځلېده. د هغه شعرونو به د ننداړو اشخاصو ته تلپاتې ژوند ورکاوه. دلته د شکسپير د يوې منظومې پښتو ژباړه د بېلګې په توګه راوړو:

(c) ketabton.com: The Digital Library

اې زما محبوبې!

ډېر ځله د خپل بخت له ستم او رسوایۍ نه د خلکو په منځ کې یوازې پر خپلې بېنوایۍ اوښکې څڅوم او د اسمان کاږه غوږونه په خپلو بېهوده فریادونو ځوروم. پر خپلې طالع نفرت وایم چې ولې د فلاني غوندې نه یم چې زړه یې زما له زړه نه هیله من دی او یا مې ولې څېره د هغه بل په شان نه ده چې ټولو ته په زړه پورې او د خوښې وړ دی.

په دغه حال کې له ځانه سخت بېزاره کېږم او هغه څه چې لرم یې، په هغه باندې خوشحاله کېږم، خو کله چې ستا په یاد کې ولوېږم، نو بېدریغه مې روح لکه د مرغۍ غوندې له توپاني ځمکې څخه والوزي او ستا د مینې له یادولو نه یو داسې دولت په لاس راشي چې دغه وخت یې له پادشاهانو سره په بدلېدو راته ننګ دربړي.

هر کله چې د تېرو ورځو یاد د خپلو افکارو په خاموشۍ باندې راچاپېر ووینم، نو ډېر څېزونه دي چې د هر یو په غوښتلو زیات رنځېږم. په پای کې ناهیلی شم. پخواني غمونه او ګران یاران چې په یوه بې نښانه شپه کې په مرګ پټ شوي دي، یو ځل بیا زما سترګو ته نېغ ودرېږي او زما سترګې چې په ژړا نه دي اموخته، یو ځل په اوښکو کې ډوبې شي. بیا د عشق په هغو اندېښنو کې ولوېږم چې کلونه پخوا ما له خپله خاطره ایستلي دي.

هغه ستمونه مې چې په تېر وخت کې لیدلي او هېر کړي دي، له سره ورته په ګیلو شم. د تېر وخت یوه یوه شېبه شمارم او هرې یوې ته اوښکې څڅوم، داسې لکه دا دنده چې مې پخوا سرته نه وه رسولې.

خو اې زما مهرباني محبوبې! که په دغه وخت کې تا یاده کړم، نو هر ستم مې چې ایستلی هغه جبران کېږي او ټول غمونه مې پای ته رسي.

***

مرمر او د شهزادګانو مجسمې به له دې قوي شعر څخه اوږد ژوند ونه کړي او ستا نوم به په دې کرښو کې د تل لپاره ځلېږي. د هرې تېرې نقش به د زمان ناپاک لاسونه سولوي او د هرې قوي ماڼۍ بنسټ به په جنګ ویجاړ او له خاورو سره خاورې شي، خو ستا نښان به په دې دفتر کې د جنګ له ګټې او زمان څخه خوندي وي.

مرګ او دښمني چې ټول څېزونه د هېرولو ښاه ته غورځوي، ستا نوم ته زیان نه شي رسولای. ټول راتلونکي نسلونه چې د نړۍ تر وروستۍ ساه پورې به په دې جهان کې وي، ستا ستاینه به په

(c) ketabton.com: The Digital Library

شونډو لري.

نو آرامه کېنه! د حشر تر ورځې چې بيا له سره ژوند پيلوې. په دې شعر کې به ژوندی پاتې وې او د عاشقانو په سترګو او زړونو کې به ځای ولرې.

***

لکه څنګه چې بې اختياره څپې د ساحل خواته شړل کېږي، زموږ د عمر شېبې هم د مرګ پر لور منډې وهي. هره شېبه چې د پخوانی شېبې ځای نيسي، نو په دې سخت يون او زيار کې هېڅکله څنډ او پای نه قبلوي.

نوی زېږېدلی ماشوم چې د روښنايۍ له چينې څخه يې ژوند اخيستی، په پرله پسې توګه مخ ته ځي چې بلوغ ته ورسېږي، خو ډېر ژر بد زړې تيارې له هغه سره په جګړه پيل کوي چې د ځوانۍ تاج يې له سره وتښتوي.

روزګار د عمر پسرلی په توپاني خزان اخته کوي او د زړورو په ورين تندي ګونځې راپيدا کوي. د طبيعت نادره شيان خپله مړۍ کوي او د مرګ په لور د هستۍ ټول درمندونه لوکوي، خو ته اې زما محبوبې! له هر ډول ضرر څخه په امن کې يې ځکه چې د هغه د ستم لاس زما له شعر څخه لنډ دی. زما کرښې به تر ډېره تلپاتې وي لکه ستا د ښکلا ستاينه چې تا تلپاتې ساتي.

د متن لنډيز:

د نړۍ له نامتو څېرو څخه يو هم ويليام شکسپير دی چې له (١٥٦٤م.) کال څخه تر (١٦١٦م.) کال پورې ژوندی و. دی د انګلستان د سترانفورد په ښار کې زېږېدلی و. په ښوونځي کې يې لاتيني او يوناني ژبې زده کړې.

کله چې په (١٥٨٥م.) کال لندن ته لاړ، نو بيا د تياتر له يوې ډلې سره وتړل شو او د ننداړو په ليکلو يې پيل وکړ. د نړۍ لوی ډرامه ليکونکی شو او ډرامو يې هم نړيوال شهرت وګاټه.

شکسپير (٣٨) ننداړې وليکلې چې په دې ډرامو کې تاريخي، تراژيدي، کوميډي او طنز ډوله ننداړې هم وې. د شکسپير ټولې ننداړې مشهورې دي، خو ډېرې مشهورې يې روميو او ژوليت، هملت، اتللو، مکبث، انتوني او کلوپاترا او نورې دي.

شکسپير د انګرېزي ژبې وتلی شاعر هم و چې ډېرې ننداړې يې منظومې دي. د ده غزلونه خورا زيات مشهور دي او په لوړو غنايي اشعارو کې حسابېږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

فعالیتونه

۱ـ زده کوونکي دې د شکسپیر ژباړل شوې منظومه په وار سره ولولي او پر مفهوم دې وغږېږي.

۲ـ زده کوونکي دې د شکسپیر د مشهورو تراژیدیو نومونه واخلي او د هرې ننداري د موضوع لنډیز دې ووایي.

۳ـ د شکسپیر د شعر خوا درنه ده او که د نثر؟ زده کوونکي دې خپل نظر په ځوکرښو کې ولیکي او په ټولګي کې دې ولولي.

٤ـ زده کوونکي دې د شکسپیر د پېژندګلوۍ په اړه لاندې پوښتنې ځواب کړي:

- شکسپیر د کوم هېواد و؟
- د شکسپیر ډرامې د مضمون له پلوه په کومو برخو وېشلای شئ؟
- شکسپیر شاعر و که ډرامه لیکونکی؟
- د شکسپیر لومړۍ تراژیدي څه نوم لري؟
- تاسې ته د شکسپیر په تراژیدیو کې کومه یوه په زړه پورې ده؟

په وار سره خپل نظر ټولګیوالو ته څرګند کړئ.

کورنۍ دنده

په کور کې ټول متن په غور سره ولولئ. له لوستلو وروسته د شکسپیر د ژوند او هنر په اړه ځو کرښې په خپلو کتابچو کې ولیکئ او په بله ورځ یې په پښتو درسي ساعت کې ولولئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

مېرمن سپینه

ښځې د ټولنې نیمه برخه جوړوي او د تاریخ په اوږدو کې له نارینه وو سره څنګ په څنګ د ژوندانه په بېلابېلو ډګرونو کې ځلېدلې دي. زموږ تاریخونه ددغسې اتلو مېرمنو په کارنامو ډک دي. د دوی اتلولۍ سربښندنې او له ویاړه ډکې کارنامې زموږ د تاریخ برخې دي. کله چې د هېواد تمامیت او استقلال ته خطر پېښ شوی، نو دوی د خپلو غازیانو وروڼو په څنګ کې درېدلې دي او تر سنګرونو د دوی مرستندوی شوې دي.

کله کله یې د ظلمو د هڅونې او د دوی د احساساتو راپارولو لپاره نارې، لنډۍ او شعرونه هم ویلي دي چې په ډېرو حساسو شېبو کې اغېزمنې واقع شوې دي. په ادب کې د ښځو برخه ډېره درنه ده او بیا په ځانګړې توګه د وطني او ملي شعرونو برخه یې ډېره ارزښتمنه ده، ځکه چې له یوې خوا ادبي رنګ لري او له بلې خوا ملي.

زموږ په ښځینه شاعرانو کې یوه هم سپینه ده چې په دغه کتار کې راځي او ملي وطني اشعار یې تاریخونو ترموږه رارسولي دي. دادی په دې لوست کې د مېرمن سپینې په اړه لنډ معلومات لولئ.

ـ د سپینې په اړه مو څه اورېدلي یا لوستلي دي؟

ـ کومې ښځینه شاعرانې پېژنئ چې هېوادني شعرونه یې ویلي دي؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

مېرمن سپينه يوه پښتنه شاعره وه چې د وزير يار محمد خان الکوزي د حکومت په وخت کې د هرات په شاوخوا کې اوسېدله. دا پښتنه مېرمن د نور محمد خان الکوزي لور وه. هغه وخت چې ايراني لښکرو په (۱۲۵۵هـ) کال کې هرات کلابند کړ او د هرات پښتنو له دوی سره په مېړانه مقابله کوله، نو زموږ دغه پښتنه شاعره ژوندۍ وه. د هرات محاصره يو کال او اته مياشتې اوږده شوه، خو پښتنو ځانونه تسليم نه کړل او هرات يې پرې نه ښود.

په دې جګړو کې د پښتنو سرداران شاه کامران سدوزی او وزير يار محمد خان الکوزی وو. دوی په دې جګړو کې خپل رښتيني مقاومت څرګند کړ. زموږ دغه پښتنه شاعره هم په دې ملي جګړو کې ژوندۍ وه او د پښتنو توريالیو د مېړانې په اړه يې د ملي احساساتو ډک شعرونه ويلي دي. له دغو شعرونو څخه د پښتني ښځو حماسي احساسات ښه څرګندېږي. سپينه ددغې کلابندۍ او جګړې په ټولو پېښو ښه خبره وه. د دې له شعرونو څخه څرګندېږي چې دا او د دې کورنۍ په دغه جګړه کې د افغاني اړخ په څنګ کې ولاړه وه.

سپينې ددغې جګړې ټول واقعات پخپلو سترګو ليدلي دي او پخپلو شعرونو کې يې انځور کړي دي. د نوميالي ليکوال او شاعر عبدالرؤف بېنوا د اټکل له مخې سپينه په دغه وخت کې پخه ښځه وه، ځکه چې افکار او احساسات يې هم پاخه دي، نو د هرات د کلابندۍ په وخت کې به د دې عمر له ۳۵ څخه تر ٤۰ کالو پورې و چې په دې حساب يې د زېږېدو کال د (۱۲۰۰هـ) په شاوخوا کې اټکل کېدای شي. د سپينې له شعرونو څخه دا هم څرګندېږي چې د دې کورنۍ يا خو د وزير يار محمد خان له کورنۍ سره د خپلوۍ اړيکې درلودې او يا يې ورسره د پېژندګلوۍ اړيکې وې.

دې شاعرې په پښتو ژبه کې موږ ته يوه مفصله کيسه پرې ايښې ده چې د هرات د محاصرې منظوم تاريخ ګڼل کېږي.

په دې کيسه کې سپينه د خپلو ورونو مېړانه ستايي او په ساده او سپېڅلو الفاظو کې د دې جګړې مختلف مناظر ترسيموي. سپينې دغه پېښې د مثنوي په چوکاټ کې راخيستي چې ځينې برخې يې بشپړې نه دي. سپينه د دې مثنوي لومړۍ برخه په حمد او نعت پيل کوي

(c) ketabton.com: The Digital Library

او ورپسې د حضرت محمد ﷺ د یارانو ستاینه کوي.

په دویمه برخه کې د پاچا او وزیر ستاینه کوي. په دریمه برخه کې د سدوزو د پاچاهۍ لنډه تاریخي یادونه کوي او په څلورمه برخه کې د کلابندۍ د جګړې حال انځوروي.

دلته موږ له هرې برخې څخه ځینې شعرونه غوره کوو:

لومړۍ برخه:

لـومـړی ښـتن د ټـول عـالـم ستایمه　　بـیـا مـحـمـد رسـول اکـرم ستایمه
درود پـه واړو اصـحـابـانـو دې وي　　د پـاک نـبـي پـر ښـو یـارانـو دې وي

دویمه برخه:

اوس نو شـروع کـړم د پاچا په صفت　　زمـوږ شـاهـزاده دی ننګیالی په غیرت
دی دی ډیـــوه د ســـدوزو د ټبر　　پـه څـرېـنو کـې نـن دی دی لکه لمر
د احـمـد شـاه غـازي پښتون لـه کـوره　　نـن دی کـامـران شـهـزاده کښلې تـوره

دریمه برخه:

راســـه چـې تـاتـه حـکـایـت کـومـه　　د ســـدوزو د سـلـطـنـت کـومـه
پـخـوا تـر دې وو د هـرات پاچاهان　　د ســدوزو ذوالـفـقـار زمـان خـان

څلورمه برخه:

د هرات د کلابندۍ حال

غـلـیـم پـر ښـهـر بـیـا هـجـوم راوړی
مـخ تـه یـې ولاړ دی یـار مـحـمـد پـیـاوړی
زمـــوږ پـښـتـانـه لـکـه زمـــري جـنـګـیـږي
ولــې د ویــنــو پــر حــصــار بـهـیـږي
هـــرات پـــه ویـــنـــو د پـښـتـون شـو ګـلـرنـګ
پـښـتـون زخـمـي دی د غـلـیـم پـه خـدنـګ

(c) ketabton.com: The Digital Library

یار محمد وایي پښتنو زما زمرو
ټوله راووځئ وسله دار له کورو
په غلیم وکړئ یو هجوم ګړندی
هرات له لاسه په ژوندون مه باسئ
دا خو زموږ کور دی زموږ وطن دینه
دا زموږ ټاټوبی زموږ مامن دینه
کفن په غاړه دا وطن وساتئ
زموږ د پلرو ښکلی مدفن وساتئ
دلته پراته دي ننگیالي نیکه گان
دلته بهېږي وینې تل د افغان
هرات زموږ دی زموږ کور دینه
زموږ نغری دی زموږ گور دینه
دښمن راغلی تر دیواله د کور
ولاړ سئ دا دی د پښتون لوی پېغور
کامران ناري کړي چې پښتون قامه
توره راباسه مړه پر ننگه نامه
مه بایله ځان اوسه ولاړ پر حصار
د پښتانه پر ننگه ځان کړه ایثار
بویه غیرت چې مو ناموس خوندي سي
نوم د پښتون د ولس خوندي سي
زلمو چې واورېدې ناري غلبلې
له یار محمده او کامرانه دلې
له کلا وواته زمریانو په څېر
پر دښمنانو یې جوړ کړ لټېر

(c) ketabton.com: The Digital Library

سـرونـه یـې غـوڅ کـړه د دښـمـن پـه تـوره
مـور یـې کـړه پـر غـلـیـمـانـو بـوره
دښـمـن شـو مـات راغـی دوران د کـامـران
د یـار مـحـمـد د بـري سـتـوری څـلان

د متن لنډیز:

سپینه د هرات یوه پښتنه شاعره وه. د یار محمد خان الکوزي په وخت کې یې ژوند کاوه. دا د نور محمد خان الکوزي لور وه. کله چې په (۱۲۵۵هـ.) کې ایرانیانو د هرات ښار محاصره کړ او پښتنو د کامران سدوزي او وزیر یار محمد خان الکوزي تر مشرۍ لاندې په مېړانه وجنګېدل، نو دې شاعرې ددغې جګړې حالات د مثنوي په بڼه چې د پښتو ژبې یوه حماسه ده، انځور کړل. دا حماسه په سلګونو بیتونو کې ویل شوې ده، خو موږ ته یې ډېره کمه برخه رارسېدلې ده. د سپینې پښتنې شاعرې حماسي احساسات په دغه حماسه کې ډېر پیاوړي دي.

وینا یې د حماست یوه ټوټه ده. د سپینې نور اشعار موږ ته نه دي رارسېدلي. یوازې ددغې منظومې څنې ټوټې تر موږه رارسېدلې دي. د دې د شعرونو له مضامینو څخه داسې ښکاري چې سپینه یوه عالمه او فاضله ښځه وه او هم د پښتنو په حال او تاریخ خبره مېرمن وه. که څه هم اشعار یې ټول تاریخي دي، خو تاریخي پېښې د حماسې په بڼه بیانوي. شعرونه یې روان، خواږه او د پوهېدنې وړ دي.

فعالیتونه

۱ ــ زده کوونکي دې د درس له لوستلو څخه وروسته لاندې پوښتنې ځواب کړي:

- سپینې څه وخت او چېرته ژوند کاوه؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

- د سپینې شعر په کوم شعري چوکاټ کې ویل شوی او موضوع یې څه ده؟
- تاسې د سپینې د شعر په څېر له کوم بل شعر سره آشنا یاست؟ د شاعر نوم او موضوع یې روښانه کړئ.

۲ــ زده کوونکي دې له ښوونکي څخه وروسته شعر په لوړ آواز ولولي او مفهوم دې په خپلو خبرو کې څرګند کړي.

۳ــ زده کوونکي دې دغه پېښه او د شعر مهم ټکي په خو کرښو کې ولیکي او بیا دې په ټولګي کې واوروي.

٤ــ زده کوونکي دې لاندې لغتونه معنا او په جملو کې وکاروي:

غلیم، هجوم، پیاوړی، حصار، ټاټوبی، مامن، مدفن، ایثار، لټیر، بوره.

٥ــ په شعر کې خاص نومونه او صفتونه په نښه کړئ.

خاص نوم: هغه دی چې خاص څیز او خاص نوم نوموي لکه رحمان بابا، خوشحال خان خټک، مېرمن ملاله.

صفت: د نوم څرنګوالی څرګندوي. لکه: تور، سپین، ښه، بد او نور...

٦ــ د سپینې له حماسې پرته په پښتو ژبه کې نورې کومې کومې حماسي پېژنئ نومونه یې له ویونکو سره واخلئ؟

۷ــ تاسې له سپینې پرته نورې کومې اتلې مېرمنې پېژنئ، نومونه یې له کارنامو سره بیان کړئ؟

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې په ټولنه کې د ښځو د رول په اړه یوه لنډه لیکنه وکړي او په بله ورځ دې په پښتو درسي ساعت کې خپلو ټولګیوالو ته واوروي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

کاڼه
(لنډه کیسه)

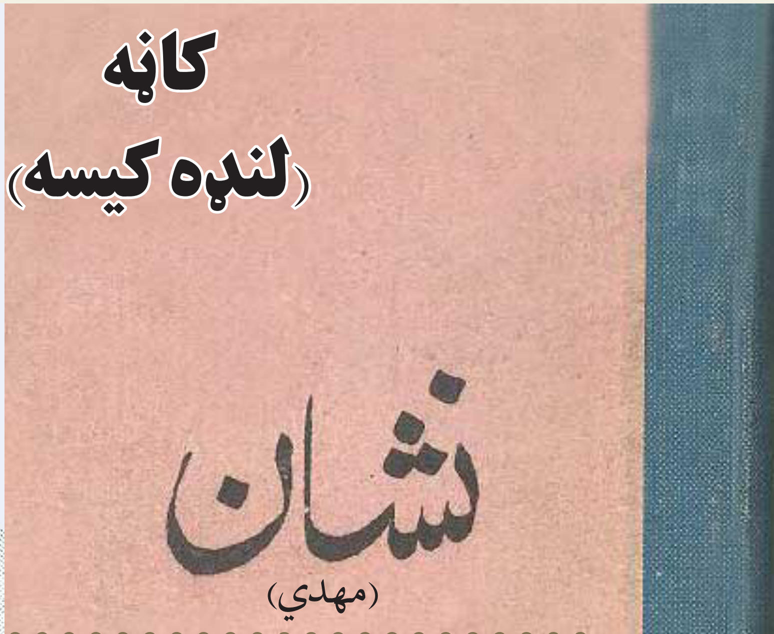

په پښتو ادب کې لنډه کیسه د شلمې پېړۍ په دویمه لسیزه کې پیل شوه. لومړنی بنسټ ایښودونکی یې سید راحت زاخیلی دی. بیا وروسته د لنډې کیسې لیکلو لړۍ وغزېده او ډېرو لیکوالو لنډې کیسې ولیکلې، لکه: ماسټر عبدالکریم، میر مهدي شاه مهدي، قلندر مومند، موسی شفیق، حبیب الله تږی، محمد دین ژواک، امین افغانپور او نور...

اوس په پښتو ادب کې د لنډو کیسو په سلګونو مجموعې شته او له یوې ورځې نه بلې ته وده او پراختیا مومي. لنډه کیسه د هنري نثر یو په زړه پورې ډول دی چې د ژوندانه بېلابېلې پېښې انځوروي. که د کیسو لوستل له یوې خوا د وخت تېرولو سره تړاو لري، نو بنسټیز مقصد یې ښوونیز دی. موږ باید له کیسې لوستلو څخه پند واخلو. ښه اړخونه یې په ژوند کې پلي کړو او له بدو اړخونو څخه یې ځانونه وژغورو. دلته د (کاڼه) په نوم د میر مهدي شاه مهدي یوه لنډه کیسه تاسو ته وړاندې کوو:

ـ تاسې د کوم لیکوال کومه کیسه لوستې ده؟

ـ تاسې کولای شئ د خپل ژوند یوه کیسه ټولګیوالو ته په شفاهي ډول ووایئ! ؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

دومره مې یاد شي چې ډاکټر وویل: د ده محرقه ده.

نور بیا هغه وخت پوه شوم چې زما نظر بې انتها تېز شو. د لیدو او اورېدو طاقت مې له اول نه یو په لس زیات شو. خو حیران په دغه وم چې ګېرچاپېره په کوټه کې د ښځو ژړا وه. څوک خو لا په ما راپرېوتی و او په ساندو کې به یې ویل: خدای دې وبخښه!

تا له دې خدای اته واړه جنتونه درکړي.

ما به ورسره په زوره امین وکړو، خو ما به داسې محسوسه کړه لکه چې دوی زما امین نه وي اورېدلی.

خدای خبر چې دغه سلسله به څومره جاري وه چې په دې کې زما د کورنۍ یو څو کسان زما کټ ته مخامخ کېناستل او هغه یو کس پکې وویل:

ـ هسې د غورځولو سرۍ نه دی، ښه یاد سړی دی چې مړی درنه سپک نه شي.

یو بل پکې آواز وکړو: ده هم ډېره موده د خلکو خوړلې ده. نن به ورله دا ټول بدل په یو ځل خلاصوو.

همدغه شان په لږ ساعت کې ټولې جرګې دا فیصله وکړه چې څومره کېدای شي، نو مړی به یې درنوو.

دغلته زما په زړه نوره نه ځائیده. په اوچت آواز مې دغې جرګې ته وویل:

ـ اې زما خپلو خپلوانو مسلمانانو تاسو ته معلومه ده چې زما په کور کې یوه پیسه هم نشته. په قرضونو کې تر سره ډوب یم. بچي مې ماشومان دي. ښځه مې کونډه شوه. زما غوندې غریب د پاره چې څنګه د اسلام فیصله ده، هغه شان وکړئ او هغه دا چې په کفن ضروري کې مې ښخ کړئ چې زما جامې دي. د قرضونو له وجې تاسې زما لازمه فدیه نه شئ ادا کولی نو خیرات خو لا لویه خبره ده. زه لا لګیا وم نورې خبرې مې هم کولې، خو په دغه کې د یوې زنانه په ژړغوني اواز کې وویل شو: لالا هر چا چې پیسې ولګولې نو یوازې دا کور یې پاتې دی. دا به په قرض کې ورپسې ولیکم. خو اوس درنه مړی بې عزته نه شي.

ما خپل اواز نور هم په زوره کړ چې د وړو مور یې واوري، خو زما دا خیال راغلو چې دا ټول کانه دي. زما جنازه چې اوچتېده، نو دومره مې واورېدل چې د حلوا او وریژو دېګونه پاخه دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

هغه وخت هم ما یوه چیغه ووهله چې: دغه هر څه حرام دي.

خو دغه خلك هم ټول کاڼه وو.

کوم وخت چې جنازه وشوه، نو سخات ته خلك کېناستل او کله چې سخات وېشل کېده نو ما آواز وکړو:

ــ زه مرض وصیت ته نه یم پرېښی او که لږه موقع راته په لاس راغلې وای نو ما به د قرضونو په رڼاکې وصیت کولو. خو اوس تاسې څه کوئ!

ولې زما بچې خواروئ؟

خو دلته هم زه پوه شوم چې دا ټول خلك کاڼه وو. ځکه چې ما خبرې کولې او هغوی یو بل ته سخات بخښلو او کوم وخت یې چې سخات تقسیمولو نو عجیبه خبره پکې دا وه چې غریبانو ته لس روپۍ او مالدارو ته پکې پنځوس روپۍ وې. د سخات د تقسیم نه وروسته چې زما جنازه اوچته کړی شوه او د قبر په څنډه کېښودل شوم، نو ماته خپله تور سرې او واړه بچې او د دوی غریبي رامخکې شوه. ما لا د دوی په غریبۍ او بې‌وسۍ ژړا کوله چې په دې کې زه په قبر کې کوز کړی شوم او په لږ ساعت کې راباندې د خاورو غر جوړ کړای شو. خو زه حیران په دغه وم چې ماته په قبر باندې بېل بېل سرې ښکارېدو. د هغوی خبرې مې اورېدې. ما باالکل خپل ځان د هغوی په منځ کې ولاړ لیدو. کوم وخت چې په قبر د قرآن کریم تلاوت شروع شو نو زما زړه خوشحاله شو.

ما ویل اوس به دغه ټول مسلمانان د قرآن کریم د هدایاتو په رڼاکې زما د غریبانو بچو او تور سرې لپاره څه بندوبست وکړي او هغه وخت، خو نور هم ډېر خوشحاله شوم چې په ټولو کې یو مشر عالم مسئلې ته پاڅېده. په دغه وخت کې دا اواز هم وشو چې: تاسو خدای وبخښنه! فاتحه به د خیرات په ځای کې اخیستل کېږي.

خدای خبر چې ما به د دغه تقریر په هکله نور څومره سوچ کولو چې په دې کې ملا صاحب د میراث په مسئله شروع وکړه او وې ویل:

ــ که چېرې مال یې پاتې نه وي نو تجهیز تکفین د مړي اول د ده په نژدې خپلوانو دی، که خپلوان یې نه وي او یا بې وسه او غریبان وي، نو په بیت المال باندې او که بیت المال نه وي، نو بیا په ټولو مسلمانانو دی.

هغه لا خپل تقریر کولو چې زما زړه را ډك شو. صبر مې ختم شو او چې په ځان

(c) ketabton.com: The Digital Library

پوهېدم، نو هغه مې د مرۍ نه نیولی و او ما ورته په غوصه کې ویل چې: ولې دا زه درته مومن مسلمان نه ښکارېدم څه؟

گور کفن مې په تاسو کېدو او کور مو زما لوټ کړو.

زه هم لگیا وم او هغه هم لگیا و، خو زما خبره نه هغه اورېده او نه نورو خلکو.

او چې یو څو ورځې پس زه خبر شوم چې زموږ د کلي غریب الله کاکا مړ شو او بچو ته یې په غیر د قرضونو او لوږو نور څه پرې نښودل، نو د نورو خلکو غوندې زه هم د هغه په قبر کوڼ ولاړ وم.

د لیکوال پېژندگلوي:

سید میر مهدي شاه مهدي د پښتو ژبې له نومیالیو کیسه لیکوالو څخه دی. دی د پښتونخوا د داودزو د سیمې کنکوله نومې کلي کې په درنې علمي کورنۍ کې وزېږېد. د زېږېدو نېټه یې ۱۹۲۶م. کال دی او په (۱۹۹۴م.) کال یې له نړۍ سترگې پټې کړې. د پلار نوم یې سید عبدالتواب شاه دی چې د خپلې سیمې مشهور عالم و. مهدي شاه د خپل وخت مروجه علوم ولوستل او له لیکوالۍ سره یې د ژورنالیزم په ډگر کې کار پیل کړ. مهدي شاه د ژوند تر وروستیو شپېو پورې په مختلفو جریدو او مجلو کې د لیکوال او مدیر په توگه کار وکړ. دی د خدایي خدمتگارانو د غورځنگ یو فعال غړی و او د مبارزې په لړ کې یې ډېر زندانونه گاللي دي. د ده د کار اصلي برخه کیسه لیکنه وه، خو د دې تر څنگه شاعر هم و. د ده داستانونه د پښتنو د سیاسي او تاریخي ژوند عکاسي کوي چې ټولې کیسې یې د انگرېزي ښکېلاک او په راوروسته کې د جابرو حکومتونو په وړاندې د پښتنو د مبارزو او قربانیو څرگندونه کوي.

د مهدي شاه مهدي د لنډو کیسو یو شمېر کتابونه چاپ شوي دي، چې په لاندې ډول دي: نشان، د بوډۍ ټال، پت، لاله گلونه، تور داغونه. د شعرونو مجموعه یې د (روڼ سحر) په نوم ده. مظلوم امام یې د کربلا د پېښې تاریخي بیان دی. د قرآن کریم د فاتحې د سورې ژباړه یې هم په پښتو کې چاپ شوې ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د متن لنډيز:

د مهدي شاه مهدي په دغه لنډه کيسه کې هغه دودونه غندل شوي چې اسلامي شرعي بنه نه لري او په خلکو کې د يوه دود په ډول راروان دي. له دغو دودونو څخه يو هم هغه بې ځايه او اضافي لګښتونه دي چې د مړي په وخت کې يې خلک د سيالۍ له مخې کوي. په دغه وخت کې د مړي خپلوان خپله غريبي او بې وسي له پامه غورځوي، خو په زياتو لګښتونو غواړي چې خپل مړی درونډ وښيي او په سيالۍ کې له چا نه وروستو نه شي. په داسې حال کې چې د مړي درنښت د هغه په اعمالو پورې اړه لري.

په دې وخت کې د کورنۍ غړي يا وارثان که غريب هم وي ځانونه پوروړي کوي او د مړي سخات او خيراتونه په لوړ شان کوي. پايله يې دا وي چې بچي يې خوار و زار کيږي او تر عمره له پوره نه خلاصيږي. مهدي شاه هم دې خبرې ته ګوته نيولې او ويلي يې دي چې د مړي په مراسمو کې د اسلامي شريعت سره سم عمل وکړئ او بې ځايه دودونو ته غاړه مه ږدئ.

دا کيسه په فني لحاظ هم يوه بشپړه کيسه ده چې پيښنه يې زموږ د روان ژوند نماينده ګي کوي. د ويلو ژبه يې خوږه او روانه ده. کرکټرونه يې هم بېګانه نه دي او تلوسه هم پکې شته.

فعاليتونه

۱ـ زده کوونکي دې په وار سره کيسه په لوړ غږ ولولي او د کيسې مفهوم دې په خپلو خبرو کې څرګند کړي.

۲ـ که زده کوونکو ته ورته کومه کيسه معلومه وي او يا يې په چم او ګاونډ کې تېره شوي وي، په ډېر لنډيز سره دې په خپلو کتابچو کې وليکي او په ټولګي کې دې واوروي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۳ـ زده کوونکي دې د کیسې متن په غور سره ولولي او نومځري دې په نښه کړي. بیا دې په ټولګي کې ولولي.

ضمیر: هغه کلمه ده چې د نوم پر ځای استعمالیږي یا د نوم د تکرار مخه نیسي، لکه: زه، ته، هغه.
ملکي ضمیرونه: هغه دي چې د ملکیت څرګندونه کوي، لکه: ستا، زما، د دوی.
استفهامي ضمیرونه: هغه دي چې پوښتنه کوي، لکه: څوک، چېرې، کوم او نور...

٤ـ زده کوونکي دې لاندې پوښتنې ځواب کړي:

- په پښتو ژبه کې کوم کیسه لیکونکي پېژنئ، نومونه یې واخلئ؟
- د کیسو لوستل څه ګټه لري؟
- تاریخ او کیسه څه توپیر لري؟
- د مهدي شاه د لنډو کیسو د ټولګو نومونه کوم دي؟

٥ـ د مهدي شاه ددغې کیسې په اړه خپل نظر څرګند کړئ او ستاسې د خوښې وړ ټکی خپلو ټولګیوالو ته وواياست.

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې د کورنۍ له غړو یو کیسه واوري او بیا دې په خپل قلم ولیکي. په بله ورځ دې په پښتو درسي ساعت کې ولولي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لفظي صنعتونه

د بدیع علم د عباسیانو په وخت کې رامنځ ته شو چې بیا له عربي نه فارسي، پښتو او نورو ژبو ته راغی. له همدې کبله ټولې اصطلاحګانې یې هم عربي دي. لومړنی سړی چې بدیعي صنعتونه یې راټول کړل او کتابي بڼه یې ورکړه عبدالله بن معتز و. تر ده د مخه د عربو شاعرانو دا علم نه پېژانده. عبدالله بن معتز په (٢٨٤هـ) کې په دې کار لاس پورې کړ او د (البدیع) په نوم یې د بدیع د علم کتاب تالیف کړ. وروسته بیا نورو لیکوالو هم په دې برخه کې کتابونه ولیکل او دا علم دود شو. په پښتو ژبه کې هم په دې اړه ډېر کتابونه لیکل شوي دي. لکه د عبدالرؤف بېنوا ادبي فنون، د سید تسنیم الحق کاکاخیل روح ادب، د عبدالحلیم اثر سالارزي پښتو ادب، د سمندر خان سمندر د ادب مناره، د نور احمد شاکر بدیع او بیان او نور. دا دی په دې درس کې به د بدیع د علم او صنعتونو په اړه یو لړ معلومات ولولئ.

ـ د بدیع علم څه ته وایي؟

ـ د شعر لفظي او معنوي ښکلاوې څه ډول وي؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

بدیع عربي کلمه ده. په لغت کې نوي شي ته وايي. په اصطلاح کې هغه علم دی چې د هغه په واسطه د کلام د ښه والي وجه څرګندېږي. بدیع دوه ډوله صنعتونه لري: لفظي او معنوي. لفظي ښکلاوې هغه دي چې له لفظ سره سروکار لري او معنوي هغه دي چې د معنا رعایت پکې کېږي. لفظي صنایع په لاندې ډول دي:

۱ـ توشیح: هغه ادبي صنعت ته ویل کېږي چې د شعر د بیتونو یا مسرو لومړي توري سره یوځای شي، له هغه څخه نوم، مسره، بیت یا کومه جمله جوړه شي، لکه په دې لاندې شعر کې:

ګمراهانو سره مه ګډوه ځان — فرمایلي دي نبي اخر زمان
له فضولو بدکارانو صحبت مه کړه — بل خبرې ته غوږ مه بږده د نادان
مدام ګرځه په مجلس کې د نیکانو — قایم اوسه په خپل دین کې مسلمان
له ګناه به منزه وي هغه څوک — چې ثنا صفت تل وايي په زبان
ورکول بل ته د خدای په نامه ښه دي — په قرآن کې داسې وايي پاک سبحان
که دې ګنج لکه قارون په دنیا ډېر شي
بې کفنه توښه نشې وړی د ځان

پورتنی شعر ګل ملوک پخپل نامه ویلی دی، که د ټولو بیتونو لومړي توري سره یوځای شي، ګل ملوک ځنې جوړېږي.

۳ـ تجنیس: هغه صنعت ته وايي چې شاعر په خپل کلام کې داسې کلمې راوړي چې شکل یې یو او معنا یې بېله وي، لکه داود خان چې وايي:

چې د چا په زړه کې اور د مینې بل شي — په وربل یې لمبې ګډې حال یې بل شي
اور د مینې کله مري د زړه له مینې — د وربل مینه که تل د زړه په تل شي

د لومړي بیت په لومړۍ مسره کې (بل) د اور د لګېدلو په معنا دی او په دویمه مسره کې (بل) د بدل په معنا دی. دواړه کلمې په شکل کې یو ډول دي خو معناګانې یې بېلې دي. د دویم بیت په دویمه مسره کې لومړی (تل) د همېشه او دویم (تل) د بېخ په معنا دی.

تجنیس په اووه ډوله دی لکه: تام، ناقص، زاید، مرکب، مکرر، مطرف او خطي تجنیس. دلته یې د ځینو ډولونو مثالونه راوړو:

(c) ketabton.com: The Digital Library

تام تجنیس: هغه تجنیس دی چې شاعر په خپل کلام کې داسې دوې کلمې راوړي چې شکل یې یو او معنا یې بېله وي لکه پیر محمد کاکړ چې وایي:

فراق په ما خوري د زړګي وینې   آشـنا مې نشـــته الله مې وینې

په لومړۍ مسره کې (وینې) د وینو په معنا او په دویمه مسره کې (وینې) د لیدلو په معنا دی.

ناقص تجنیس: هغه تجنیس دی چې د متجانسو کلمو شکل یو او معنا یې بېله وي، خو په حرکاتو کې توپیر ولري، لکه:

د یار غم راسره څـه وایم چې څه کړي   تـــل مـې وینې د زړه روي لکه روې
چې پـــخوا تر قضا خپله رضا غواړې   بېهوده په لـــوټو ولې آســــمان ولې

د لومړي بیت په دویمه مسره کې لومړی (روي) د رودلو په معنا او دویمه (روې) د یو ډول کوچني حیوان په معنا دی چې دا کلمې په حرکاتو کې توپیر لري. په دویم بیت دویمه مسره کې لومړی (ولې) د پوښتنې ضمیر دی او دویم (ولې) د ویشتلو معنا ورکوي چې دواړه کلمې په حرکاتو کې توپیر لري.

مرکب تجنیس: هغه تجنیس دی چې د متجانسو کلمو څخه یوه کلمه بسیطه او بله یې مرکبه وي. مرکب تجنیس په دوه ډوله دی. متشابه مرکب او مفروق مرکب.

الف: متشابه مرکب: هغه دی چې بسیطه او مرکبه کلمه دواړه یو ډول شکل ولري. لکه احمد شاه بابا چې وایي:

ســتا پرمــخ باندې اوربل دی   څکه اور بل مې په ګوګل دی

په لومړۍ مسره کې (اوربل) د تندي ویښتانو یا پیکي ته وایي او یوه بسیطه کلمه ده خو په دویمه مسره کې (اور بل) له (اور) او (بل) څخه یوه مرکبه کلمه ده چې (اور) او (بل) بېلې معناګانې لري.

ب: مفروق مرکب: هغه تجنیس دی چې بسیطه کلمه د بسیطې او مرکبه د مرکبې شکل ولري، لکه په لاندې بیت کې:

چې پـــه ســـترګو ځراغ ووینې پتنګ   څو ونه مري له ژوندونه وي په تنګ

په پورتني بیت کې پتنګ بسیطه کلمه او (په تنګ) مرکبه کلمه ده.

قلب: قلب په لغت کې سرچپه کولو ته وایي، په اصطلاح کې د دوو یا زیاتو داسې

(c) ketabton.com: The Digital Library

کلمو راوړل دي چې توري يې په بڼه (ډول) او عدد کې يو ډول او په ترتيب کې اوښتي وي، لکه:

د دوران لــه انــقلابه لا بقا شي اعتماد به دانا څه په دا اقبال کا

په پورته بيت کې د ((لا بقا)) کلمه په ((اقبال)) اوښتې ده.

ترصيع: عربي کلمه ده. په لغت کې د جواهرو اېښودلو ته وايي، په اصطلاح کې که يو شاعر خپل يو بيت په څو برخو ووېشي او هره برخه يې د بلې په مقابل کې راوړي او په وزن کې سره يو وي، ترصيع بلل کېږي.

دلــــبـــــران يـــې خــــادمـــــان خـــرقـــه بـــــدوش شـــول
ســــــروران يـــې غـــلامـــان حـــلـقـه بـگـــوش شـــول

* * *

څـــوک چــې دنـيـــا غـــــواړي هـغــه رنـــځـــور دی
څـــوک چــې عـقـبـا غـــــواړي هـغـه مــــزدور دی

په پورته مثالونو کې ګورو چې شاعر خپله وينا په متناظرو کلمو يا فقرو باندې وېشلې او يوه برخه يې د بلې په مقابل کې راوړې ده.

سجع: سجع په لغت کې د کوترې موزون اواز ته ويل کېږي او په اصطلاح کې د جملو يا فقرو وروستۍ هم اهنګۍ ته سجع ويل کېږي. سجع په نثر کې راځي او دغه ډول نثر ته مسجع نثر ويل کېږي.

د خوار يا ژړا ده يا ښېرا

تضمين: هغه صنعت ته وايي چې شاعر د سند او مثال په توګه يا د خپل کلام د تقويې لپاره د مضمون اړوند د بل چا د نظم يوه ټوټه، نيم بيتي، يو بيت يا څو بيتونه راوړي، لکه:

دا دنـيـــا ده خـــدای لـــه عـشـقـه پـيــدا کـړې
دې چـــمــن پـــه دې نــســيــم ده پـــــرده ســپــړې

په پورته بيت کې لومړۍ مسره د رحمان بابا او دويمه مسره د حميد مومند ده. حميد پخپل دغه بيت کې د رحمان بابا نيم بيتي راخيستې او تضمين کړی يې دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د رحمان بابا اصلي بیت دادی:

دا دنیا ده خدای له عشقه پیدا کړې
د جمله و مخلوقاتو پلار دی دا

د متن لنډیز:

د بدیع علم د عباسیانو په وخت کې دود شو. د دې علم بنسټ ایښودونکی عبدالله بن معتز و. نوموړي د لومړي ځل لپاره ادبي صنعتونه راټول کړل او یو کتاب یې د (البدیع) په نامه تالیف کړ.

له ده نه وروسته نورو کسانو هم په دې برخه کې کتابونه ولیکل. بدیع هغه علم دی چې د هغه په واسطه د کلام د ښه والي وجه څرګندیږي. په بدیع کې دوه ډوله ادبي صنعتونه څېړل کیږي چې یو ډول یې لفظي صنایع دي او بل ډول یې معنوي صنایع. په لفظي صنایعو کې د لفظ رعایت کیږي او په معنوي کې له معنا سره سروکار لري.

په لفظي صنایعو کې مو ځینې ډولونه وپېژندل او معنوي صنایع به په جلا لوست کې ولولئ. لفظي او معنوي صنایع د منځنۍ دورې شاعرانو پخپلو شعرونو کې ډیرې راوړي دي او د پښتو کلاسیک دیوانونه پرې ډک دي. د ادبي فنونو په برخه کې پښتنو لیکوالو او څېړونکو هم یو شمیر کتابونه لیکلي او د شعر د فنونو په برخه کې یې څېړنې کړې دي. لکه عبدالرؤف بېنوا، سمندر خان سمندر، سید تسنیم الحق کاکاخیل، عبدالحلیم اثر سالارزی، نور احمد شاکر او نورو... په اوسني معاصر شعر کې اوس دغو صنعتونو ته دومره پاملرنه نه کیږي او په شعر کې په تخیل، انځور، وزن، اهنګ، مفکوره او عاطفه باندې حساب کیږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

فعالیتونه

۱ـ زده کوونکي دې له ښوونکي څخه وروسته په وار سره متن په لوړ غږ ولولي او بیا دې لاندې پوښتنې ځواب کړي:

- د بدیع د علم بنسټ ایښودونکی څوک و؟
- د بدیع علم څه ته وایي او له څه شي نه بحث کوي؟
- لفظي صنایع څه ته وایي؟
- معنوي صنایع څه ته وایي؟

۲ـ زده کوونکي دې لاندې شعر په غور ولولي او په هغه کې دې ادبي صنعت پیدا کړي چې په کومو کلمو کې راغلی دی:

پلو واخله له سپوږمۍ مخه مېرمنې — ستا بې مخه راته شپې دې ورځې سپینې
ستا له وره تللای نه شوای هورې دورې — درته ناست یم په دربار پرې مې دې سپینې
درست بدن مې د بېلتون په اور کې وریت شو — په ګوګل کې مې ویلېږي توري سپینې
زه پښتون یم نه وېرېږم له رقیبه — ورته وبه کړم بیا ښې سپینې سپینې
مشرقي دې په تیاره د بېلتون ژاړي
ورته لمر د مخ ښکاره کړه په مخ سپینې

۳ـ زده کوونکي دې متن په چوپه خوله ولولي او په متن کې دې خاص نومونه، صفتونه او ضمیرونه په نښه کړي. بیا دې یې په وار سره په ټولګي کې واوروي.

٤ـ زده کوونکي دې د تجنیس تعریف وکړي او ودې وایي چې تجنیس څو ډوله دی؟

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې په خپله خوښه له یوه دیوان څخه یو شعر ولیکي او په هغه کې دې لفظي صنعتونه پیدا کړي، په بله ورځ دې په پښتو درسي ساعت کې ولولي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

هجري او د هغه حبسيات

حبسيات يا حبسيه شعرونه په ادبياتو کې هغو شعرونو ته ويل کيږي چې شاعر په زندان کې ويلي وي. په دې شعرونو کې د زندان کړاوونه، سختۍ او له کور کلي نه د لرېوالي ستونزې انعکاس مومي.

په پښتو کلاسيک شعر کې دا لړۍ خوشحال خان خټک هغه وخت پيل کړه چې د مغلي پاچا اورنگزيب له خوا د هند د رنتبور په زندان کې بندي شو. بيا وروسته د ده زوی اشرف خان هجري چې د همدغه پاچا په حکم د گواليار او بيجاپور په زندانونو کې ځوارلس کاله زنداني شو، نو د حبسياتو دغه لړۍ يې پسې پراخه او غنې کړه. اوس موږ په پښتو ادبياتو کې د حبسياتو درنه برخه د هجري په ديوان کې مومو چې د ځوارلسو کالو د زندان سوې نارې دي. يو خوا د زندان کړاوونه او بل خوا له وطن او کورنۍ نه لرېوالی د هجري د شعر عامه موضوع ده. په دې لوست کې به د اشرف خان هجري د ژوند او د ده د حبسيه شعرونو په اړه معلومات ترلاسه کړئ.

ـ تاسې ته د حبسيه شعرونو کومه نمونه زده ده؟

ـ حبسيه شعرونه له نورو شعرونو څه توپير لري؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

اشرف خان هجري د خوشحال خان مشر زوی دی. په (۱۰۴۴هـ.ق.) کال د روژې په میاشت کې زېږېدلی دی. کله چې خوشحال خان زنداني شو، نو اشرف خان د خټکو قبیلې سردار و. د اشرف خان بل ورور بهرام خان غوښتل چې د قبیلې سردار شي، نو په دې توګه یې په دسیسو لاس پورې کړ. دا وخت خوشحال خان د مغلو له بند نه خلاص شوی و. بهرام خان له مغلو سره لاس یو کړ او د خپل پلار او ورور په وړاندې یې سازشونه او دسیسې پیل کړې. څرنګه چې له یوې خوا د بهرام خان سازشونه وو، نو له بل پلوه د کابل صوبیدار امیر خان هم له اشرف خان نه خوابدی و. د امیر خان د خوابدۍ دوه علتونه څرګند دي، یو دا چې امیر خان چې کله کابل ته روان و، نو له اشرف خان نه یې غوښتنه وکړه چې له ده سره لاړ شي، خو اشرف خان یې غوښتنه ونه منله او ورسره لاړ نه شو. بله وجه دا وه چې د اشرف خان یو خپښ ازادګګیانې د امیر خان له حکم نه سرغړونه کړې وه او اشرف خان هجري دی په لاس ورنه کړ، بلکې دی یې سوات ته ولېږه او د ده کورنۍ یې له ځان سره وساتله.

بل دا چې د مغلو د حکومت اوامرو ته بهرام خان لاس په نامه ولاړ و، نو په دې توګه صوبیدار له پاچا نه د اشرف خان د بندي کېدو اجازه وغوښتله. پاچا اجازه ورکړه او صوبیدار اشرف خان هجري په ډېر نیرنګ د سید بهولا په کور کې په (۱۰۹۲هـ.) کال کې ونیو او هند ته یې بندي واستاوه. اشرف خان هجري لومړی په ګوالیار او بیا په بیجاپور کې څوارلس کاله زنداني شو. هجري له دیارلسو کالو زیاته موده په زندانونو کې تېره کړه او هماغلته په (۱۱۰٦هـ.) کې وفات شو.

اشرف خان هجري د خپل وخت منلی شاعر و. په پښتو او فارسي کې د شعرونو دیوانونه لري چې چاپ شوي دي. د ده په اشعارو کې د عشقي، اخلاقي او اجتماعي مضامینو تر څنګه د وطن یاد او له هېواده د جلاوالي حسرتونه او نارې تر بلې هرې موضوع ډېر دي. هغه وخت چې دی نیول کېږي او د هند پر لورې یې بیايي، نو کله چې یې پر اټک اړوي دا چیغه کوي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

مـا هـالـه مـاتم د ځـان وکـــــړو پـه وينو
چـې اتـك وتـه مـې شـاه كـړه پـه ژړا شـوم

اشرف خان هجري پخپلو شعرونو كې خپل تخلص، هجري، روهي او اكرم راوړی دی. د هجري شعرونه له درده ډک دي، د وطن ياد، د زندان مشقت او له خپلوانو لرې والي د ده شعر ته ځانګړی خوند ورکړی دی چې همدا رنګ يې په قصيدو کې هم تر سترګو کېږي. په قصيده ويلو کې ډېر غښتلی دی او په پښتو ادب کې يې ساری لږ ليدل کېږي.

د حبسياتو برخه يې ډېره درنه ده او د ځوارلس کلن زندان يو بشپړ انځور وړاندې کوي.

د ده حبسيات له سوزه ډک دي او هر لوستونکی يې په لوستلو غمجن کېږي. دلته يې د حبسيه شعرونو څخه يو يو بيت رااخلو چې څومره له درد او سوز نه ډک دي:

نـــن اغـــاز د لـسـم كـــال دی بـــاور وكـــړه
چـــې پـــه بـنـد كـــې يـــې زېـــربـــړم بـــې ګـنـاه

* * *

هـجـري تـش صـورت نصيب پـه دكـن بند كړو
پـه خـدمـت يـې د يـار زړه دايــم حـضـور وي

* * *

د مـاهـي پـه نـس كـې پـروت لـكـه يـونـس يم
مـګـر خـلاص مـې پـه كـرم حـق تـعـالـی كا

* * *

هـجـري تـه خـو تـل هـوس د ولايـــت كـړې
ولـــې سـتـا ورتـلـه مـحـال مـګـر نـصـيـب وي

* * *

د ځـيـګـر ويـنـې مـې وڅـښـلـې غـمـونـو
مـرګـه جـګـې راشـــه اوس رضـــا يم

* * *

(c) ketabton.com: The Digital Library

قاصدان له روه نه راځي مدت وشو
سلام باد رارسوي منت يې تم دی

د اشرف خان هجري د اشعارو درنه برخه حبسيات دي چې د ګواليار او بيجاپور په زندانونو کې يې ويلې دي:

دغه شعر يې د کلام د نمونې په توګه راوړو:

څو د يار د مستو سترګو نه جدا يم
لاهو کړی د حيرت خوني دريا يم
د ځيګر وينې مې وخوړې غمونو
مرګه جګې جګې راشه اوس رضا يم
که زما په خون مين يې نن دې وار دی
د يار غم مې سبا وژني درته وايم
د کفن حاجت يې نشته شهيدان دي
چې په تيغ د هجر مړه دي زه ګويا يم
زه په بند د اورنګ نه يم چې به خلاص شم
بندي کړی شيخ رحکار زيړي بابا يم
په دکن کې پاړو نشته چې مې دم کا
زه خوړلی اژدها توري بلا يم
يا دکن د غم وطن ښادي يې نشته
يا په ما غمونو شپه کړه مبتلا يم
هر نفس په ما عشور کا يزيدانو
ګويا زه حسين د وخت په کربلا يم
هسې رنګ جدايي مه شه له مراده
لکه زه فلک بېل کړی په جفا يم

(c) ketabton.com: The Digital Library

د اورنــګ جــور دا شــان چــې پــه صــورت دی
پــه فــریــاد د فــرقــتــونــو لــه غــوغــا یم
جــودانــه صــبــر مــې کــلــه دی پــه زړه کې
زه روهـــي د یــار پــه مــخ پــسـې تــالا یم

د متن لنډیز:

د وطن یاد، د زندان کړاوونه، له کورنۍ لرې والی او فریادونه د اشرف خان هجري د شاعرۍ عامه موضوع ده. د عشقي مضامینو تر څنګه اخلاقي مضامین هم لري. په پورتني شعر کې هم د وطن یاد او له خپلوانو د جلا والي فریادونه کوي. اشرف خان هجري په دې شعر کې هغې مهمې پېښې ته اشاره کوي چې د شیخ رحمکار کاکا صاحب زوی یې له لاسه وژل شوی دی. له بهرام خان سره د قبیلې د سردارۍ په جګړو کې خپل اخښی شیخ ضیاء الدین د شیخ رحمکار زوی له دې کبله بندي کوي چې هغه د بهرام خان په خوا وي. اشرف خان هجري چې کله شیخ ضیاء الدین بندي کوي، بیا یې د زهرو په واسطه وژني.

کاکا صاحب د خپل زوی په وژل کېدو خپه کېږي، نو په دې توګه اشرف خان هجري وایي چې زه اورنګزیب نه یم بندي کړی. زه شیخ رحمکار بندي کړی یم، ځکه چې هغه ماته ښېرې کړې دي، ځکه له زندانه نه خلاصېږم.

اشرف په ځینو شعرونو کې په دغه پېښه خپله پښېماني ښرګندوي او وایي:

هــجــري مــه شــه نــا امــیــد کــه ګــنــاهــګــار یې
الــبــتــه بــه انــعــام وکــا مــهــربــان دی
لــه عــطــا دې ډېــر امــیــد لــرم غــفــوره
زه هــجــري ځــکــه دایــم پــه اســتــغــفــار یم

(c) ketabton.com: The Digital Library

فعالیتونه

۱ـ زده کوونکي دې د لوست له لوستلو څخه وروسته دغو پوښتنو ته ځوابونه ووايي:

- هجري څه وخت بندي شو؟
- هجري په کومو زندانونو کې بندي و؟
- هجري چېرته او په کوم حالت کې وفات شو؟
- په پښتو کې د حبسيه شعرونو ويونکي څوک دي؟

۲ـ زده کوونکي دې له ښوونکي وروسته شعر په لوړ اواز ولولي او مفهوم دې په خپلو خبرو کې څرګند کړي.

۳ـ زده کوونکي دې په يوه يا دوه پاراګرافه کې د هجري د زنداني کېدو عوامل په ګوته کړي او په ټولګي کې دې په وار سره واوروي.

٤ـ زده کوونکي دې ووايي چې په لاندې بیت کې کوم ادبي صنعت شته:

هر نفس په ما عشور کا يزيدانو
ګويا زه حسين د وخت په کربلا يم

٥ـ زده کوونکي دې لاندې بيتونه ولولي او په مفهوم دې خبرې وکړي:

زه پـه بـنـد د اورنـګ نـه يـم چې بـه خـلاص شم
بـنـدي کـړی شـيـخ رحـمـکـار زيـــړي بـابـا يـم
پـه دکـــن کـــې پـــاړو نـشـتـه چـــې مـــې دم کـا
زه خـــوړلـــی اژدهــــــا تــــوري بـــلا يـــم

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې لوست په کور کې په غور سره ولولي او د اشرف خان د ژوند او شاعرۍ په اړه دې دوه مخه ليکنه وکړي. بله ورځ دې په پښتو درسي ساعت کې خپلو ټولګيوالو ته ولولي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

پښتو سفرنامې

سفرنامه لکه د نورو ادبي ډولونو یا ژانرونو په څېر یو ادبي ډول دی. په پښتو ادب کې د سفرنامې لیکل په شلمه پېړۍ کې پیل شول.

په سفرنامه کې د سفر ټول حالات لیکل کېږي او لیکوال د هغو سیمو یادونه کوي چې دی یې د سفر په لړ کې ویني. سفر نامې منظومې هم وي او منثورې هم.

پښتو ادب هم ډېرې په زړه پورې سفرنامې لري چې په دې لوست کې به یې دروپېژنو.

ـ سفرنامه څه ته وایي او له څه شي څخه بحث کوي؟

ـ تاسې د پښتو کومه سفرنامه پېژنئ؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

سفرنامه د داستاني ادبیاتو یو ژانر (ډول) دی چې داستان ته ورته دی. سفرنامه هم لکه د داستان په څېر پېښه او یا پېښې لري. ژبه یې هم لکه د داستان د ژبې غوندې ادبي وي.

لکه د داستان غوندې پکې تلوسه هم وي چې سفر کوونکی به د سفر له ستونزو څخه څنګه بریالی وځي. په سفر نامه کې لیکوال د خپل سفر حالات او پېښې بیانوي. لیکوال چې له کومو ځایونو څخه تېرېږي، د هغو ځایونو او اوسېدونکو په هکله یې هم معلومات ورکوي. په سفر کې چې له چا سره مخ کېږي، د هغه یادونه هم کوي. کله کله د سفر په اوږدو کې د تاریخي ځایونو په هکله هم رڼا اچوي. د سیمې د خلکو د روایاتو او عنعناتو سره هم په لیکنه کې اړیکې نیسي. سفرنامه داستاني رنګ لري، خو د معلوماتو په اړه کله کله تاریخي، جغرافیایي او ټولنپوهنې په اړه هم معلومات ورکوي.

په پښتو ادبیاتو کې د سفرنامو لیکل په معاصره دوره کې پیل شوي دي. په پښتو ادب کې لومړنۍ سفرنامه د میا اکبر شاه ده چې د (آزادۍ تلاش) نومېږي. میا اکبر شاه چې دغه وخت د پېښور د اسلامیه کالج زده کوونکی و او په ټوله پښتونخوا کې د انګرېزانو په وړاندې سیاسي تحریکونه پیل شوي وو، نو دی هم د نورو زلمیانو سره په دغه نهضت کې ملګری شو او د آزادۍ په تلاش د ده سفر ډېر وغځېد او له ډېرو ملکونو تېر شو. میا اکبر شاه د خپل سفر دغه سختې او کړاوونه په خپله سفرنامه کې ولیکل او د آزادۍ تلاش نوم یې پرې کېښود. میا اکبر شاه خپل دغه سفر په ۱۹۲۰م. کال کې له پېښور څخه پیل کړ او له دوو کالو څخه یې زیات وخت ونیو.

میا اکبر شاه په دغه سفر کې له کابل، بلخ، بخارا، سمرقند، تاشکند، مسکو، باکو، ققفاز او ایران نه تېر شو او په ۱۹۲۲م. کې بېرته راوګرځېد، خو د انګرېزانو حکومت ونیو او دوه کاله او اوولس ورځې یې په زندان کې تېرې کړلې. میا اکبر شاه په زندان کې خپله سفرنامه ولیکله، خو د چاپ اجازه نه د انګرېز حکومت ورکړه او نه د پاکستان له آزادۍ څخه راوروسته حکومتونو.

دغه سفر نامه څلوېښت کاله وروسته په ۱۹٦٤م. کال کې چاپ شوه. میا اکبر شاه د خپلې سفرنامې په هکله داسې لیکي:

((په دغو ورځو کې افغانستان د خپل استقلال لپاره د انګرېز پر خلاف په جنګ کې مشغول و. زموږ کالج د انګرېزانو د ظالمانه رویې پر خلاف متواترې جلسې کولې. موږ

(c) ketabton.com: The Digital Library

موقع غنیمت وګڼله، صلاح مو وکړه چې د وطن د آزادولو ښه موقع ده. موږ څلور ملګري د خپل وطن د آزادۍ په تلاش کې ووتو. زموږ خیال و چې موږ به د افغانستان د حمله ور پوځ په ملګرتیا کې د آزادۍ په جنګ کې برخه واخلو، خو موږ ته نه وه معلومه چې زموږ د آزادۍ تلاش به تر افغانستانه محدود نه وي او د کابل، بلخ، سمرقند، تاشکند، مسکو، باکو، قفقاز او ایران کې د مصیبتونو برداشت کولو څخه وروسته به زه خپل وطن ته په ۱٦ اګسټ ۱۹۲۲م. راستون شم.))

په پښتو سفرنامو کې دویمه سفرنامه د عبدالاکبر خان اکبر ده چې د ((روسي ترکستان او افغانستان سفر)) نومېږي. د عبدالاکبر خان سفر هم د میا اکبر شاه سفر ته ورته دی چې د آزادۍ د تحریک په لړ کې له پېښور څخه راوتلی او سفر یې تر تاشکند پورې اوږد شوی دی.

د عبدالاکبر خان دا سفر د افغانستان ځینې سیمې، تاشکند او د لارې په اوږدو کې مختلفې سیمې راچاپېروي. د ده سفر هم لکه د میا اکبر شاه غوندې له حیرانوونکو پېښو څخه ډک دی.

دا دواړه سفرونه په یوه وخت کې پیل شوي او یو مقصد لري. له همدې کبله ورته ټکي لري، ځکه چې د سفر تګلوری یو خواته او مقصد یې هم یو دی. خو دومره توپیر لري چې د عبدالاکبر خان سفر تر میا اکبر شاه لنډ دی. همدارنګه د میا اکبر شاه د سفرنامې ژبه د عبدالاکبر خان تر سفر نامې خوږه او روانه ده.

عبدالخالق خلیق د عبدالاکبر خان اکبر د سفر په هکله وایي:

((اکبر صاحب په کالج کې سبق ویلو چې په ملک کې سیاسي بیداري پیدا شوه. د انګرېزي حکومت خلاف زلمي د عمل میدان ته راووتل او چا فیصله وکړه چې د ملک نه هجرت وکړي او له بهر نه په یو منظم طاقت سره د غاصب حکومت نه ملک آزاد کړي. په هغه ډله کې اکبر صاحب هم له خپل خوږ وطن نه هجرت وکړ. افغانستان ته لاړ او له هغه ځای نه روسي ترکستان ته لاړو))

عبدالاکبر خان هم چې کله له سفر نه راستون شو، د انګرېزي حکومت له خوا ونیول شو، خو د خپلوانو په مرسته زنداني نه شو.

عبدالاکبر خان اکبر هم څلوېښت کاله وروسته دغه سفر نامه له خپلو یادښتونو څخه

(c) ketabton.com: The Digital Library

ولیکله او چاپ شوه.

په پښتو سفرنامو کې بله سفر نامه د پوهاند صدیق الله رښتین ده چې د (هند سفر) نومېږي. د رښتین دا سفر د ۱۳۲۹ هـ. ش. کال د قوس په شلمه پیلېږي او د ۱۳۳۰هـ.ش. کال د حمل په لومړۍ نېټه پای ته رسېږي. دا سفر درې میاشتې او درې ورځې وخت نیسي. سفر د موټر، ریل، الوتکې او کښتۍ په واسطه ترسره کېږي او د هند، ایران او عراق د مختلفو سیمو او ځایونو یادونه کوي.

پوهاند صدیق الله رښتین دغه سفر نامه په خواږه، روان نثر لیکلې او د سفر د لیدنې، کتنې او ټولو کړاوونو انځور یې په ډېره ښه توګه کړی دی.

د پوهاند رښتین سفرنامه په پښتو سفرنامو کې لومړنۍ چاپ شوې سفرنامه ده، خو لومړنۍ دوې سفرنامې تر دې پخوا لیکل شوي دي.

په پښتو سفرنامو کې بل د پام وړ لیکوال امیر حمزه شینواری دی.

شینواري د خپلو سفرونو په لړ کې درې سفرنامې لیکلي چې یوه یې (د کابل منظومه سفرنامه) نومېږي او په ۱۹۴۸م. کال کې چې کابل ته راغلی و، دغه سفرنامه یې لیکلې وه. د حمزه شینواري دغه سفرنامه منظومه ده او د شعر بڼه یې ترکیب بند دی. له چاپ څخه وروسته سانسور شوه. کابل ته په دویم سفر کې یې بله سفر نامه (د نوي پښتون) په نامه ولیکله. په دغه سفر نامه کې حمزه شینواري د کابل د لیکوالو لکه محمد ګل خان مومند، غلام حسن خان ساپي، عبدالرؤف بېنوا، صدیق الله رښتین، قیام الدین خادم، ملك الشعرا بیتاب، نیك محمد پکتیاني او دوست شینواري سره د لیدلو کتنو یادونه کوي. همدارنګه د افغانستان په بدلون او پرمختګ هم بحثونه لري.

د حمزه شینواري بله سفرنامه د (حجاز په لور) نومېږي او د ده د حج د سفر حالات پکې راغلي دي. حمزه شینواری په ۱۹۶۹م. کال کې حج ته لاړ او د خپل دغه سفر ټولې خاطرې او د ایران او عربستان د ښارونو، زیارتونو او د حج مراسم یې په دغه سفرنامه کې انځور کړي دي. دا سفرنامه د اسلام د تاریخ په اړه هم یو لړ معلومات لري. د چاپ کال یې ۱۹۷۰م. دی.

له دغو سفرنامو راوروسته په پښتو کې ډېرې سفرنامې ولیکل شوې، لکه نالیدلی سوات د محمد نواز طایر، سفر په خیر د طاهر اثر اپریدي او نورې...

(c) ketabton.com: The Digital Library

نن سبا په پښتو ادب کې د سفرنامو لیکوال زیات شوي دي او ډېرې سفرنامې لیکل شوي او هم چاپ شوي دي.

د متن لنډیز:

په پښتو ادب کې سفرنامه په شلمه پېړۍ کې رامنځته شوه. لومړنۍ سفرنامه د میا اکبر شاه وه چې د (آزادۍ تلاش) نومېده. لومړنۍ سفرنامه په پښتونخوا کې د سیاسي تحریکونو د پیل پر بنسټ ولیکل شوه. په دغه سفرنامه کې څو تنه زلمیان د آزادۍ په تلاش له خپل کور کلي څخه وځي او ډېر ملکونه په دې نیت ګوري چې مرسته ترلاسه کړي او د انګریزانو پر خلاف وجنګېږي. دویمه سفرنامه د عبدالاکبر خان اکبر ده چې د روسي ترکستان او افغانستان سفر نومېږي او لومړنۍ سفرنامې ته ورته مقصد لري. سفرنامه یو داستاني ژانر دی چې لیکوال پکې د خپل سفر حالات لیکي. په سفر پورې اړوند ټول مسایل په سفرنامه کې راځي. تاریخي، جغرافیایي او د ټولنپوهنې په اړه هم معلومات لري. سفرنامه لکه د داستان غوندې پېښې هم لري. ژبه یې هم داستاني وي خو داستان نه وي. په پښتو ادب کې ډېرې سفرنامې لیکل شوي دي، خو لومړني لیکوال یې میا اکبر شاه، عبدالاکبر خان اکبر، امیر حمزه شینواری او پوهاند صدیق الله رښتین دي. د سفر نامو اوږدوالی او لنډوالی د سفرونو په لنډوالي او اوږدوالي پورې اړه لري.

سفرنامه د یوې ورځې پر سفر هم لیکل کېږي او د څو ورځو او میاشتو پر سفر هم خو دا په لیکوال پورې اړه لري چې سفرنامه لیکي او که ریوټ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

فعالیتونه

۱ـ زده کوونکي دې لاندې پوښتنې ځواب کړي:

- په سفرنامه کې کوم شیان راځي؟
- د پښتو ژبې لومړنۍ سفرنامه کومه ده؟
- د پښتو سفرنامو د څو تنو لیکوالو نومونه واخلئ؟
- کومې سفرنامې پېژنئ په اړه يې معلومات ورکړئ؟

۲ـ لومړنۍ سفرنامې کومې او په څه ډول حالاتو کې رامنځته شوې؟
په اړه يې په خپلو کتابچو کې معلومات ولیکئ او بیا يې په وار سره په ټولګي کې ولولئ.

۳ـ که تاسې کوم سفر کړی وي، د خپل سفر حال له جزئیاتو سره په ټولګي کې نورو ته ووایئ.

٤ـ لاندې لغتونه معنا او په جملو کې وکاروئ:
ټولنپوهنه، تحریک، عنعنات، غاصب

٥ـ څو تنه زده کوونکي دې خپل نظر څرګند کړي چې د سفرنامو لوستل څه ګټې لري؟

٦ـ څو تنه زده کوونکي دې په وار سره د هغو سیمو یادونه وکړي چې د آزادۍ تلاش په سفرنامه کې لیکوال لیدلي دي.

۷ـ زده کوونکي دې په وار سره د متن ځینې ټوټې ولولي او بیا دې د ویل شوې ټوټې مقصد او مفهوم په خپلو خبرو کې ټولګیوالو ته ووايي.

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې د خپلو، خپلو سفرونو په اړه لیکنې وکړي چې کوم ځای ته تللي دي؟ څه يې لیدلي دي؟ د ځای، خلکو او لارې په اړه دې معلومات ولیکي او بله ورځ دې په درسي ساعت کې ولولي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

معنوي صنعتونه

په تېر لوست کې تاسې د بدیع د علم په اړه ولوستل چې د بدیع د علم بنسټ ایښودونکی عبدالله بن معتز دی او د بدیع په نامه یې د لومړي ځل لپاره کتاب هم لیکلی دی. دا مو هم ولوستل چې بدیع دوه ډوله صنایع لري: لفظي او معنوي. د لفظي صنایعو ځینې ډولونه مو په تېر لوست کې ولوستل. په دې لوست کې به معنوي صنایع ولولئ. معنوي صنایع هغه دي چې له معنا سره سروکار لري.

زموږ په کلاسیکه شاعرۍ کې د لفظي صنایعو تر څنګه د معنوي صنایعو ټول ډولونه شته او ځرنګه چې هغه وخت د صنایعو کارولو دود و، نو هر شاعر هڅه کوله چې په خپل شعر کې لفظي او معنوي صنایع راوړي او په دې توګه د خپل شعر ښکلا زیاته کړي. په معنوي صنایعو کې ډېر ډولونه راځي، لکه: سوال او ځواب، ارسال المثل، طباق، مراعات النظیر، حسن تعلیل، لف و نشر، مبالغه، تجاهل العارف، کیسی، حسن مطلع، حسن مقطع او نور... په دې لوست کې یې ځینې نمونې لولو.

ـ تاسې کوم معنوي صنعت پېژنئ؟

ـ معنوي صنعتونه څه ته وایي؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱ـ سوال او ځواب: هغه صنعت ته ویل کېږي چې شاعر په خپل شعر کې پوښتنې او جوابونه سره یوځای کړي. په یوه مسره کې پوښتنه وکړي او په بله کې ځواب ورکړي، لکه پیر محمد کاکړ چې وایي:

وې مې زلفې دې پرمخ ولې تاوېږي   وې نوروز دی شپه او ورځ سره سمېږي
وې مې وروځې دې لیندۍ بانه دې غشي   وې ناوک دی د عاشق په زړه ښخېږي
وې مې سترګې دې ترکومه خونخواري کا   وې دا باز د ښکار په وینو نه مړېږي
وې مې ماته ستا د غاښو تعریف وکړه   وې ږلۍ ده په لاله کې چې ویلېږي
وې مې ووایه علاج د ژړا څه کړم   وې باران د رحمت ښه دی چې ورېږي

وې مې خوار شو پیر محمد په عاشقۍ کې
وې پر ما چې مینه کړي هغه خوارېږي

۲ـ ارسال المثل: که شاعر په خپل کلام کې کوم مشهور متل راوړي، هغه ته ارسال المثل وایي، لکه:

چې اوربشې کرې کله غنم کېږي
دي رښتیا چې څه کرې هغه به اخلې

* *

وصل و هجر د یار دواړه ورور خور دي
په دنیا کې بې زحمته راحت نه وي

۳ـ طباق: دې صنعت ته تضاد یا تقابل هم وایي. که شاعر په خپل کلام کې داسې کلمې راوړي چې یو د بل ضد وي، لکه: تور او سپین، شپه او ورځ، هجران او وصال، نو دې صنعت ته طباق وایي، لکه:

مرګ له تندې په مذهب زما بهتر دی
نه ژوندون د دون همتو په اوبو

* *

هر سهار سترګې د ګل په اوښکو ډکې
په دا باغ کې بې ژړلو خندا نشته

(c) ketabton.com: The Digital Library

٤_ مراعات النظیر: دې صنعت ته تناسب او تلفیق هم وایي او هغه دادی چې شاعر په خپل شعر کې داسې کلمې سره یوځای کړي چې یو له بله سره تناسب او نژدېوالی ولري، مثالونه یې دادي:

ستا چشمان به څه نګاه کا په خاکسارو
چې له کبره دې بانه ګوري آسمان ته

* *

که هر څو یې په تندي ږدي اري زلفې
شانه نه پرېږدي د مستې خوري زلفې

٥_ حسن تعلیل: هغه صنعت دی چې شاعر د کوم وصف لپاره یو مناسب علت راوړي، لکه:

په غرور د حسن لمر وخوت آسمان ته
زر راپرېوت چې یې ستا ښه بشر ولید

* *

کعبې تور کمیس اغوستی دی له غمه
مظلومان قرباني کېږي بې حسابه

لمر سهار راخېژي او ماښام پرېوزي خو شاعر د لمر پرېوتل له دې څخه ګڼي چې زما د محبوب په لیدو راپرېوت. په دا بل بیت کې شاعر دا دلیل راوړي چې کعبې د مظلومانو د وژلو له غمه تور کمیس اغوستی دی.

٦_ لف و نشر: هغه صنعت ته وایي چې شاعر په خپل شعر کې لومړی څو شیان ذکر کړي او وروسته بیا د هغوی تعریف او بیان وکړي، لکه:

په ځان او په جهان کې ما دوه څیزه دي وکښلي
په ځان کې دواړه سترګې په جهان کې واړه ښکلي

* *

یا به دد یا به لرم یا به منګور یې
که داړل کړې یا چیچل یا په چا نېش یې

(c) ketabton.com: The Digital Library

د لومړي بیت په لومړۍ مسره کې ځان او جهان ذکر شوی دی. په دویمه مسره کې په ترتیب سره د هغوی بیان شوی دی. د دوهم بیت په لومړۍ مسره کې دد، لړم او منګور راغلی دی. بیا په ترتیب سره د هر یو تعریف شوی دی. په لومړي بیت کې مرتب او په دویم بیت کې غیر مرتب لف او نشر راغلی دی.

۷_ مبالغه: که شاعر په خپل شعر کې د یو شي وصف تر اندازې زیات بیان کړي او یا یې تصدیق او تکذیب ته شدت او قوت ورکړي، مبالغه ورته وایي. مبالغه په درې ډوله ده:

الف: تبلیغ: چې مدعا او مقصد د عقل او هم د عادت له مخې امکان ولري، لکه:

له خوشحال سره که کېني یو څو کاله
دا د غره خټک به واړه شاعران شي

ب: اغراق: چې مدعا د عقل له مخې امکان ولري، خو د عادت له مخې ناشونی وي، لکه:

زه رحمان په زړه نری کرم هغو نجونو
چې یې ملا ده د وېښته په دود نرۍ

ج: غلو: چې مدعا او مقصد هم د عقل له مخې او هم د عادت له مخې ناشونې وي، لکه:

بې له تا هسې ضعیف یم ګلرخساره
پر حباب باندې که پښه ږدم نه ماتېږي

* *

و آسمان ته به د شعر زینې کېږدي
که حمید د غم له سره زنګون وکېښ

۸_ تجاهل العارف: هغه صنعت ته وایي چې شاعر یو معلوم او څرګند شی مجهول وګڼي او سره له دې چې په مطلب ښه پوه وي د کوم نزاکت له مخې خپل ځان ناپامه اچوي، لکه:

دا د کوم ګلرخ له غمه په ګلشن کې
دي ګلان په وینو سره لکه سالو

* *

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا بـــورا دی چـــې پــر پــاڼــه د گـــل نـــاســـت دی
کـــه پـــرمـــخ د گـــل رخـــســـار ده تـــوره زخـــه

۹_ کیسی (لغز) چې د یوه شي خواص، صفات او نورې نښې وښودل شي او ددغو خواصو او نښو له مخې له مخاطب څخه د هغه شي د ښودلو پوښتنه وشي، لکه:

له پاسه راغی سور بلوڅ   اغوستی یې پنځه پنځوس
ســور دی صندوقک دی   له ســرو غـــمیو ډک دی

له لومړۍ کیسۍ څخه مقصد پیاز او له دویمې څخه انار دی.

۱۰_ تلمیح: دا هغه صنعت دی چې شاعر په خپل کلام کې یوې مشهورې کیسې یا پیښې ته اشاره وکړي، نو که لوستونکی په هغه کیسه او یا پېښې باندې پوه نه وي د شعر معنا ورته گرانېږي، لکه:

د دنـیـا پـه دښـمـنـۍ کـې عـیـسٰـی وخـوت و آسمان ته
پـه دوسـتـۍ کـې یـې لا ځـي تحت الـثـرا تـه قـارون هسې

* * *

د مـــاهـــي پـــه نـــس کـــې پـــروت لـــکـــه یـــونـــس یم
مـــگـــر خـــلاص مـــې پـــه کـــرم حـــق تـــعـــالـــی کـا

په لومړي بیت کې د عیسٰی(ع) او قارون او په دویم بیت کې د یونس(ع) کیسې ته اشاره شوی ده.

۱۱_ تکرار حسن: هغه صنعت ته وایي چې شاعر په خپل کلام کې کومه کلمه د تدریج، تاکید، ډېروالي یا داسې نورو اغراضو له امله تکرار کړي، لکه:

ستا مـــلالو سترگو زړه له ما نه یوور   اهـــو چشمه گلـــرخساره راشه راشه
چې همېش دې د اغیار په لور سفر دی   یو ځـــل یار ته له اغیاره راشه راشه

***

بیا راتلــه دې و جهان ته بل وار نشته   بل وار نشته بل وار نـشته وار دی دا

(c) ketabton.com: The Digital Library

د متن لنډیز

د بدیع علم د عباسیانو په زمانه کې رامنځته شو. بنسټ ایښودونکی یې عبدالله بن معتز و چې کتاب البدیع په نامه یې کتاب تالیف کړ. وروسته نورو لیکوالو هم په دې برخه کې کتابونه ولیکل. پښتنو لیکوالو هم په دې برخه کې بېلابېل کتابونه ولیکل. په افغانستان کې عبدالرؤف بېنوا د ادبي فنون یو کتاب ولیکو او بیا وروسته نورو لیکوالو دا لړی پراخه کړه. بدیع هغه علم دی چې د هغه په واسطه د شعر د ښکلا وجه څرګندېږي.

بدیع دوه ډوله صنعتونه لري، لفظي او معنوي. لفظي له لفظ سره سر و کار لري او معنوي له معنا سره. په دې لوست کې تاسې معنوي صنایع وپېژندل، ځینې نمونې یې لکه سوال و ځواب، ارسال المثل، طباق، مراعات النظیر، حسن تعلیل، لف و نشر، مبالغه، تجاهل العارف مو ولوستل. د بدیع د صنایعو په پېژندنې سره تاسې کولای شئ چې د پښتو ژبې د کلاسیکو شاعرانو شعرونه په آسانۍ ولولئ او معنا یې کړئ.

فعالیتونه

۱ــ زده کوونکي دې له ښوونکي وروسته د لوست یوه یوه برخه په وار سره ولولي او بیا دې لاندې پوښتنې ځواب کړي:

- د بدیع په برخه کې د لومړي ځل لپاره چا کتاب تالیف کړ؟
- په پښتو ژبه کې د بدیع په برخه کې چا کتاب ولیکه؟
- معنوي صنایع څه ته وایي؟
- د خو لفظي صنایعو نومونه واخلئ؟

۲ــ زده کوونکي دې په متن کې راغلي شعرونه په وار سره ولولي او بیا دې معنا کړي.

۳ــ په لاندې بیتونو کې کوم ادبي صنعتونه شته؟

وي مې زه د رقیب ظلم په عذاب کړم
وي پاداش د خپل عمل درته رسېږي

* *

(c) ketabton.com: The Digital Library

بې زحمته راحت نشته زما وروره
که راحت غواړې زحمت درلره بویه
* *

ښه مثل دی څه کرې هغه به رېبې
د عمل جزا موندی شي لاس په لاس

٤_ زده کوونکي دې لاندې بیتونه په غور سره ولولي او ادبي صنعتونه دې په نښه او په خپلو کتابچو کې ولیکي چې کوم ډول صنعتونه دي بیا دې په ټولګي کې ولولي:

زه په سرو سترګو ژړا کړم چې ته درومې
ته له ما چې رخصتېږې په خندا ځې
* *

هر ساعت شمه راکېښ دار و سنګسار ته
محبت قایم مقام کړم د منصور
* *

تورې سترګې، تورې وروځې تورې زلفې
دا همه تورې بلا دي زه یې خوار کړم
* *

چې نظر یې د ګلرخ ساقي په مخ شو
د نرګس له لاسه جام پرېوت نسکور شو

٥_ په لاندې بیتونو کې د لف و نشر، مبالغه، تجاهل العارف او طباق صنعتونه په نښه کړئ:

ستا له زلفو له رخساره له سرو شونډو
پیدا شوي شام، شفق و صبح دم دي
* *

دا د ګلو په مخ وینم که د ښکلو
ملغلرې که خولې که شبنمونه
* *

(c) ketabton.com: The Digital Library

په خندا خندا چې تلمه یې دیدار ته
اوس یې درومم په ژړا ژړا مزار ته

* *

ستا له غمه مې په سر کې هومره شور دی
چې به نه وي هرګز شور د لاهور هومره

۶ـ زده کوونکي دې لاندې شعرونه ولولي او ودې وايي چې کوم ادبي صنعتونه پکې راغلي دي:

هر کله راشه تازه بهاره تا دې راوړې ګلان بې شماره
نرۍ شمال دې دم د عیسی دی سحر چې راشي له جګ کهساره

* *

نشته بوی ستا د کمیس په درست جهان کې
څه امکان لري په مصر او کنعان کې

* *

لار د محبت ده تل روغ سلامت نه یم
زه چې په دا هسې لارې تلمه تلمه تلم
څه وايي و ماته حال دې څه و په هجران کې
نور خبردار نه یم په زړه سومه، سومه سوم
خلق راته وايي رنګ دې بیا زېړ شو عاشق شوې
هېڅ منکري نه کړم خلقه شومه شومه شوم
دود د عاشق دادی چې په عشق کې ملامت ورځي
ځکه زه خوشحال ملامت ورمه، ورمه ورم

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې په خپله خوښه یو شعر له کوم دیوان څخه ولیکي او په هغه کې دې معنوي صنعتونه په نښه او په بل پښتو درسي ساعت کې دې ولولي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

چاپیریال ساتنه

خدای جل جلاله انسان اشرف المخلوقات پیدا کړ او د انسان لپاره یې د ځمکې پرمخ ډول، ډول موجودات پیدا کړل چې د انسان ژوند ورسره تړلی دی. زموږ شاوخوا چې څه وینو لکه ځمکه، اوبه، حیوانات، نباتات، تیږې، غرونه، ځنګلونه، ژوي او نور هر څه د چاپېریال توکي دي چې ټول په مجموع کې د چاپېریال په نامه یادېږي.

موږ په چاپېریال کې ژوند کوو او د ژوند ضرورتونه هم له چاپېریال څخه پوره کوو. د چاپېریال ساتنه چې یوه ډېره جدي موضوع ده، زموږ په ژوند پورې تړلې ده. د چاپېریال ساتنه په ټولو انسانانو پورې اړه لري، بلکې د دوی دنده ده چې چاپېریال ته پاملرنه وکړي او چاپېریال له هر ډول ناوړه اغېزو څخه وساتي.

ـ چاپېریال څه ته وایي؟

ـ د چاپېریال ارزښت په څه کې دی؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

زموږ د شاوخوا ټولو موجوداتو ته چاپېریال ویل کېږي. چاپېریال په درې ډوله دی لکه ژوندی چاپېریال چې په هغه کې انسانان، حیوانات او نباتات راځي. دویم غیر ژوندی چاپېریال لکه هوا، تیږې او اوبه. دریم فرهنګي چاپېریال چې د انساني اړیکو او فرهنګي اړیکو څخه بحث کوي.

انسان خواړه، کالي او کور له چاپېریال څخه لاس ته راوړي. څښتن تعالی د طبیعت د نظام د اجزاوو په منځ کې یو طبیعي تعادل رامنځ ته کړی دی، که دغه تعادل له منځه لاړ شي، نو په چاپېریال ناوړه اغېزه کوي. ژوندي موجودات لکه نباتات او حیوانات د غذایي موادو په تولید سره د تعادل په ساتنه کې او د انساني نسل په پایښت کې مهم ځای لري. نباتات د طبیعي اقتصاد اصلي بنسټ جوړوي. حیوانات له نباتاتو څخه او انسانان له ژویو او نباتاتو څخه ګټه اخلي.

له نباتاتو پرته واښه خوړونکي حیوانات او هم انسانان ژوند نشي کولی. ځکه چې حیوانات پر نباتاتو او انسانان پر دواړو ژوند تېروي.

د چاپېریال ساتنې لپاره پر چاپېریال باندې پوهېدنه ډېره ضروري ده. د چاپېریال د تخریب یو عامل د چاپېریال له اهمیت څخه د خلکو بې خبري ده. د چاپېریال ساتنه د نېکمرغۍ دوام دی او تخریب یې د بشري تمدن پای ته رسېدنه ده. د چاپېریال د اجزاو ترمنځ اړیکې د زنځیر کړیو ته ورته دي چې د یوې کړۍ له منځه تګ پر ټولو کړیو اغېزه کوي. د مثال په ډول که الوتونکي له منځه لاړ شي حشرات او موږکان زیاتېږي. ډېر الوتونکي مرغان ملخان خوري. بازونه موږکان خوري او په دې توګه کرنیزه ځمکه ترې په امن کې پاتې کېږي او د حاصلاتو د زیاتېدو سبب کېږي.

همدارنګه که څړ ځایونه له منځه لاړ شي مالداري کمېږي او یا یې په محصولاتو کې کموالی راځي. د کرنیزو ځمکو او حیواني محصولاتو کمښت د انسانانو ژوند په خطر کې اچوي.

ځنګلونه چې یوه طبعي شتمني ده او د ټولو انسانانو طبعي میراث ګڼل کېږي، که له منځه لاړ شي او یا تخریب شي، نو په چاپېریال ناوړه اغېزه کوي. ځکه چې له ځنګلونو څخه د

(c) ketabton.com: The Digital Library

اړتيا وړ لرګي لاس ته راځي. همدارنګه هوا تصفيه کوي. د سيلابونو مخه نيسي، طبيعي ښکلا رامنځته کوي. د ونو ريښې ځمکه ټينګه ساتي او د سختو بارانونو مخه نيسي.

له بل پلوه د وحشي حيواناتو ځای دی چې د نشتوالي له امله له مرګ سره مخامخ کېږي.

ځنګلونه له دغو ګټو سره د هوا او تودوخې د درجې په تغيير کې هم زياته اغېزه لري.

د چاپېريال مهم توکی چې پرته له هغه څخه ژوند امکان نه لري هوا ده. د انسانانو او ژونديو موجوداتو لپاره د لوی خدای جل جلاله ستر نعمت پاکه او صافه هوا ده. د انسانانو په نه پاملرنې سره هوا ککړېږي او په ټولنه کې د ډول، ډول خطرناکو ناروغيو لکه ساه لنډي، د هډوکو درد، سرطان او نورو لامل کېږي. څومره چې صنعت پرمختګ کوي په هماغه اندازه هوا ککړېږي. د خاورو ذرې، لوګي، بويونه او ډول ډول کيمياوي مواد، زهري ګازونه هوا ککړوي، چې بيا دغه ککړه هوا د انسانانو، حيواناتو او نباتاتو ژوند له خطر سره مخامخ کوي. د ځنګلونو سوځېدل، قوي بادونه، کارخانې، موټرې، د ډېرو سکرو سوځېدل، د سګرټ څکول هوا ککړوي. د هوا ککړتيا د ځمکې د تودوخې درجه هم زياتوي.

د چاپېريال بل مهم توکی چې پرته له هغه هم ژوند نشي کېدای اوبه دي. په اوبو کې د عضوي او غير عضوي موادو زياتوالی د اوبو فزيکي او کيمياوي ځانګړتياوو ته بدلون ورکوي چې بيا د خاصو ضرورتونو د استعمال لپاره وړ نه دي چې دې ته د اوبو ککړتيا وايي.

په اوبو کې د فضله موادو اچول اوبه ککړوي. د ښارونو ناولتيا د کرنيزو ځمکو فضله مواد او د صنعتي موادو زياتوالی د اوبو د اکسيجن اندازه کموي. د چاپېريال بل مهم توکی خاوره ده چې د کاني موادو، عضوي موادو، هوا او اوبو څخه جوړه شوې ده. د کيمياوي سرو، حشره وژونکو داروګانو زيات استعمال د خاورې په خواصو باندې اثر کوي چې په پای کې د نباتاتو په وده اثر پرېباسي. د کانونو، سرکونو او ودانيو د جوړولو لپاره د خاورې کيندل هم په خاوره ناوړه اغېزه کوي. چاودنې او د فضله موادو زياتېدل هم پر چاپېريال باندې ناوړه اغېزه کوي. کثافات د جامد، مايع او نيمه جامد موادو پاتې شوني دي لکه ډول،

(c) ketabton.com: The Digital Library

ډول پلاستيکونه،کاغذونه، د اوسپنې ټوټې، شيشه يي بوتلونه، د مېوو، سبزيجاتو، خوراکي توکو، هوټلونو، ساختماني او صنعتي فابريکو د موادو پاتې شوني په هوا، اوبو او خاورې باندې ناوړه اغېزې لري. که چېرې دغه کثافات په مناسب ځای کې وانه چول شي په پايله کې به چاپېريال ته خطرناکې ستونزې پيدا کړي.

د چاپېريال په وړاندې مهم خطرونه د نفوسو ډېروالی، د طبيعي سرچينو، څړ ځايونو، ځنگلونو، وحشي حيواناتو، د خاورې تخريب او نباتاتو له منځه تگ دی. د چاپېريال ساتنې لپاره بايد د چاپېريال سازمانونه او قوانين جوړ شي. خلکو ته د چاپېريال د ارزښت په اړه پوهه او خبرتيا ورکړي.

د ښوونځيو، پوهنتونونو، ورځپاڼو، جريدو، راډيو، تلويزيون، پوسټرونو او اعلانونو په واسطه د خلکو په خبرتيا او پوهاوي کې کار واخيستل شي.

له طبيعي منابعو څخه معقوله گټه اخيستل د چاپېريال د ساتنې معنا لري، نه دا چې په خپل حال پرېښودل شي. له طبيعي زيرمو څخه بايد ناوړه گټه وانه خيستل شي. ټول شيان يو له بل سره اړيکې لري که په يو جز کې لاسوهنه وشي نورې برخې متاثره کوي. په طبيعت کې هر شی يوه دنده لري، يو شي ته مضر او يا مفيد ويل د انسانانو د گټې له مخې ټاکل کېږي.

د دې لپاره چې خپل چاپېريال او خپل ژوند له خطره وژغورو نو اړ يو چې چاپېريال ته د ورپېښو خطرونو مخه ونيسو او هم د چاپېريال په پاک ساتلو کې زيار وباسو. د چاپېريال پاک ساتل د هر انسان دنده ده چې په ټولو پورې اړه لري. موږ هر يو بايد له خپل کور او کوڅې، ښوونځي او لارو څخه د چاپېريال په پاک ساتلو کې خپلې دندې په پام کې ونيسو. خپل کور پاک وساتو، د کور کوڅه پاکه وساتو، کثافات په خپل مناسب ځای کې واچوو. په سړک او لارو باندې د مېوو پوټکي او د پلاستيک کڅوړې ونه غورځوو. که بل څوک داسې کوي بايد پاملرنه يې راوگرځوو. له طبيعي زيرمو او نورو منابعو څخه بايد په معقوله او په مسلکي ډول گټه واخيستل شي او له بې ځايه لاسوهنې څخه زموږ چاپېريال وژغورل

(c) ketabton.com: The Digital Library

شي. د استوګنې چاپېريال چې موږ او تاسې پکې ژوند کوو که پاك ونه ساتل شي، نو له ډول، ډول خطرناکو ناروغيو سره مخامخ کېږو.

د متن لنډيز:

زموږ چاپېره ټولو موجوداتو ته چاپېريال ويل کېږي. د چاپېريال مهم توکي هوا، اوبه او خاوره ده. د طبيعت د نظام د اجزاو په منځ کې خدای جل جلاله يو طبيعي تعادل رامنځته کړی دی. که دغه تعادل له منځه ولاړ شي، نو په چاپېريال ناوړه اغېزه کوي.

زموږ په شاوخوا کې د چاپېريال ټول توکي لکه اوبه، هوا، خاوره، نباتات، حيوانات، وحشي ژوي، ځنګلونه او نورې زېرمې او طبيعي منابع يو له بل سره داسې اړيکې لري چې که په يو توکي کې ناوړه لاس وهل کېږي په نورو توکو تاثير کوي او چاپېريال متضرر کېږي. د مثال په توګه که هوا، اوبه يا خاوره متضرره شي نو ژوند ستونزمن کېږي او يا امکان نه لري.

موږ په چاپېريال کې ژوند کوو، که چاپېريال ته پاملرنه ونه کړو، نو ژوند ته مو خطرونه پېښېږي. د بېلګې په توګه که ځنګلونه ووهل شي نو سېلابونه زياتېږي. ځمکه د بارانونو او سېلابونو له کبله خرابېږي، هوا تودېږي، ځکه چې ځنګلونه هوا تصفيه کوي او د سيلابونو مخه نيسي. موږ ته لازمه ده چې په چاپېريال کې په ناوړه توګه لاسوهنه ونه کړو، خو په معقوله او مسلکي ډول په چاپېريال کې لاسوهنه بې ګټې نه ده.

همدارنګه موږ ته لازمه ده چې د استوګنې چاپېريال پاك وساتو او له ډول، ډول مرضونو څخه ځانونه وساتو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

فعالیتونه

۱ـ زده کوونکي دې متن په چوپه خوله ولولي او بیا دې لاندې پوښتنې ځواب کړي:

- د چاپېریال مهم توکي کوم دي؟
- د چاپېریال د توکو ترمنځ څه ډول اړیکې دي؟
- که ځنګلونه ووهل شي څه زیانونه رامنځته کېږي؟
- له طبیعي موادو څخه څه ډول ګټه اخیستل په کار ده؟

۲ـ څو زده کوونکي دې په وار سره د استوګنې د چاپېریال د پاکۍ په اړه خبرې وکړي.

۳ـ څو زده کوونکي دې چاپېریال ته د ورپېښو خطرونو په اړه خبرې وکړي.

٤ـ چاپېریال څنګه پاک وساتو؟ زده کوونکي دې په دې اړه یو پراګراف ولیکي او په ټولګي کې دې واوروي.

٥ـ د طبیعت د اجزاو ترمنځ یو تعادل موجود دی دا خبره دې زده کوونکي وڅېړي او بحث دې پرې وکړي.

٦ـ موږ د چاپېریال په وړاندې څه مسؤولیتونه لرو؟

٧ـ زده کوونکي دې په وار سره په لاندینیو موضوعاتو باندې خبرې وکړي خپل کور، کوڅه، ښوونځی او ښار څنګه پاک وساتو؟

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې د خپل ښار د چاپېریال په اړه په کور کې یوه لیکنه وکړي چې زموږ د کلي یا ښار چاپېریال څه ډول دی؟ بله ورځ دې په ټولګي کې واوروي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د هوتکو ادبي دربار

د دولسمې هجري پېړۍ د دویمې لسیزې په پای کې په کندهار کې ګرګین د صفوي حکومت استازی حکمران و. داسې ظلمونه او نارواوې یې کولې چې ددغې سیمې ټول خلك یې له ظلمه نارامه وو. تاسې په تېرو ټولګیو کې لوستي چې میرویس نیکه خپل خلك پر ځان راټول کړل او د کوکران او مانجې له جرګو وروسته یې د ګرګین پر ضد ملي قیام وکړ او په (۱۱۱۹هـ ق) کال یې کندهار د ده له ظلمه خلاص کړ.

د میرویس له مړینې وروسته د ده زوی شاه محمود پاچا شو. کله چې شاه محمود اصفهان ونیو، نو پخپله په اصفهان کې پاتې شو او په کندهار کې یې خپل ورور شاه حسین پاچا کړ. د هوتکو د دولت حدود له ملتان څخه پیل او د اوسني ایران د دجلې تر سینده پورې رسېده. دیره جات، اوسنی بلوچستان، غزنی، کندهار، ګومل، هرات هم د دوی په حکمرانۍ کې وو. شاه حسین چې پخپله یوې فرهنګپالې کورنۍ ته منسوب و او له ژبې او ادب سره یې زیاته علاقه وه، نو فرهنګي کارونو ته یې خپله زیاته پاملرنه واړوله. په دې لوست کې د شاه حسین په وخت کې تاسې ته د فرهنګي کارونو په اړه لنډې خبرې لرو.

ـ شاه حسین هوتك خپلې ژبې او ادب ته کوم کارونه کړي دي؟

ـ د میرویس خان هوتك په کورنۍ کې کوم شاعران پېژنئ؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

د هوتکو د پاچاهۍ په دوران کې ډېر پښتانه شاعران او ادیبان پالل شوي او روزل شوي دي.

د هوتکو کورنۍ د علم او پښتو ژبې او ادب د پاللو لپاره ډېر خدمتونه کړي دي. حاجي میرویس خان هم د پښتو ژبې او ادب سره ډېره مینه درلوده. د رحمان بابا اشعار به یې لوستل او زیاته عقیده یې ورته لرله.

په سختو حالاتو کې به یې د رحمان بابا دیوان ته مخه کوله. سیدال خان ناصر، ملا پیر محمد، بابو جان بابي، داود خان او ملا نور محمد د ده د دربار عالمان وو.

شاه حسین هوتک پخپله یوې ملي او فرهنګي کورنۍ ته منسوب و. د میرویس نیکه مور نازو انا پخپله د پښتو ژبې ښه شاعره وه چې د شعرونو دیوان یې دوه زره بیته درلودل، خو موږ ته یې یوه څلوریزه پاتې ده.

سحـــرګه وه د نرګـــس لـــــېمه لانده   څاڅکي څاڅکي یې له سترګو څڅېده
ما ویل څه دي ښکلی ګله ولې ژاړې   ده ویل ژوند مې دی یوه خوله خندېده

د میرویس نیکه په اولادونو کې د ده یو زوی شاه حسین او یوه لور زینبه د پښتو ژبې شاعران وو. د زینب یوه مرثیه چې د خپل ورور شاه محمود هوتک په مړینه یې ویلی موږ ته راپاتې ده:

ږغ سـو چـې ورور تـېر لـه دنـیـا سـونـا
کــنــدهــار واړه پـــه ژړا ســونـــا
دا روڼ جـهـان راتـه تـورتـم دی نا
زړه د بـېـلـتـون پـه تـېـغ کـرم دی نا
هـوتـک غـمـجـن پـه دې مـاتـم دی نا
د پـاچـاهـۍ تـاج مـو بـرهـم دی نا
چـې شـاه مـحـمـود تـېر لـه دنـیـا سـونـا
کــنــدهــار واړه پـــه ژړا ســونـــا

دغه مرثیه تاسې په تېرو ټولګیو کې لوستلې ده، شاه حسین چې کله پاچا شو نو د

(c) ketabton.com: The Digital Library

هوتکیانو دولت یې تر ګوملله او کویټې پورې پراخه کړ. دی یو عادل او مدبر پاچا و. دربار یې له عالمانو، شاعرانو او فاضلانو ډک و. پخپله د پښتو ژبې شاعر و. محمد هوتک د پټې خزانې کتاب په ۱۱۴۱هـ.ق. کې د ده په سپارښتنه تالیف کړ او د پښتو د لرغونو شاعرانو شعرونه یې پکې خوندي کړل. پټې خزانې د شاه حسین یوه غزله خوندي کړې چې څو بیتونه یې په دې ډول دي:

بېلتانه دې د غمو په چپاو چور کړم   په تیارو کې د هجران یې له تا دور کړم
بېلتانه دې هسې اوښکې راخپرې کړې   ستا د فکر په ګرداب کې تل عبور کړم
د فراق پرۍ مې کېښود ومرۍ ته   په جهان کې یې رسوا لکه منصور کړم
په وصال دې هم ناښاد یمه دلبرې   د بېلتون فکر په زړه کې ناصبور کړم
د بڼو غشی مې وخوړ په ځیګر کې   غمازانو په غمزو غمزو مهجور کړم

خلق یاد زما د عشق په لیونو کا
زه حسین محبت هسې مشهور کړم

د هوتکو له کورنۍ سربېره نور شاعران هم په دغه وخت کې وو چې شعرونه یې ویل. په دغه وخت کې د پښتو ادبیاتو د ودې لپاره ښه زمینه برابره وه. شاه حسین پاچا به په خپل دربار کې عالمان او شاعران پالل، دوی به یې په انعامونو او جوایزو لمانځل. د نارنج په ماڼۍ کې یې د ادبي دربار بنسټ کېښود. د کندهار په پاچاهي ارګ کې چې د نارنج ماڼۍ یې بلله په اونۍ کې به یو ځل په شاهي کتابتون کې دا ادبي دربار جوړېده. پخپله پاچا او نورو شاعرانو به پکې ګډون کاوه. محمد هوتک به د دې دربار د منشي په توګه هم حاضر و. پښتو حماسې هم په دغه وخت کې په منظم او بشپړ ډول رامنځته شوې. حماسه د ادبیاتو یو موضوعي ډول دی چې په دې ډول کې جنګي مسایل په حکایتي او داستاني ډول بیانېږي. په حماسه کې کله کله د رزم د خبرو ترڅنګه د بزم خبرې هم څرګندېږي. حماسه کېدای شي په نظم کې وي او یا هم په نثر کې وي. هغه اشعار چې جنګي او رزمي خبرې پکې راغلي وي او داستاني شکل ونه لري په حماسو کې نه حسابېږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

حماسې په درې ډوله دي: تاریخي حماسې، عشقي حماسې او مذهبي حماسې.

په پښتو کې د حماسو لیکل د هوتکو د پاچاهۍ په دوران کې پیل شوي دي. په دغه دوران کې ډېره مهمه حماسه د ریدي خان مومند نظم کړې (محمود نامه) ده، په دې حماسه کې د میرویس نیکه او شاه محمود هوتک د جنګونو کیسې راغلې دي. دا کتاب ریدي خان مومند تر (۱۱۳۶هـ.ق.) وروسته په خواږه نظم کښلی دی او شاه حسین ورته زر طلاوې د انعام په توګه ورکړې دي.

د ریدي خان مومند د حماسې بشپړ متن په لاس کې نشته. یوازې د ګرګین د وژلو کیسه یې پټې خزانې تر موږه رارسولې ده. د دې وخت بله حماسه (جګړه د محمود افغان او نیول د اصفهان) ده. د دې حماسې لیکوال محمد امین سر پرېکړی نومېږي. محمد امین په (۱۱۳۵هـ.ق.) کال له شاه محمود هوتک سره د اصفهان د نیولو په جګړه کې شامل و. په دې حماسه کې د اصفهان د نیولو د جګړې ټوله کیسه راغلې ده.

د هوتکو په دوران پورې اړوند دریمه حماسه (قصه د برېښنا یا خدئ) ده چې د محمد امین سرپرېکړي د زوی حافظ نور محمد ده.

دا حماسه په خواږه نثر کې لیکل شوې ده. د هوتکو په دربار پورې نور تړلي یو شمېر شاعران وو چې دلته یې په لنډیز یادونه کوو.

داود هوتک د قادر خان هوتک زوی د میرویس نیکه د لښکرو مشر و. په (۱۱۳۶هـ.ق.) کې وفات شوی دی. شعرونه یې ویل او د تجنیس په صنعت کې لوی لاس درلود. په پټه خزانه کې یې دوې رباعیانې راغلي دي چې یوه یې په دې ډول ده:

چې د چا په زړه کې اور د مینې بل سي — په وربل یې لمبې ګډې حال یې بل سي

اور د مینې کله مري د زړه له مینې — د وربل مینه که تل د زړه په تل سي

د دغه دربار بل شاعر ملا محمد یونس توخي د ملا محمد اکبر زوی دی. د شاه حسین پاچا په وخت کې د کندهار د جامع جومات امام و. د شاه حسین په دربار کې بل عالم ملا زعفران تره کی و چې په طب او حکمت کې یې د (ګلدسته زعفراني) په نامه یو کتاب لیکلی دی. دی د پښتو ډېر ښه شاعر و. کله چې د شال او ژوب سیمې فتحې شوې نو شاه

(c) ketabton.com: The Digital Library

حسین پاچا ته یې دغه زیری په دې ډول وکړ:

د حسین بادشاه د بخت نندارهګـورئ   چې یې فتح په لښکرو ږوب و شال کا
چې دا زیری یې راوړی دی حضور ته   نو زعفـران انعام پر سر زعفراني شال کا

شاه حسین پاچا د دې شعر په اورېدلو سره ډېر ژر زعفراني شال ورکړ او په مجلس کې یې ټول حاضرین په یو یو زعفراني شال ونمانځل.

بابوجان بابي د کرم خان زوی چې د کلات حاکم و او د اصفهان په جنګونو کې د شاه محمود هوتک ملګری و د دغه ادبي دربار بل شاعر و چې د پښتو ملي نکل (شها او ګلان) یې په پښتو نظم کړ چې دوه بیته یې په دې ډول دي:

عشـــق یو هسې توریالی دی   چې پر هر ځای یې بری دی
د عشق اور هسې سوزان دی   چې ســوځلی یې جهان دی

د دغه ادبي دربار بل غړی ستر سپه سالار شاعر سیدال خان ناصر و چې د هوتکو د پاچاهی په ټوله دوره کې د لښکرو مشر و. په ټولو جنګونو کې یې برخه درلوده او د نادر افشار په وړاندې د کندهار په دفاع کې په مېړانه وجنګېده.

سیدال خان ناصر د نادر افشار په امر ړوند کړای شو او پاتې عمر یې تر مړینې پورې د کابل په شکر دره کې تېر کړ. د شکر درې د سیاه سنګ په هدیره کې دفن دی. پټې خزانې د ده یوه ښکلې بدله خوندي کړې ده چې د سر بیتونه یې دادي:

یار ماله هسې ګران سو   راتېر تر ټول جهـــان سو
نور نه وینم په سترګـو   جهان ټول راته جانان سو

ملا نور محمد غلجی د ملا یار محمد توخي زوی د هوتکو د کورنۍ د ښځو او نجونو استاد او لوی عالم و. یو کتاب یې د نافع المسلمین په نامه لیکلی دی. دغه کتاب په کابل کې چاپ شوی دی. یو مخمس یې چې پټې خزانې راوړی دی په دې ډول پیلېږي:

ته مؤمن ژوندی په دین یې زما یاره   ته ژړا فریاد کـــوه په څوکـــو کاره
اســــــتغفار توبه کـــوه د ځان د پاره   ته هم ځان ساته پناه غواړه له ناره
بیداري کړه په سهار زما دلداره

بهادر خان د شاه حسین د لښکرو لوی سالار و. د شال او ږوب فتح د ده په لاس شوې.

(c) ketabton.com: The Digital Library

شاه حسین به ده ته د ورور خطاب کاوه. بهادر خان هم د پښتو شاعر و. یوه بدله یې پټې خزانې ثبت کړې ده.

بېلــتون دې زور دی تـر لېمو مې سهار نم ځاځي
لکـه شبنم ځاځي
دا ســره یاقوت مې په لــمن کې ستا په غم ځاځي
په غـــم الم ځاځي
گـــوره لیلی باران د اوښـــو ســـــتا په چم ځاځي
څنگه پر چم ځاځي

د هوتکو د ادبي دربار بله مشهوره څېره محمد هوتک د داود خان زوی دی. د هوتکو د دربار منشي او کاتب و. د شاه حسین په هڅونه یې د پښتنو شاعرانو تذکره (پټه خزانه) ولیکله. بل کتاب یې د خلاصة الطب په نامه ولیکو چې پاچا ورته سل طلاوې انعام ورکړې. یو بل کتاب یې د خلاصة الفصاحت په نامه هم لیکلی و. محمد هوتک د هوتکو د پاچاهۍ له سقوط څخه وروسته د کلات سیوري ته راغی. هلته یې کاریز وواهه او کلی یې جوړ کړ. په پټه خزانه کې یې د شعرونو نمونې راغلي دي. د یوې غزلې مطلع یې داده:

ساقي پاڅه د سرو میو ډک یو جام را	ستـا لـه غـمـه نـا ارام یـمـه ارام را
بې لـه میو د بهار نـنـداري څـه کړم	پسرلی سـو د خـوښـۍ ښـه پیغام را
د بېلتون په تاریکۍ کې مې زړه شین سو	رڼـا لمر د جـان د میو پـه ظـلام را
ناکامیو د دنـیـا مـې کـام را تـریـخ کا	چې مې خوږ کا کام ترخه و ما ناکام را
نه نشاط سته نه مستي سته نه رندي سته	چې سم رند هغه اوبه علی الـدوام را
په اوبو مې سوړ زړگی لړ څه راتود کا	محمد ته د اور ډک یو هسې جام را

پیر محمد میاجي چې د پیر افغان په لقب ستایل شوی و. دی هم د هوتکو د دورې عالم او شاعر و. دوه کتابونه یې لیکلي چې یو یې د (افضل الطرایق) په نامه د اخلاقو او عقایدو په بیان کې لیکلی دی. بل کتاب یې د (القرایض في رد الروافض) په نامه دی. د

(c) ketabton.com: The Digital Library

پیر محمد د شعر نمونه هم په پټه خزانه کې راغلې ده. بل شاعر نصر الدین خان اندړ دی چې د (پلار ویلي) په نامه یې یو کتاب په پښتو نثر کې لیکلی دی. په پټه خزانه کې یې نمونه راغلې ده:

د خوار عاشق ژړا مدام وي دا څه کار دی نا
که وي په پټه خوله، همدغه یې ګفتار دی نا
د خوار عاشق مدعا داده که ژړا کې نا
چې ورښکاره خپله زیبا مخ دلربا کې نا
په خپل وصال که یې خوشحاله محبوبا کې نا
بل څه نه غواړي همدغه امیدوار دی نا

د متن لنډیز:
د هوتکو د پاچاهۍ دوران (۱۱۱۹ _ ۱۱۵۰هـ.ق.) د پښتو ادبیاتو د منځنۍ دورې یو غوره پړاو دی. په دغه دوره کې ادبي دربار ایجاد شو. عالمان او شاعران راټول شول. عالمان او شاعران به په انعامونو نمانځل کېدل.
تحریري حماسي آثار په همدغه مهال کې رامنځته شول. تاریخي بشپړې حماسې او عشقي حماسې د دغه دوران لاسته راوړنې دي. د دې دوران نمونې د ولسي ادب ډېرې ښکلې نمونې دي. د دغه دوران د آثارو روحیه هېواد پالنه ده. د هنري ارزښتونو له پلوه د دغه دوران شعرونه په لوړه سطحه کې نه دي.
په دې دوران کې له نظم سربېره نثري کتابونه هم کښل شوي دي. لکه پټه خزانه، جګړه د محمود افغان او نیول د اصفهان او ځینې کیسې او نکلونه چې د پښتو د نثر په تاریخ کې خاص ځای لري.
د دغه وخت بله مهمه حماسه د ریدي خان مومند نظم کړې (محمود نامه) ده. قصه د برښنا یا خدۍ عشقي حماسه ده چې په نثر لیکل شوې ده. د هوتکو په شاهي کورنۍ کې ښځو هم شاعري کوله. د هوتکو د پاچاهۍ په وخت کې په لسګونو نور شاعران او عالمان هم وو چې له دغه دربار څخه لرې وو او ادبي هستونې یې کولې.

(c) ketabton.com: The Digital Library

فعالیتونه

۱ــ زده کوونکي دې متن په چوپه خوله ولولي او لاندې پوښتنې دې ځواب کړي:

- میرویس نیکه په څه ډول هېواد له پردیو اشغالګرو څخه خلاص کړ؟
- ادبي دربار د چا په وخت کې جوړ شو او څه کارونه يې سرته رسول؟
- د ادبي دربار کوم عالمان او شاعران پېژنئ نومونه يې واخلئ؟
- د هوتکو په کورنۍ کې کومې ښځې شاعرانې پېژنئ؟

۲ــ زده کوونکي دې د دغه دوران مهم ادبي کارونه په یو پراګراف کې ولیکي او بیا دې په ټولګي کې واوروي.

۳ــ څو زده کوونکي دې د هوتکیانو هغه خدمتونه په شفاهي ډول ووايي چې ژبې او ادب ته کړي دي.

٤ــ زده کوونکي دې په دوو ډلو ووېشل شي. یوه ډله دې د دغه وخت د شاعرانو نومونه واخلي او بله ډله دې د دغه وخت د کتابونو نومونه ووايي.

٥ــ د هوتکو د پاچاهۍ په وخت کې کومې حماسې د کومو شاعرانو له خوا رامنځته شوې نومونه يې واخلئ.

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې په کور کې متن په غور سره ولولي او بیا دې د هوتکو د پاچاهۍ د وخت مهم ادبي کارونه په یوه یا دوه مخونو کې ولیکي او په بله ورځ دې په پښتو درسي ساعت کې ولولي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ماین خطرونه

افغانستان د نړۍ له هغو هېوادونو څخه دی چې زیات ماینونه او ناچاودي توکي پکې موجود دي، په افغانستان کې اوږد مهاله جګړه تېره شوې او د جګړې په دوران کې له مختلفو ماینونو څخه کار اخیستل شوی دی. څومره چې ماینونه زیات کارول شوي، هماغومره د ماین د قربانیانو شمېره هم زیاته ده. اوس هم ډېر ماینونه تر خاورو لاندې دي او په هره میاشت کې له پنځوسو څخه زیات کسان د ماین قرباني کېږي.

ماینونه هغه چاودېدونکي توکي دي چې له لرګیو، اوسپنې او پلاستیک څخه جوړ او دننه یې ناچاودي توکي ځای پر ځای شوي وي. دا وسله هغه وخت چوي چې د انسان لاس یا پښه ورسره ولګي. دغه چاودېدنه د انسان د ټپي کېدو او یا مړینې سبب کېږي. مختلف ډولونه او شکلونه لري چې د انسانانو او لېږدېدونکو وسیلو د له منځه وړلو لپاره ترې کار اخیستل کېږي.

- که تاسې له ماین سره مخامخ شئ نو څه باید وکړئ؟
- که په یو ځای کې څوک په ماین والوزي نو تاسې باید څه وکړئ؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

ماینونه او ناچاودي توکي په هر ځای کې پیدا کېدای شي. ماینونه د ځانګړو سیمو د ساتنې لپاره لکه نظامي پوستو ته د تلو د مخنیوي لپاره او یا د ډار او وحشت د رامنځته کولو لپاره کارول کېږي.

د جګړو په اوږدو کې زموږ په هېواد کې ډول، ډول وسلې استعمال شوي دي چې یو له دغو څخه ماین او ناچاودي توکي دي. د ماینونو پېژندل سخت کار دی، ځکه چې زیات ماینونه په ځمکه کې ښخ شوي دي.

د ناچاودو توکو پېژندنه دومره ستونزمنه نه ده، ځکه چې ناچاودي توکي د ځمکې پر سر پراته وي، په دې توګه امکان لري چې یو وخت تاسې د ماین پر سیمه وربرابر شئ. که چېرې داسې پېښه شوه، نو تاسې باید وارخطا نه شئ او یو خوا بلې خواته ونه تښتئ. په دغه وخت کې باید دا لاندې لارښوونې عملي کړئ او تل یې په نظر کې ولرئ:

- په خپل ځای ودرېږئ.
- نورو خلکو ته وواياست چې حرکت ونه کړي، ځکه چې دا سیمه خطرناکه ده.
- له هغه کس یا کسانو څخه چې په خوندي ساحه کې موقعیت لري، مرسته وغواړئ چې هغوی د ماین پاکۍ دفتر یا سیمه ییزو مقاماتو (پولیسو، سپین ږیرو، مشرانو...) ته خبر ورکړي.
- د مرستې تر رسېدو پورې باید صبر وکړئ، له خپل ځای څخه ونه خوځېږئ.

همدارنګه که چېرې په کوم ځای کې د ماین پېښه رامنځته کېږي او تاسې د ماین قرباني وینئ نو هڅه وکړئ چې قرباني ته نژدې نه شئ، ځکه د دې امکان شته چې د یوه قرباني پر ځای دوه تنه قرباني شي.

- کله چې له داسې پېښې سره مخامخ کېږئ، نو لاندې لارښوونو ته پاملرنه وکړئ:
- هېڅکله د خطر سیمې ته د ننوتلو کوښښ مه کوئ، ځکه ستاسې ننوتل دې سیمې ته د نورو چاودنو سبب کېږي. تاسو او قرباني ته نور زیان رسېدلی شي. دا مو باید په یاد وي چې په کومه سیمه کې چې د یوه ماین پېښه رامنځته کېږي هلته د نورو ماینونو د شتون احتمال هم شته.

(c) ketabton.com: The Digital Library

- قرباني يا د ماين تيپي ته ډاډ ورکړئ، له هغه سره خبرې وکړئ چې د ده روحي حالت بيخي خراب نه شي.
- د مسلکي مرستو لپاره ماين پاکانو، پوليسو، کلنيکونو او روغتونونو ته خبر ورکړئ چې د ماين له ټيپي سره لازمه مرسته وکړي.
- تر هغه چې مسلکي مرسته نه وي ترلاسه شوې د خطر سيمې ته مه داخلېږئ، له قرباني سره خبرې وکړئ او هغه ته ووایاست چې له خپل ځای څخه ونه ښورېږي. هېڅکله کوم شی د هغه پر لور مه غورځوئ.
- که چېرې يې له بدن څخه وينه بهېږي مشوره ورکړئ چې د وينې بهېدل د لاس، پټکي او يا دستمال په واسطه بند کړي.

په دې توګه لازمه ده چې زده کوونکي دغه معلومات له خپلو خپلوانو او دوستانو سره هم شريک کړي چې هغوی هم د ماين له خطرونو څخه په امن کې پاتې شي.

همدارنګه لازمه ده چې د ماين لرونکو او ناچاودو توکو سيمې چې د ماين پاکانو له خوا په سره رنګ نښه شوي دي هلته داخل نه شي، ځکه په سره رنګ نښه شوې تيږې دا معنا لري چې دلته ماينونه شته. که کوم ځای په سپين رنګه تيږو نښه شوي وي نو دا معنا لري چې دغه ځای د ماين پاکانو په واسطه له ماينونو څخه پاک شوی دی. همدارنګه په آبي رنګ نښه شوې تيږې د هغه ځای څرګندونه کوي چې دلته ناچاودي توکي شته. دلته هم بايد د ننوتلو څخه مخنيوی وشي.

د سفر په وخت کې بايد په شاړو لارو تګ ونه شي ځکه هغه لارې چې تګ راتګ پرې نه کېږي هم د دې معنا لري چې دلته ماينونه شته.

که چېرې د سفر په وخت کې ياست او نه پوهېږئ چې په کومه لاره لاړ شئ، نو د محل له خلکو څخه پوښتنه وکړئ او کومه لاره چې هغوی درته ښايي په هغه لاره لاړ شئ. زړې کلاګانې او هم هغه سيمې چې جګړه پکې تېره شوي وي لکه پخوانۍ نظامي مورچې او يا هغه ځايونه چې په اغزي لرونکو سيمونو پوښل شوي، هلته مه داخلېږئ، ځکه چې دلته د ماينونو خطر شته.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ماشومان پوه کړئ چې د اوسپنې ټوټې او د وسلو خولونه ټول نه کړي، ځکه چې په دې کې ناچاودي توکي وي او د ژوند په بیه یې تمامېږي.

ماینونه مختلف شکلونه لري، که تاسې له یوه نا آشنا شي سره مخامخ کېږئ، لاس مه وروړئ خپل مشران یا چارواکي او یا د ماین پاکانو ډلې ته خبر ورکړئ.

ماین پټ دښمن دی دوست او دښمن نه پېژني، کوښښ وکړئ چې د ماین له خطرونو څخه ځانونه وژغورئ.

د متن لنډیز:

زموږ هېواد په تېرو دېرش کلنو جګړو کې له ماینونو څخه ډک شوی دی. د اړوندو موسسو له خوا دغه ماینونه ایستل شوي او څه یې شنډ شوي دي، خو اوس هم تر ځمکې لاندې ډېر ماینونه ښخ دي چې مرګ او ژوبلې رامنځته کوي. که چېرې تاسې د ماین پر سیمه وربرابر شئ، نو پر خپل ځای ودرېږئ او د سیمې له خلکو څخه مرسته وغواړئ چې ماین پاکانو ته خبر ورکړي.

د هغې سیمې پولیس راخبر کړئ، د مرستې تر رارسېدو پورې باید پر خپل ځای ولاړ واوسئ او مه ښورېږئ. کله چې د مرستې ټیم راورسېد، د هغو په لارښوونو باندې عمل وکړئ. داسې سیمې چې د ماین له کبله شکمنې وي، هلته مه داخلېږئ او یا د سیمې له اصلي اوسېدونکو څخه د دغه ځای په هکله پوښتنه وکړئ.

که چېرې د ماین یوه پېښه رامنځته کېږي او یو څوک د ماین په واسطه ټپي یا وژل کېږي، هلته مه ورځئ. په دغه وخت کې هم باید د ماین پاکانو ټیم ته خبر ورکړئ. که چېرې تاسې وغواړئ چې د ماین ټپي ته ورنژدې شئ، نو په حقیقت کې له هغه سره مرسته نه کوئ، بلکې د خپل ځان او د هغه ژوند له نور خطر سره مخامخ کوئ، ځکه چې په کوم ځای کې یو ماین انفجار کوي، هلته کېدای شي نور ماینونه هم وي او ستاسو په ورتګ سره نورې چاودنې رامنځته شي. غوره به دا وي چې له ټپي سره خبرې

(c) ketabton.com: The Digital Library

وکړئ، هغه ته ډاډ ورکړئ او ژر تر ژره د ماین پاکانو ډله راخبره کړئ.
زده کوونکو ته لازمه ده چې هېڅ یو نا آشنا شي ته لاس ورنه وړي، ځکه کېدای شي هغه ماین وي او ستاسې ژوند له خطر سره مخامخ کړي. همدارنګه زده کوونکو ته لازمه ده چې د ماین په اړه معلومات له خپلو نورو دوستانو سره هم شریک کړي چې د ماین له خطر څخه وژغورل شي.

فعالیتونه

۱ــ زده کوونکي دې متن په وار سره په لوړ غږ ولولي او بیا دې لاندې پوښتنو ته ځوابونه ووایي:

- ماین څه ته وایي؟
- که چېرې ماین ووینئ نو څه باید وکړئ؟
- که چېرې په کوم ځای کې ماین انفجار وکړي، نو موږ ته څه کول په کار دي؟
- که په کومه نا آشنا سیمه وربرابر شئ نو هلته باید څه وکړئ؟

۲ــ که چېرې تاسې د ماین او یا ناچاودو توکو له قرباني سره مخامخ کېږئ نو څه ډول غبرګون ښکاره کوئ؟

- آیا تاسو د مرستې لپاره د ماین سیمې ته ننوځئ؟
- آیا تاسې د ماین قرباني همداسې پرېږدئ او خپله تېښتئ؟
- آیا تاسې ښه ګڼئ چې قرباني ته د مرستې لپاره څه شی ورګوزار کړئ او که همداسې یې پرېږدئ او که د ماین پاکانو ټیم ته یې خبر ورکوئ؟

۳ــ زده کوونکي دې د مسلکي مرستو او غیر مسلکي مرستو په هکله نیم مخ لیکنه وکړي او بیا دې په ټولګي کې واوروي. ښوونکی دې د زده کوونکو نیمګړتیاوې سمې کړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

٤_ زده کوونکي دې د ماین د ډولونو او د ماین د ساحو په هکله په وار سره خبرې وکړي.

٥_ که چیرې له کوم نا آشنا شي سره مخامخ شئ نو باید څه وکړئ؟

الف: را اوچت یې کړئ؟

ب: په پښه یې ووهئ؟

ج: په تیږه یې وولئ؟

د: ماین پاکانو ته خبر ورکړئ؟

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې په خپله سیمه کې د ماین د هغه قرباني په هکله یوه کیسه ولیکي چې دوی یې پېژني او په بله ورځ دې په درسي ساعت کې ولولي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

اصطلاحات او محاوري

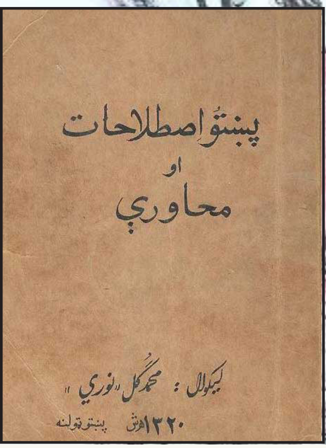

- محاوره څه ته وايي؟
- محاوره له متل سره څه توپير لري؟

محاوره هم لکه د متل په څېر د شفاهي ادبياتو يوه مهمه برخه ده چې د خبرو اترو په وخت کې يې ويونکي د خپل مقصد لپاره استعمالوي. اصطلاحات او متلونه که له يوه پلوه د يوې ژبې غنا څرگندوي، نو له بل پلوه ژبه ښکلې کوي.

تاسې په تېرو ټولگيو کې د متل په اړه معلومات ترلاسه کړي دي. په دې لوست کې به د محاورې يا اصطلاح په هکله معلومات ترلاسه کړئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

اصطلاحات او محاورې هغه تعبیرونه دي چې هر ملت یې د خپل ژوند چاپېریال، عنعناتو، اخلاقو، دود دستور او روحیاتو مطابق پخپله ژبه کې خلق کوي او د خپلو مقاصدو د اظهار لپاره یې استعاره کوي. د محاورې په ویلو سره د اورېدونکي فکر ډېر ژر اصل مقصد ته رسېږي، پرته له دې چې ویونکی خپل مقصد په عبارت ووایي.

اصطلاحات او محاورې د ژبې او ادب او د ورځنیو خبرو اترو یوه قوي برخه ده چې د ژبې معنوي لطافت او خوند زیاتوي. محاوره د کلماتو داسې یوه مجموعه ده چې په خبرو اترو کې د حقیقي معنا پر ځای په مجازي معنا کې استعمالېږي لکه د سترګو تور یعنې ډېر خوږ او ګران.

محاوره په لغت کې خبرو اترو ته وايي او په اصطلاح کې د ویونکو د ورځنیو خبرو اترو یا د اسلوب د بیان نوم دی.

محاوره په دوو کلمو یا له دوو په زیاتو کلمو کې وي. محاورې د یوه قام، مزاج، طبیعت، دود دستور، کړو وړو، ذهن او فکر عکاسي وي. که څوک د یوه قوم مطالعه غواړي نو ضرور ده چې د دغه قام د ادب د مطالعې تر څنګه محاورې او متلونه هم مطالعه کړي.

متل هم لکه د محاورې په شان د حقیقي معنا پر ځای د مجازي معنا په توګه د استعارې او کنایې په ډول استعمالېږي، لکه: ځنګل د زمرو څخه خالي نه دی.

متل یو بشپړ عبارت یا بشپړه جمله وي چې مطلب او مفهوم یې هم بشپړ او پوره وي. محاوره د متل برعکس بشپړ عبارت او بشپړه جمله نه وي، بلکې په خبرو کې د استعمال په وجه ترې مطلب اخیستل کېږي، لکه په لاندې بېلګو کې:

د متل بېلګه: لمر په ګوته نه پټېږي. دا یوه بشپړه جمله ده او مطلب یې هم واضح دی.

د محاورې بېلګې: لور په لوټه تېره کول، له عقل سره ډزې کول، د زړه وینې څښل، د مرچو په ختټه کېناستل، د بوسو لاندې اوبه تېرول. په دغو مثالونو کې وینو چې بشپړې جملې نه دي او مطلب یې هم په ښکاره توګه څرګند نه دی. که دغه محاورې په نورو عبارتونو کې استعمال شي، نو مطلب یې هم واضح کېږي، لکه: زلمی لور په لوټه تېره کوي یعنې وخت

(c) ketabton.com: The Digital Library

ضایع کوي. نسیم له عقل سره دزې کړې دي. یعنې له عقل څخه کار نه اخلي او هر کار په بې عقلۍ سره کوي. له عزیز سره بحث کول د زړه د وینو څښل دي. یعنې خبرې ته غوږ نه ږدي. خبره نه مني. اکبر نن د مرچو په څټه ناست دی، یعنې ډېر غوسه دی.

تورګل د بوسو لاندې اوبه بیايي، یعنې اصلي خبره نه کوي چل او فریب کوي.

د متل او محاورې ترمنځ توپیر همدادی چې په متل کې د کلماتو د یوې مجموعې مفهوم واضح وي او نورو کلماتو ته ضرورت نه لري.

متل په خپله جمله او عبارت کې واضح وي. په محاوره کې مفهوم واضح نه وي او د مفهوم د واضح کولو لپاره نورو کلماتو ته اړتیا لري. لکه په دې متل کې (څه چې کرې هغه به رېبې) مفهوم واضح دی او نورو کلماتو ته اړتیا نه لیدل کېږي، خو په دې محاوره کې (اوړه ورکول) واضح معنا نه لري، خو که نور کلمات ورسره یوځای شي نو معنا ورکوي، لکه: احمد خپل ورور ته اوړه ورکړه. یعنې مرسته یې ورسره وکړه. یا لکه: (له خوږې ګوتې نیول) دا محاوره ځانته معنا نه لري، خو کله چې ورسره نور کلمات یوځای شي نو معنا ورکوي، لکه: ستار وحید له خوږې ګوتې نیولی. یعنې مجبور کړی یې دی.

یا تر لمن لاندې کول چې ځانته معنا نه لري، خو که ووایو زلیخا ترور خپل لمسیان تر لمن لاندې کړل. نو دا معنا چې د لمسیانو ساتنه او پالنه یې په غاړه واخیستله.

محاوره په ژبه کې یو ځانګړی مقام لري او د ژبې او ادب یوه مهمه پانګه ګڼل کېږي. محاورې د سپین ږیرو له خولې وتلې دي او د ولس په تهذیب، تمدن او ثقافت باندې رڼا اچوي. محاوره هم لکه د متل په څېر ډېر خواږه لري. محاوره هم د متل په څېر لنډه وي. د متل غوندې د محاورو ویونکي هم معلوم نه دي او سینه په سینه له یوه نسل څخه بل ته لېږدېدلي دي.

متل او محاوره په پښتو شاعرۍ کې د استعمال ځای لري او کلام ښکلی کوي. په شعر کې فصاحت او بلاغت پیدا کوي او ورځني ژوند ته یې نژدې کوي. په لاندې بیتونو کې د محاورو بېلګې وینئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

هسې شان مې تر دوه سترګو باران اوري
چې مې سپین شول په ژړا د کسو توري
(معز الله مومند)

وینې سپینې شوې د خلقو لکه اوښکې
خپل اجزا دي له جګره ګرېزان هم
(کاظم خان شيدا)

د اصطلاحاتو ځینې بېلګې:

- په خوله کې لویدل.
- په غوږ وهل.
- اوبه خړول.
- په سر ګرځېدل.
- سترګې درنول.
- سترګې سپینول.
- غاړه ایښودل.
- لاس تنګېدل.

د متن لنډیز:

محاوره په خبرو اترو کې د حقیقي معنا پر ځای په مجازي معنا استعمالېږي. محاوره له دوه او یا له دوو څخه له زیاتو کلمو څخه جوړه وي. محاوره بشپړ عبارت او بشپړه جمله نه وي، بلکې په خبرو کې د استعمال په وجه ترې مطلب اخیستل کېږي.

متل په خپله جمله او عبارت کې واضح وي، خو په محاوره او اصطلاح کې مفهوم

(c) ketabton.com: The Digital Library

واضح نه وي. محاوره د مفهوم د واضح کولو لپاره نورو کلماتو ته اړتيا پيدا کوي. متل بيا نورو کلماتو ته اړتيا نه لري.
محاوره هم لکه د متل په څېر د خپل مقصد لپاره په خبرو کې استعمالېږي. محاوره هم لکه د متل په څېر د يوه ولس د ټولنيز ژوند عکاسي کوي. د محاورې ويونکي هم معلوم نه وي او له يوه نسل څخه بل ته لېږدېدلي وي. محاوره هم د ژبې يوه پانګه ده چې ژبه خوندوره کوي. په پښتو شاعرۍ کې هم لکه د متل په څېر محاورې راغلي دي. شعر يې خوږ او روان کړی دی او ورځني ژوند ته يې نژدې کړی دی. محاوره هم لکه د متل په شان په ورځنيو خبرو کې ډېره کارول کېږي.

فعاليتونه

۱ـ زده کوونکي دې د ښوونکي له لوستلو څخه وروسته د متن يو، يو پراګراف ولولي او مفهوم دې په خپلو خبرو کې ووايي.

۲ـ ښوونکی دې څو زده کوونکي په وار سره د تختې مخ ته راولي او په متن کې راغلي محاورې دې يوه، يوه په تختې وليکي او بيا دې په وار سره معنا کړي.

۳ـ زده کوونکي دې له ځانه يوه، يوه محاوره وليکي، د محاورې مقصد دې په ګوته کړي او ټولګيوالو ته دې په وار سره واوروي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

٤ـ زده کوونکي دې لاندې پوښتنې ځواب کړي:

- متل څه ته وايي؟
- محاوره څه ته وايي؟
- د متل او محاورې توپير څه دی؟
- د متل او محاورې استعمال په ژبه کې څه گټې لري؟

٥ـ زده کوونکي دې د لاندې محاورې په اړه خپل نظر په وار سره ښکاره کړي. (په پچه ختل)

٦ـ زده کوونکي دې په وار سره يو يو متل له ځانه ووايي او د متل مقصد او د استعمال ځای دې ښکاره کړي.

٧ـ زده کوونکي دې د لاندې اصطلاحاتو پر مفهوم او مقصد خبرې وکړي او د هرې اصطلاح د استعمال ځای دې ښکاره کړي:

- لاس په سر کول
- وينه سپينېدل
- آسمان ته کتل

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې په کور کې د کورنۍ د غړو په مرسته پنځه، پنځه محاورې له معنا او مفهوم سره وليکي او په بله ورځ دې په پښتو درسي ساعت کې ولولي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د روږدیوالي لاملونه

روږدیوالي (اعتیاد) یو پرله پسې مسمومیت دی چې د نشه یي توکو له استعمال څخه په بدن کې راپیدا کېږي. روږدیوالی د ځاني او روحي زیانونو سبب کېږي او ټولنیزې ستونزې رامنځته کوي. په نشه یي توکو اخته کېدل او عادت یا د نشه یي توکو سره ځاني او روحي تړاو چې پرېښودل یې ستونزمن او ناشونی دی، روږدیوالی بلل کېږي.

په نشه یي توکو عادت کېدل هغه وخت رامنځته کېږي، کله چې څوک په پرله پسې توګه نشه یي توکي استعمال کړي. هغه کسان چې نشه یي توکي کاروي او ورځنی عادت یې ګرځېدلی وي، دغه کسان د روږدو کسانو (معتادینو) په نامه یادېږي. له بده مرغه زموږ په ګران هېواد کې هم یو شمېر معتادان شته چې ځوانان دي او عمرونه یې د ۱۸ او ۳۰ کلونو ترمنځ وي. دغه کسان په کورنۍ او ټولنه کې هېڅ عزت نه لري. له ټولنې څخه جلا کړی شوي دي او د ټولنې د اوږو بار دي. په دې لوست کې به تاسې ولولئ چې روږدیوالی څنګه پیدا کېږي او لاملونه یې څه دي؟

ـ تاسې کوم نشه یي پېژنئ، ووایئ چې هغه ولې په نشه اخته شوی دی؟

ـ څنګه وکړو چې له نشو څخه ځان وژغورو؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

روږديوالی هغه متناوب او پرله پسې مسموميت دی چې د ځينو مخدره توکو کيمياوي او يا مصنوعي ترکيباتو د تدريجي مصرفولو له وجې په مصرف کوونکي شخص کې پيدا کېږي. د ځاني او روحي دواړو د زيانونو سبب کېږي. دا روږديوالی په پايله کې ځانګړې او ټولنيزې ستونزې رامنځته کوي.

په بله وينا د يوه شخص عادت کېدل او يا له نشه يي توکو سره د ده ځاني او روحي تړاو چې ترک کول يې ورته ستونزمن او يا بيخي ناشونی کار وي روږديوالی (اعتياد) بلل کېږي.

په نشه يي توکو عادت کېدل هغه وخت منځ ته راځي کله چې روږدی شخص په پرله پسې توګه مخدره مواد لکه: اپين، چرس، هيروين او يا مورفين استعمال کړي او د وخت په تېرېدو سره يې ورته علاقه زياته شي. په تدريجي توګه د مخدره توکو په استعمال کې زياتوالی راولي.

کله چې د مخدره توکو مصرف کوونکی داسې يو حالت ته ورسېږي چې په جبري توګه د نشه يي توکو مصرف ته اړ وي، نو هغه ته معتاد ويل کېږي.

که څه هم په نشه يي توکو اخته کسان هېڅکله دا نه مني چې هغه دې ګواکې معتاد وي، خو دا يو حقيقت دی چې هغه روږدی دی. يو مشهور متل دی چې ((هېڅ معتاد خپل د اعتياد لومړۍ ورځ په ياد نه لري)).

دا يو څرګند حقيقت دی چې هېڅوک دا نه غواړي چې د اعتياد په لومو کې دې راګير شي او هېڅکله دا اراده هم نه لري چې په مخدره توکو دې اخته شي او خلک دې د يو نشه يي په توګه ياد کړي.

هغه کسان چې معتاد کېږي په لومړي سر کې د يو ازمايښت په توګه نشه يي توکي استعمالوي او يا د ناوړه دوستانو او ملګرو له خوا نه ورته بلنه ورکول کېږي چې په دغسې کوچنۍ تېروتنې سره د نشه يي توکو په لومو کې راګير شي چې بيا ورځخه د ځان ژغورل مشکل او يا ناشونی وي.

په حقيقت کې همدغه حالت ته روږديوالی يا اعتياد ويل کېږي. روږديوالی هغه يوه لويه

(c) ketabton.com: The Digital Library

ټولنيزه، روغتيايي او اقتصادي ستونزه ده چې بشري ټولنه يې له يوه جدي خطر او تهديد سره مخامخ کړې ده چې د ټولنې د وروسته والي، اخلاقي انحطاط او ټولنيز فساد سبب کېږي.

د نشه يي توکو استعمال او پر هغو باندې روږدېدل بېلابېل لاملونه لري، لکه ځانګړې لاملونه، ټولنيز، سياسي، فرهنګي، اقتصادي، جګړې، مهاجرتونه او داسې نور... د دغو ياد شويو لاملونو په منځ کې دوه لاملونه د انسانانو په روږدېدنه کې خورا زيات اغېزمن دي، چې يوه ډله يې ځانګړي لاملونه دي او بله ډله يې ټولنيز.

ځانګړي لاملونه: ټول هغه اسباب او علتونه چې په خپله په شخص پورې اړه لري او د هغه د معتاد کېدو سبب کېږي، د ځانګړو لاملونو په نامه يادېږي، لکه:

ـ د ځلميتوب دوره: د نوې ځوانۍ دوره هغه مرحله ده چې د روحي ناورين سره يوځای پيلېږي او د هر شخص په ژوندانه کې يوه ډېره مهمه دوره بلل کېږي. دغه د زلميتوب دوره چې له ناورين سره پيلېږي يو عمده لامل دی چې ځوان په مخدره توکو باندې اخته شي. ځکه چې ځوانان په دغه دوره کې له سالمې روزنې څخه بې برخې وي. تل غواړي چې خپلواک واوسي. خپل احساسات بيان کړي، کله ناکله د خپل پلار او مور په وړاندې هم په مخالف دريځ کې درېږي، د هغو د نظريو او خبرو مخالفت کوي.

د دې لپاره چې خپل شتون ثابت کړي، ځينې وختونه د کورنۍ ارزښتونه هم تر پوښتنې لاندې نيسي. همدارنګه د کنجکاوۍ حس چې د دغې دورې يوه ځانګړتيا ده، د دې سبب کېږي چې نوي ځوانان د نشه يي توکو په هکله فکر او کنجکاوي وکړي او دغه کنجکاوي او فکر کول يې د نشه يي توکو تر استعماله ورسوي.

په ځان باور نه درلودل: په ځان باور نه درلودل او ځينې نور شخصي لاملونه له روږديوالي سره اړيکې لري. په هره کچه چې د يوه شخص اراده کمزورې وي او په ژوند باندې د کنټرول لرلو احساس يې غښتلی نه وي، يا په ځان هېڅ باور ونه لري يا پر ځان يې د باور احساس کمزوری وي، نو په هماغه اندازه يې په مخدره توکو باندې د اخته کېدلو خطر زيات وي.

ـ روحي پرېشانی (ژور خپګان): په نشه باندې د اخته کېدلو يو لامل روحي او نفسياتي

(c) ketabton.com: The Digital Library

علتونه دي، لکه خپګان، ځاني کمزوري او روحي تشويشونه.

دا لامل په سلو کې (۷۰) دی، يا په بله وينا په سلو کې (۷۰) کسان د روحي پرېشانۍ له کبله په نشه يي توکو اخته کېږي.

ـ د سرپرست نه درلودل: ځينې ځوانان کله ناکله په داسې حالاتو او ځايونو کې ژوند کوي چې که خوښه يې وي او که نه په نشه يي توکو اخته کېږي. له بله پلوه د پالونکي نه درلودل او يا د بېلابېلو لاملونو له کبله کور پرېښودل، په هوټلونو او رستورانتونو کې شاګردي کول او داسې نور لاملونه سبب کېږي چې د نشه يي توکو په لومو کې ونښلي او ټول ژوند يې قرباني شي.

د مخدره توکو په هکله مثبت ليد:

د نشه يي توکو د اخته کېدو (اعتياد) په لاملونو کې يو ډېر مهم لامل دادی چې ځوان د نشه يي توکو په هکله مثبت ليد لري او خوشبينانه قضاوت کوي. ځينې روږدي کسان فکر کوي چې ګواکې د مخدره توکو استعمال د هغوی جسمي قوه پياوړې کوي او د ځاني ستړيا په لرې کولو کې اغېزمن دي، روحي سکون او ارامتيا رامنځته کوي. دغه ډول قضاوتونه د دې سبب کېږي چې ناپوهه او بې تجربې کسان نشه يي توکو ته وهڅوي او روږدي شي.

د نشه يي توکو موقت تاثيرات: ټول نشه يي توکي لکه هيروئين، الکول، کوکاين، چرس، اپين او داسې نور په لومړي سر کې يوه غولوونکې ارامتيا او خوشحالي رامنځته کوي چې د نشه يي توکو استعمالوونکی هڅوي چې بيا دغه توکي استعمال کړي او هماغه لومړنی خوند ترې واخلي، خو وروسته په سترو بدمرغيو اخته کېږي.

ټولنيز لاملونه: ټول هغه اسباب او علتونه چې په ټولنه او يا کورنۍ کې موجود وي او د روږدېدو سبب کېږي د ټولنيزو لاملونو په نامه يادېږي لکه:

- بې بندو باره کورنۍ.
- د ماشومانو په هکله د ميندو او پلرونو بې پروايي.
- د ناوړه او بدو دوستانو لرل.
- په ټولنه کې د قانون او مقرراتو نشتوالی او يا نه تطبيق کېدل.

(c) ketabton.com: The Digital Library

- د مخدره توکو د خرڅلاو د بازارونو شتون.
- بې کاري او د يوه سالم کار نه درلودل.
- د نشه يي توکو د ضررونو د خبرتيا د پروګرامونو نشتوالی.
- ټولنيز محروميتونه.
- اقتصادي بې وزلي او يا زياته بډاينه.
- د اسلامي لارښوونو او احکامو څخه بې خبري.
- د مخدره موادو له ضررونو بې خبري په تېره بيا هغه ضررونه چې په اوږده وخت کې راڅرګندېږي.

د متن لنډيز:

په نشه يي توکو باندې اخته کېدل ډېر علتونه لري چې دوه يې خورا مهم دي، ټولنيز عوامل او ځانګړي عوامل. ځانګړي عوامل هغه دي چې پخپله په شخص پورې اړه لري لکه د زلميتوب دوره، په ځان باور نه لرل، روحي پرېشانی، د پالونکي نه لرل، نشه يي توکو ته په مثبت نظر کتل.

په ټولنيزو عواملو کې د کورنيو انظباط نه درلودل، د مور و پلار بې پروايي، له بدو دوستانو سره راشه درشه، په ټولنه او کورنی کې د قانون نشتوالی او يا نه تطبيق کېدل، د نشه يي توکو د خرڅلاو د بازارونو شتون، بې کاري، بې وزلي، د نشه يي توکو پر ضد د پروګرامونو نشتوالی، ټولنيز محروميتونه، د اسلامي لارښوونو څخه بې خبري، دا ټول هغه عوامل دي چې يو شخص نشه يي توکو ته مخه کوي.

په دې توګه مور، ټولو او په تېره ځوانانو ته لازمه ده چې له نشه يي توکو څخه ځانونه لرې وساتو او له نورو سره هم مرسته وکړو چې نشې ته مخه نه کړي، ځکه چې نشه په کورنی او ټولنه کې د انسان اعتبار ختموي او په ورو، ورو يې د ژوند له ښکلي نعمت څخه هم بې برخې کوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

فعالیتونه

۱ـ یو زده کوونکی دې وروسته له ښوونکي څخه متن په لوړ غږ ولولي، نور زده کوونکي دې غوږ ونیسي او بیا دې لاندې پوښتنې ځواب کړي:

- اعتیاد څه ته وایي؟
- ولې یو شخص په مخدره موادو اخته کېږي؟
- ټولنیز عوامل کوم دي؟
- ځانګړي عوامل کوم دي؟

۲ـ زده کوونکي دې د ښو دوستانو او بدو دوستانو په هکله خو کرښې په کتابچه کې ولیکي او بیا دې په وار سره په ټولګي کې واوروي.

۳ـ زده کوونکي دې په وار سره د نشې په ضررونو خبرې وکړي او د خپلې سیمې د یوه نشه یي د ژوند حال دې بیان کړي.

٤ـ زده کوونکي دې په څلورو ډلو وویشل شي. هره ډله دې په خپلو منځو کې بحث وکړي او د روږدېدنې نور عوامل دې لست کړي، بیا دې د هرې ډلې استازي په ټولګي کې خپل لست واوروي.

٥ـ زده کوونکي دې په وار سره پر دې موضوع (په ځان باور نه درلودل) خبرې وکړي او زیانونه دې څرګند کړي.

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې د زلمیتوب د مرحلې په اړه دوه، دوه مخونه ولیکي چې ځوانان څه مسؤولیت لري، ځوان باید څنګه وي او د ټولنې د خدمت لپاره څه ډول وروزل شي؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

پښتو لهجې

موږ خبرې په ژبه کوو. ژبه د پوهولو او راپوهولو یوه وسیله ده چې په ټولنه کې اجتماعي مناسبات رامنځته کوي. لکه څنګه چې په نړۍ کې ژبې ډېرې دي، همدغسې ځینې ژبې د زیاتو لهجو لرونکې دي.

لهجه له ژبې څخه راوتلې او په یوه ټاکلې ټبر او یا ځانګړې جغرافیایي چاپېریال پورې اړه لري. لهجې د ځینو کلماتو په تلفظ او ویلو کې له اصلي ژبې سره توپیر لري. پښتو ژبه هم یوه لرغونې تاریخي آریایي ژبه ده، چې ډېرې لهجې لري.

موږ په دې لوست کې د پښتو ژبې په ځینو لهجو بحث کړی دی چې یو له بل سره څه توپیرونه لري او په کومو ځایونو کې کومې لهجې ویل کېږي.

- لهجه څه ته وایي؟
- پښتو ژبې کومې لهجې لري؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

ژبه یوه ټولنیزه کسبي پدیده ده چې د هغې په واسطه ټولنیز مناسبات رامنځته کېږي. ژبه د غږونو یو جوړ شوی سیستم دی چې د یوې ډلې له خوا د پوهولو او راپوهولو لپاره کارول کېږي.

په بله وینا ژبه هغه آوازونه دي چې انسانان یې د خپلو افکارو او خیالاتو د څرګندولو په غرض تر یو خاص سیستم لاندې د صوتي غږو په واسطه له خولې څخه راباسي.

کوم بریدونه چې د یوې ژبې لهجې سره بېلوي، هغه وییز ګړني، صوتي، ګرامري او لکزیکي توپیرونه دي، ځکه ژبه د یو لړ وییزو او اوریزو سمبولونو سیستم دی او هر سمبول زموږ د یوه ذهني انځور ښکارندويي کوي او دا انځورونه په خپل وار د انساني چاپېریال او مهال څېزونه، پېښې او کړه وړه را اخلي، نو جوته ده چې دغه انساني چاپېریال، مهالي څېزونه، کړه وړه تل په بدلون کې دي او بیا په خپله د وګړو ترمنځ فزیکي کلتوري، ټولنیزې او وټه ییزې ځانګړتیاوې یوه جوته بڼه نه شي درلودای.

نو همدغه اووښتنه د ژبني اوښتنې یا په بله وینا د ژبې د رنګارنګۍ لامل او سرچینه ده او په یوه ژبه کې دا رنګارنګي د بېلابېلو لهجو معنا لري.

سیمه ییز او قومي وېش، پوهه او ناپوهي، بډاینه، لږ عمر او ډېر عمر، نارینتوب او ښځینه توب او داسې نور لهجوي توپیرونه دي.

ژبه یو سیستم دی کوم ډله ییز توپیرونه چې په دغه سیستم کې لیدل کېږي، هغه لهجه ده. لهجوي اختلافات اجتماعي وي چې د صنف او طبقې په اساس راغلي وي یا ښایي محلي وي چې د جغرافیوي توپیرونو په اساس رامنځته کېږي. کوم ګروپي توپیر چې په ویلو او غږیز سیستم کې لیدل کېږي، لهجه بلل کېږي. لهجه له اصلي ژبې او سیستم څخه په ځینو کلمو او تلفظونو کې بېله شوي وي. دا بېلتون د قبیلو، سیمو، ښارونو، کلیو، بانډو، پوهو او ناپوهو، لوستو او نالوستو ترمنځ د خبرو اترو په وخت کې څرګندېږي او د ژبې عمومي جوړښت ساتي.

پښتو ژبه هم د نورو ژبو په څېر په بېلابېلو سیمو کې د ویونکو د شتون له کبله ډېرې لهجې لري چې د ټولو لهجو څېړل اوږده موضوع ده. دلته په لنډه توګه د پښتو لهجو په یو

(c) ketabton.com: The Digital Library

عام وېش باندې خبرې کوو.

د غربي هېوادونو ختیځ پېژندونکو د پښتو لهجې په دوو لویو ډلو وېشلې دي چې یوه ډله یې لویدیځې لهجې او بله ډله یې ختیځې لهجې دي. دا وېش د دوو تورو (ښ،ږ) د توپیر پر بنسټ شوی دی چې په لویدیځو لهجو کې (ش، ژ) ته نژدې دی او په ختیځو لهجو کې (خ، گ) تلفظ کېږي.

د وروستنیو څېړنو په پایله کې دریمه ډله د مرکزي لهجې په نوم هم ورزیاته شوه. پښتو لهجې په لومړي سر کې په دوو سترو ډلو اصلي او فرعي وېشل کېږي چې هره ډله یې ځانته ډولونه لري.

اصلي لهجې په درې ډوله دي چې په لنډيز سره ورته اشاره کېږي:

۱ـ لویدیځه لهجه: دا لهجه د کندهارۍ لهجې په نوم هم یادېږي. د هېواد په لویدیځو او جنوبي سیمو کې ویل کېږي. په دغه لهجه کې دوه ځانگړي توري (ښ،ږ) د (ش،ژ) آواز ته نژدې تلفظ کېږي او بله مهمه ځانگړتیا یې داده چې په کومکي فعلونو کې د (ش) آواز په (س) بدلېږي لکه د (وشو، شوي دي، شته، نشته) کلمې په (وسو، سوي دي، سته، نسته) ویل کېږي.

۲ـ مرکزي لهجه: دا لهجه د منځنۍ لهجې په نوم هم یادېږي او د افغانستان په مرکزي سیمو لکه غزني، وردگ، لوگر، پکتیا، پکتیکا او نورو کې ویل کېږي.

په دغه لهجه کې د پښتو ځانگړي توري (ښ،ږ) په خپل اصلي آواز تلفظ کېږي او د تلفظ په وخت کې د ژبې منځنۍ برخه له پورتني تالو سره نښلي.

۳ـ ختیځه لهجه: دا لهجه د ننگرهارۍ لهجې په نوم هم یادېږي. د ننگرهار، مومندو، باجوړ، هشنغر او یوسفزو په سیمو کې ویل کېږي. په دې لهجه کې د (ښ،ږ) توري د (خ،گ) په څېر ویل کېږي.

فرعي لهجې: فرعي لهجې په پښتو کې زیات ډولونه لري چې ځیني مهمې یې په لاندې ډول دي:

۱ـ وزیرۍ لهجه: وزیرۍ لهجه د (ښ،ږ) تلفظ د لویدیځې لهجې په څېر کوي، خو په

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځینو کلماتو کې له مرکزي لهجې سره اړیکې او نژدېوالی لري. په وزیرۍ لهجه کې هغه (الف) چې د کلمې په منځ او پای کې راغلی وي په (و) بدلېږي لکه (کال، پلار، کابل) په (کول، پلور، کوبل) اړوي او همدارنګه کله چې (و) د کلمې په منځ کې راشي هغه په (ی) بدلوي لکه (مور، لوند، توت) په (میر، لیند، تیت) تلفظ کوي.

۲_ د ختېکو لهجه: د ختېکو لهجه د (ښ،ږ) په تلفظ کې له لویدیځې لهجې سره سمون لري، خو په لغاتو او اصطلاحاتو کې له ختیځې لهجې سره اړیکې لري.

۳_ کاکړۍ لهجه: دا لهجه په ځینو کلمو کې لویدیځې لهجې او په ځینو کې له مرکزي لهجې سره نژدېوالی لري. مثلاً (ژ) د مرکزي لهجې په څېر (ز) تلفظ کوي او ژوند، ژبه، ژمی د (زبه، زوند، زمی) په بڼه اړوي او تلفظ کوي.

٤_ د احمدزو لهجه: په دې لهجه کې (ژ) په (ز) او په ځینو کلمو کې (ش) په (س) بدلوي لکه (ژوند، مشر، میاشت) په (زوند، مسر، میاست) تلفظ کوي.

۵_ د وردګو لهجه: دا لهجه د اصلي مرکزي لهجې په ډله کې راځي.

٦_ د پکتیا لهجه: دا لهجه هم د مرکزي لهجې په کتار کې راځي، خو ځینې ځانګړې نښې هم لري، مثلاً ځدران او ځاځي د (راځه، ځي) پر ځای (راڅه، څي) وایي.

۷_ د اپریدو لهجه: دا لهجه په ځینو کلماتو کې له مرکزي لهجې سره او په ځینو کې له ختیځې لهجې سره اړیکې او نژدېوالی لري. په دې لهجه کې (ا،ی) په (و) بدلېږي او د (راشه، خورئ) پر ځای (روشه، خورو) وایي.

۸_ د یوسفزو لهجه: دا لهجه په اصلي ختیځه لهجه کې راځي.

۹_ د باجوړ لهجه: د ختیځو لهجو په ډله کې ده. په دې لهجه کې (غ،ت) په (ګ،څ) بدلېږي. لکه (غوښه، غاښ، تښته) په (ګوښه، ګاښ، څښته) تلفظ کوي.

۱۰_ د مومندو لهجه: په ختیځه لهجه کې راځي. په دروند او ځیږ غږ سره ویل کېږي.

۱۱_ د خوګیاڼو لهجه: په زیاتو کلمو کې له مرکزي لهجې سره اړیکې او نژدېوالی لري خو په ځینو کلماتو کې له ختیځې لهجې سره اړیکې پیدا کوي. (و) په (ی) بدلوي لکه

(c) ketabton.com: The Digital Library

(غوړي) غېږي او (خولی) ته (خيله) وايي.

۱۲_ د شينوارو لهجه: دا هم يوه فرعي لهجه ده چې په ځينو کلمو کې زير (کسره) په زور (فتحه) بدلوي لکه (ورمېږ) ته (ورمږ) وايي.

د متن لنډيز:

ژبه هغه آوازونه دي چې انسانان يې د خپلو افکارو د ښکاره کولو په غرض د يو خاص سيستم لاندې د صوتي غړو په واسطه له خولې څخه راباسي. يا ژبه يوه ټولنيزه پديده ده چې اجتماعي مناسبات رامنځته کوي او د پوهولو راپوهولو لپاره کارول کېږي.

که ژبه يو سيستم وګڼو، نو په دغه سيستم کې ډله ييز توپيرونه د لهجې معنا لري. دا توپيرونه به يا د طبقې او يا يوې ټاکلې جغرافياوي سيمې له کبله وي. لهجه د اصلي ژبې او سيستم څخه د ځينو کلمو په تلفظ کې بېله شوي وي. دا بېلتون د قبيلو، سيمو، ښارونو، کليو، لوستو او نالوستو خلکو ترمنځ د خبرو په وخت کې څرګندېږي.

د پښتو ژبې لهجې په درې ډلو وېشل شوي دي، ختيځه، لويديځه او منځنۍ لهجه چې دا هره ډله ځانته ويونکي او ټاکلې جغرافيايي چاپېريال لري. د پښتو لهجو وېش د (ږ،ښ) د تورو پر بنسټ شوی دی. سربېره پر دغه وېش په پښتو کې ډېرې فرعي لهجې هم شته چې يو څو بېلګې يې په لوست کې ولوستل شوې. همدارنګه معياري ژبه هم له دغو لهجو څخه رامنځته کېږي او بيا د يوه هېواد په مطبوعاتو، راډيو، تلويزيون او نورو خپرونو کې کارول کېږي. د معياري ژبې د ځينو کلماتو په ټاکلو کې پوهان او د ژبې متخصصين سره په يوه ګډ ليکدود فيصله کوي او هغه بيا په ټولو خپرونو کې کارول کېږي. معياري ژبه د ليکدود سره ډېر تړاو لري چې ټولې علمي او ادبي ليکنې بايد په واحد ليکدود وي او همدارنګه په رسمي ټولنو، کنفرانسونو کې په وينا کې هم مراعات کړي.

د يوې ژبې نورې لهجې د وخت په تېرېدو سره معياري ژبه پياوړې کوي او په خپله لهجې ورو، ورو خپله بڼه له لاسه ورکوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

فعالیتونه

۱ـ زده کوونکي دې لوست په چوپه خوله ولولي او بیا دې لاندې پوښتنې ځواب کړي:

- ژبه څه ته وايي؟
- لهجه څه ته وايي؟
- د پښتو لهجې د کومو تورو په واسطه بېلېږي؟
- په پښتو کې کومې اصلي لهجې پېژنئ؟

۲ـ زده کوونکي دې په وار سره په خپله خوښه د پښتو په یوې لهجې خبرې وکړي.

۳ـ زده کوونکي دې د خپلې سیمې د لهجې پېژندنه په څو کرښو کې له مثالونو سره ولیکي او بیا دې خپله لیکنه په ټولګي کې واوروي.

٤ـ زده کوونکي دې په وار سره نظر ورکړي چې د ژبو زده کړه څه ګټه لري؟

٥ـ زده کوونکي دې په څو ډلو ووېشل شي او په لاندې لهجو کې دې نور مثالونه پیدا کړي.

- په وزیری لهجه کې (الف) په (و) بدلېږي، مثالونه یې ووایاست؟
- د احمدزیو په لهجه کې (ژ) په (ز) او (ش) په (س) بدلېږي مثالونه یې ووایاست؟
- د ځدرانو او ځاځیو په لهجه کې (ځ) په (څ) بدلېږي، مثالونه یې ووایئ.
- د باجوړ په لهجه کې (غ) په (ګ) او (ت) په (څ) بدلېږي، مثالونه یې کوم دي؟
- د اپریدو په لهجه کې (الف) او (ی) په (و) بدلېږي، مثالونه یې کوم دي؟

یادونه: دا بدلون په ځینو کلماتو کې راځي، نه په ټولو کلماتو کې.

کورنۍ دنده

هر زده کوونکی دې د مثالونو په څېر د خپلې سیمې لس کلمې ولیکي چې لهجوي توپیر پکې څرګند شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

وییپانګه

((الف))

اتل: نابغه، قهرمان، پهلوان
اتلولي: قهرماني
اتغر: اته غرونه، د کلات په جنوب کې یو ځای دی چې د هوتکیانو حکومتي اداره په کې وه.
اتوم: د یوه کیمیاوي عنصر ډېره وړه ذره چې د هستې پروتونونو او الکترونونو څخه جوړه وي او پخپله د هماغه عنصر خواص ولري.
اثر: اغېز
اجرونه: ثوابونه
احتمال: حدس او ګومان
اختناق: خپه کول، د تنفس بندول، د بیان او فکر د آزادۍ بندول
ارشاد: د سمې لارې ښودل
اژدها: ښامار
استعاره: مجازي بیان د تشبه پر بنسټ چې په هغه کې د تشبه له دوو خواو (مشبه یا مشبه به) حذف شوي وي
استغفار: توبه
اسلوب: لاره، طریقه
اشرف المخلوقات: د مخلوقاتو غوره
اطلس: یو ډول وربښمینه ټوټه
التماس: هیله، ارزو
الحاد: له دین څخه ګرځېدل، له خدای جل جلاله څخه انکار کول، بې دیني او کفر
انحطاط: خوړتیا، تباهي، پستي
الم: درد
اوتر: وارخطا، پرېشان
اوجاړ: خراب، ویجاړ
اوزان: وزنونه، قالبونه (د شعر لپاره)
ایثار: قرباني
ایوادونه: هېوادونه
اټک: د اباسین سیند او هم د دې سیند پر غاړه د یو کلي نوم دی.
ابدا: تل، دایم، ښکاره کول
اروایي: روحي
اغراق: د یو چا په اړه ستاینه چې عقل یې منلی نشي.
اعتیاد: روږدي توب، عادت
اهل بیت: د پیغمبر صلی الله علیه وسلم کورنۍ
اودوم: چاره، علاج
الهام: هغه فکر چې ناڅاپه په ذهن کې پیدا کېږي

((ب))

باب: معمول، رایج، د کتاب یوه برخه، په باره کې
بادار: اقا، سود
بامم: پالم، روزنه
بدرقه (بدرګه): ملګرتیا، مشایعت، په میلمه پسې شاته تلل
بسیط: ساده او آسان
برهمن: د برهمایي دین لارښود
بری: فتحه، سوبه، کامیابي
بزم: د خوښۍ او مېلمستیا جشن
بصر: نظر، دید
بلاغت: سوچه وینا، روانه وینا، له معنا او مطلب څخه ډکه وینا
بها: قیمت، ارزش
بوره: زوی مړي، هغه ښځه چې زوی یې مړ وي
بولي: یادوي
بیت المال: د اسلامي حکومتونو زیرمې لکه خزانه
باري: د خدای جل جلاله نوم، خالق، پیداکوونکی
بدعت: په دین کې یو نوی شی راوړل.

((پ))

پاداش: د یو کار مزد، حقوق
پانګه: زیرمه، سرمایه
پاسوال: ساتونکی، پادشاه
پالل: ساتل، روزل
پاړکی: د شعر قطعه

(c) ketabton.com: The Digital Library

پاړو: جادوګر، دم کوونکی
پلاټ: طرحه، خاکه
پنځولی: تخلیق کړی، ایجاد کړی
پیاوړی: غښتلی، قوي
پېژندوی: پېژندل شوی، د نوم او نښان خاوند
پلن: قدم، پل، پلی، پیاده
پیشوا: رهبر، مقتدا، رئیس

((ت))

تبلیغ: هغه کار چې بل ته یې رسول غواړي یا بل وربانديې خبروي
تاب: قدرت، برابري، مقاومت
تاړاک: چور، لوټول
تجهیز: د وسایلو اماده کول لکه مړی په کفن کول
تجاهل: ځان په نادانی وهل
تحریک: راپارېدل، د یوه کار د سرته رسولو لپاره یا د یوه حالت ښکاره کول، بهیر، غورځنګ، لمسون
تحول: بدلون
تحت الثري: د ځمکې تل
تخیل: خیال
تداوم: دوامداره، پرله پسې
تریله: تېښته
ترله: د تره لور
ترنم: زمزمه، د شعر ویل، آواز، نغمه
تروږمی: تیاره
تشبیه: یو شی د بل شي سره مخې کول چې ورته والی ولري
تعادل: برابري
تعبیر: معنا
تعبیرونه: معناګانې
تقوا: پرهېزګاري
تکامل: وده
تصدیق: تائیدول، شاهدي ورکول
تکذیب: دروغ یا ناسم ګڼل
تکفین: مړي ته کفن اغوستل

تلطف: مهرباني، خوش رفتاري
تم: درېدل
تمدن: پرمختګ، ترقي
تمنا: ارزو، هیله
تهذیب: پاکېدل او له عیبونو څخه اصلاح کېدل
توازن: برابري
توښه: د سفر خوراکه، اذوقه
تور: تور (رنګ) تهمت، ترېدل
تورن: تهمتي
تومن: د ایران غیر رسمي پولي واحد
تون: ځای
تیری: تجاوز
تیکی: د توري غلاف
تښتېدوني: تښتېدل، تښتېدونکي
تحصیل: حاصلول، زده کړه، درس ویل، لاسته راوړل
ترپلل: تښتېدل، ځغاستل
تسکین: آرامول، آرام کول
تقلید: پیروي، پېښې
تلفیق: د دوه یا څو څیزونو یو له بل سره ترتیب ورکول او منظم کول
تلمیح: اشاره کول، په شعر کې یوې مشهورې کیسې ته اشاره کول
تناسب: مناسب، د یو شي په اجزاوو کې هماهنګي
تمرد: مقاومت، د چا پر وړاندې درېدل

((ټ))

ټال: ځنډ، ځنډېدل
ټاټوبی: وطن، هېواد
ټبر: قوم
ټولنپوهنه: جامعه شناسي، هغه پوهنه چې د ټولنې او بشري ډلو په اړه معلومات ورکوي.

((ث))

ثنا: دعا، ستاینه، درود، حمد

((ج))

(c) ketabton.com: The Digital Library

جاګیر: هغه ځمکه چې د یوه چا په ولکه کې وي
جبران: د یو تېر بد عمل د تلافی لپاره ښه کار کول
جامد: هغه جسم چې معین حجم او شکل ولري او د شکل د تغییر په وړاندې مقاومت څرګند کړي لکه اوسپنه، تیږه
جدل: جنګ، مشاجره
جذبات: احساسات، ولولې
جرس: ګینګرۍ، زنګوله
جروم: اوسنی ګرمسیر چې د قندهار په جنوب غرب کې واقع دی
جزم: محکم، استوار، نه تغییریدونکی
جګې جګې: هیله کول، کاشکې
جمال: ښکلا، ښایست
جور: ستم، ظلم کول
جمال: ښکلا، ازلي ښکلا چې د خدای جَلَّ جَلالُه ازلي صفت دی.

((ځ))

ځواک: توان، قوت

((چ))

چپاو: حمله، هجوم
چور: تالان، لوټل، غل، غلا
چشتیه: یوه تصوفي طریقه ده
چم: کلی، کوڅه، چل

((ح))

حبیب: دوست، ملګری
حسرتونه: ارمانونه
حصار: دیوال، قلعه
حکایت: قصه، نکل
حکمت: پیژندنه، هوښیاري، پند، خدایي علم
حنفي: د څلور ګونو مذهبونو نه یو مذهب دی، ابو حنیفه نعمان بن ثابت ته منسوب
حیرت: حیراني

((خ))

خدنګ: تیر، هغه کلك لرګی یا ونه ده چې له هغه نه نیزه، تیر او د اس زین جوړوي

خروش: چیغه، کریکه
خلق: ایجاد، پیدا کول، په وجود راوړل، د یو هنري اثر منځ ته راوړل
خلقت: پیدایښت
خودبینه: متکبر، مغرور
خودنمای: ځان ښودونکی، ریا
خول: تاج، افسر، خولۍ

((د))

د سالو وږمه: د ریګستان نسیم
دد: داړونکی حیوان
دُر: مرغلرې
دربیله: تیاره
درناوی: احترام
درهمونه: د اماراتو پولي واحد، درهم جمع درهمونه
دروه: دروغ، فریب
دریځ: منبر، موقف
دم ختلی: مړ (چې ساه یې وتلې وي)
دم: ساه
دمن: د غره لمن د دښتې پراخوالی
دون: پست، ټیټ، ناڅیزه
دښن: دښمن
دښنه: د دښمن جمع یعني دښمنان
دغه بازي: فریب کول، مکر کول
دانشمند: پوهه، عالم

((ذ))

ذلت: خواري، شرمنده ګي

((ر))

رېږي: ستونزې
رپي: رپېدل، لړزېدل
رحلت: کوچ، سفر، وفات
رزم: جنګ، جګړه
رکاب: فلزي حلقه ده چې د آس په زین پورې تړلې وي
رکیبی: غاب

(c) ketabton.com: The Digital Library

رندي: زيرکي، آزادي، بې پروايي، هغه عمل يا چار چې د ټولنې له دود دستور څخه لرې وي.
رهبر: لارښود، مشر، رهنما
روحيات: هغه علم چې د روح او ژوند څېړنه کوي
روش: لاره، طريقه
رومان: يو ډول ناول چې پېښې او د مينې داستانونه پکې وي
رومانتيک: داستاني، تخيلي، افسانوي
روڼلی: روڼول
رويدار: مخور
ريا: تظاهر، خپل ځان خلکو ته په نيکۍ ظاهرول
رياضت: د نفس د پاکۍ او ښو اخلاقو لپاره د رنځونو زغمل
رجا: ويره، اميدواري
رديف: په يو شعر کې له قافيې وروسته د هم وزنه کلمو تکرار، چې معنا يې يو ډول وي، رديف ګڼل کېږي.
رغبت: ميل، ارزو
روحي: روح ته اړوند
روضه: مقبره، هديره، قبر

((ز))

زبون: بيچاره، ناتوان، عاجز، خوار
زعفران: ترکيبي رنګ لکه د زعفران رنګ، ژېړ نارنجي رنګ ته ورته
زل: له حق او ثواب څخه منحرف کېدل، ښوييدل
زنګاره: زنګ، د اوسپنې او فلزاتو زنګ
زنګي: زنګ وهلی، تور
زهد: عبادت کول، دنيا ترک کول
زهير: ناتوانه، کمزوری، غمجن، خوابدی
زيارنه: کوښښ، زحمت
زيب: زينت، ښکلا
زړن: زړور، شجاع، دلاور
زيب: هغه څه چې د ښکلا سبب کېږي، زېور، لياقت، مناسب

زميندار: په غور کې د يوه پخواني ځای نوم و

((ژ))

ژوبله: جګړه

((س))

ساد: سم، ربښتيا ويونکی
سالو: ميده شګه
سانسور: په رسنيو کنټرول او سخت ګيري، په اخبارونو، کتابونو، مجلو او نورو کې د ځينو شيانو حذفول
سبحان: پاک
سروپای: شال، دستيار
سرور: رهنما، سرپرست، پيشوا، د کورنۍ مشر
سرښندنې: قرباني
سخاوت: عطاء، بخشش، کرم
سعادت: نېکمرغي
سمبال: اماده
سوبه: فتح، ظفر
سور: سوري کورنۍ، د پښتنو يو خيل
سمبول: نښه
سيرت: کړه وړه، خوی عادت، لاره

((ش))

شاکر: شکر کوونکی
شفاهي: د ژبې په وسيله ويل شوی، ژبني
شفاعت: د عفې غوښتل، يا له يوه چا څخه د مرستې غوښتل
شواخون: غم، رنځ، تکليف

((ښ))

ښکلونکي: ښکلی کوونکی
ښندم: قربانوم

((ص))

صوبيدار: د مغلو د حکومت په اداري تشکيلاتو کې د والي څوکی

((ض))

ضيافت: مېلمستيا

((ط))

(c) ketabton.com: The Digital Library

طاعت: بنده گي، فرمانبرداري
طامع: طمعه کوونکی، حریص
طیلسان: یو ډول جامه وه، چې لستوڼې یې نه لرل، لکه چپنه، چې قاضیانو او خطیبانو به پر اوږو اچوله.

((ظ))

ظلمت: تیاره، تورتم
ظلام: تیاره، تورتم

((ع))

عابد: عبادت کوونکی
عامل: سبب، وجه
عبور: تیرېدل
عدالت: برابري، نیاو، انصاف
عرفان: د خدای ﷻ پېژندنه
عشور: لسمه
عطا: بخشش، بخښل
عقیق: تور بخن زینتي کاڼی چې یمني عقیق یې ډېر مشهور دی
عنا: رنځ ایستل، د سختیو لیدل، مشقت، سختي
عنایت: مهرباني، شفقت
عنعنات: دودونه، رواجونه
عواطف: مینه، علاقه، نژدیتوب
عارف: د معرفت خاوند، پېژندونکی
عصیان: نافرماني، سرغړونه، شورش
علی الدوام: پرله پسې، دوامداره
عقبا: اخرت، هغه دنیا
عیان: ښکاره، څرگند، ظاهر

((غ))

غاصب: غصب کوونکی، څوک چې د بل چا له رضا نه په غیر د هغه حق واخلي
غبرگون: ځواب، عکس العمل
غرج او غرجستان: هغه سیمې چې د غور او هرات له شماله پیل او تر آمو پورې رسېږي، غرباً تر مرغاب او مرواالرود او شرقاً د بلخ څنډو ته رسېږي
غشی: تیر
غفور: د گناهونو بخښونکی
غلیم: دښمن
غلبلې: چغې، نارې، سورې
غلو: مبالغه چې عقل یې نه مني
غمزه: کرشمه، د سترگو او وروځو حرکت د بل چا د پاملرنې لپاره
غنا: بډاینه، د مال زیاتېدنه
غوغا: چیغې، نارې، سورې

((ف))

فاضلان: عالمان، د فضل خاوندان
فتنه: عذاب، بیماري، د خلکو ترمنځ اختلاف
فدیه: هغه مال چې د چا د آزادۍ په غرض ورکول کېږي یا هغه مال چې د بلا د رفع لپاره ورکول کېږي
فراق: جدایي، بېلتون
فرقت: جدایي، فراق
فرهنگیالی: د فرهنگ خاوند، فرهنگپال
فصاحت: څرگنده او روانه وینا
فضله مواد: بېکاره مواد، خځلې
فضیلت: برتري، په علم کې لوړه درجه
فیض: بخشش، برکت، ډېرېدل
فیروز کوه: د سفید کوه وروستی لړۍ، چې د هرات په شمال غزني برخه کې واقع ده. د فیروز کوه په نامه یادېږي.
فوشنج: په هرات کې د یوه ځای نوم دی
فضول: بیهوده
فلک: آسمان

((ق))

قافله: کاروان، هغه ډله چې په سفر روانه وي او یا له سفره راځي
قاموس: د لغاتو کتاب
قبیله: طایفه، هغه ډله خلک چې د یو سړي اولاده وي

(c) ketabton.com: The Digital Library

قضا: تقدیر، سرنوشت، د قاضي عمل او شغل، قضاوت
قطر: د عربي اماراتو یو ملک
قلندر: درویش، هغه مجرد شخص چې دنیا ته
یې شا کړې وي
قضاوت: د دوه کسانو ترمنځ عدالت کول
قادر: توانمند، د توان لرونکی، د خدایﷻ له
نومونو او صفتونو څخه یو دی.
قافیه: په لغت کې وروسته ته وایي او په یو بیت
کې د دوه مسرو د وروستیو کلماتو هم اهنگی ته
وایي، چې په معنا کې توپیر لري.
قایم: توان مند، محکم، ولاړ
((ک))
کان: پښت، نسل
کام: ارزو، اراده، قصد
کبریا: عظمت، لویي، بزرګي
کثافات: بېکاره شیان، خځلې
کرکټرونه: د کیسې، ناول او ډرامې شخصیتونه
کروړ: محکم، سخت، کلک
کرېږ: غوڅ، ژوبل، زخمي
کنایه: هغه وینا یا کلمه چې د خپلې اصلي معنا نه
په غیر یعني مدلول باندې دلالت وکړي
کنعان: په عراق کې د یوې تاریخي سیمې نوم دی
کهاله: کهول، کورنی
کهول: خاندان، کورنی
کوډې: جادو
کول: کهول، کورنی
کونین: دواړه جهانونه (دنیا او اخرت)
کوټ: کلا
کوټوال: کلاوال، کلا لرونکی، کلا ساتونکی
کجل: رانجه
کوټه: ناچل
کیمیا: د پخوانیو په اصطلاح هغه ماده چې د
هغې پواسطه به یې مس په سرو زرو بدلول
کځ: د سیند د غاړې کلی
کویله: د یو هندي مرغه نوم دی، لکه بلبل چې
ښه آواز لري
کهسار: غریزه سیمه، غرنی سیمه
((گ))
گاهې: کله
گرداب: په سیند کې هغه ځای چې اوبه یې
تاوېږي، د اوبو غولی
گروه: عقیده
گروهېدل: عقیده لرل
گلبدن: د گل په څېر نرم او نازک بدن
گلرنگ: د گل په رنگ
گلرخسار: گل مخی
گلرخ: گل مخی
گمراه: هغه څوک چې لاره یې غلطه کړې وي
گنج: خزانه
گوښې: یوازې، تنها
گروهېدل: دین، عقیده لرل
گوهر: قیمتي کاڼی لکه الماس، زمرد، یاقوت،
مرغلره
((ل))
لتاړ: ویجاړ
لرغون: قدیم، لومړنی، پخوانی
لطافت: نرمي، نازکي، ښکلا، نرمه او نیکه وینا
لمانځل: درناوی کول، لمونځ کول، عبادت،
تجلیلول
لور: لوربینه، پېرزوینه، مهرباني، شفقت،
رواداري
لتیر: حمله، د حملې یو بد حالت
لکزیکي: لغوي پانگه
لوني: شیندي، وریږي، پاشي
((م))
ماتم: غم، مصیبت
ماتېدوني: شکست خوړونکي
مامن: وطن، ټاټوبی
ماهیت: حقیقت، د یو شي سرشت
مایع: اوبلن

(c) ketabton.com: The Digital Library

مبالغه: د چا په ستاینه کې زیاتی چې له اعتدال نه لرې وي
مبتلا: روږدی، اخته
مجازي: غیر حقیقي
محتوا: منځپانګه، مضمون
محشر: د خلکو د راټولېدو ځای، د قیامت ورځ
محکوم: تر حکم لاندې، حکم پرې شوی
مخسور: سرخرویي، سرلوړي
مدبر: تدبیر کوونکی، باتدبیره، عاقبت اندېش
مدت: وخت، زمان
مدعا: مقصد، هغه څه چې ادعا شوې وي
مدفن: قبر
مرتبې: درجې، مقامونه، موقفونه
مرثیه: ویرنه، هغه شعر چې د چا د مړینې ویر پکې کېږي.
مرصع: په جواهرو تزین شوی
مرو: د ترکمنستان په جنوب کې د یو ښار نوم دی
مرکب: ترکیب شوی، هغه کلمه چې له دوو یا څو توکو څخه جوړه وي
مزاج: طبیعت
مساوات: برابري، یو له بل سره برابرېدل
مسمومیت: زهري کېدل
مشورت: مشوره، مفاهمه
مشابه: ورته، یو ډول
مصفی: تصفیه شوی، پاک شوی، خالص، بې عیبه
مظلوم: بېچاره، ځپلی، چې ظلم پرې شوی وي
معتاد: روږدی، اخته
معتزر: عذر غوښتونکی
معصیت: ګناه، نافرماني
مقبول: قبول شوی، خوښ شوی
مکر: حیله، فریب
مل: ملګری
مکلف: ګومارل شوی، متعهد کېدل
ملحد: هغه څوک چې په خدای عقیده نه لري او یا له دین څخه اووښتی وي
ملونه: د مل جمع، ملګري
من: زړه، اراده
مناسبات: راشه درشه، اړیکې
منافقي: دوه مخي
منزه: پاک، سپېڅلی
منشاء: سرچینه
منظرکشي: د منظرونو ترسیمول
منګور: مار
منبنت: قبلول
مهجور: مبتلا په هجران، لرې، تبعید شوی
مهذب: پاک او سپېڅلی، له عیبونو څخه پاک، د ښو اخلاقو خاوند
مواس: ساتونکی، محافظ
مورفولوژي: آواز پېژندنه
موعظه: پند او نصیحت
موفقیت: کامیابي، بریالیتوب، بری
مفروق: هغه عدد چې له بل عدد څخه کمېږي
مؤرخین: تاریخ لیکونکي
میرڅمن: دښمن
متعلق: تړلی، متصل، یو چا یا څه شي ته منسوب
متجانس: همجنس، هم شکل، یو ډول
متناظر: ورته، یو شان
متناوب: وار په وار، یو په بل پسې
مطایبه: شوخي، هغه وینا چې شوخي او طنز پکې وي.
معیار: د اندازه کولو وسیله، سرمشق
مغلوب: شکست خوړلی، ماتې خوړلی
مناهي: د منع جمعه، منع شوي کارونه
منثور: هغه کلام چې وزن او قافیه ونه لري
مندیش: د غوریانو پایتخت، یوه ټینګه مشهوره کلا
مُل: شراب
محرقه: یو ډول ناروغي ده، چې دوامداره تبه لري.
محاوره: خبرې اترې، اصطلاح

(c) ketabton.com: The Digital Library

مجازي: غیر واقعي، غیر حقیقي.
مجهول: هغه څه چې نامعلوم او ناآشنا وي
منفور: د نفرت وړ
موضوعي: چې په یوه خاصه نقطه او یا یو ځای پورې تړلی وي
منصور: کامیاب، حسین بن منصور حلاج چې د وحدت الوجود د فلسفې لوی علمبردار و.
منظوم: هغه کلام چې وزن او قافیه ولري
منعکس: انعکاس شوی، څرګند
مورفیم: د ژبې تر ټولو کوچنی معنا لرونکی واحد چې که تجزیه شي خپله معنا له لاسه ورکوي.
میرڅي: دښمن، دښمني، دښمنان
مهر: محبت، دوستي، مینه

((ن))

ناتار: تاراج، یلغار
نار: اور
نانغوتان: نااورېدونکي
ناورین: مصیبت، ماتم، غم
ناصبور: بې صبره
نتلی: زار، زبون، افسرده
نشاط: خوښي، ارزو، هیله
ندامت: پښېماني
نصرت: فتحه، سوبه
نغوره: اورېدل، اوره
نوا: آواز، نغمه
نیاو: عدالت، مساوات
نیرنګ: فریب، مکر، حیله
نصاب: ټاکلې اندازه چې زکات پرې واجبېږي، درجه، مقام
نفسي: هوا او هوس، روحي، روحاني

((و))

ورم: پند، نصیحت
وعظونه: نصیحتونه کول
ویاړ: افتخار
ویرنه: ویر، ماتم، سوګ
وبله: یو تر بله
ودنه: وده، نمو، غوړېدنه
وستاکار: د ټوپکو جوړوونکی
وکوراوه: باطل کول
وټه ییز: اقتصادي
وصف: ستاینه، توصیف
وصال: دیدن

((هـ))

هجوم: ناڅاپه حمله، یرغل
هدایت: لارښوونه
هذب: بې عیبه، صاف
هریوا: د هرات پخوانی نوم
هستونې: تخلیقات، ایجادات
هسک: آسمان، لوړ
هنریت: د هنر لرونکی
هورې: هلته
هوډ: عزم، اراده
هیجان: حیرانېدل، په احساساتو راتلل، جذباتي کېدل
هیرو: اتل، قهرمان
هزل: هر ډول غیر جدي وینا، شعر یا نثر چې غیر اخلاقي مضامین ولري او د اجتماعي ادب مخالف وي.
هوا: خواهش، نفس، هوس، میل، تمنا

((ی))

یرغ: هغه آس چې تېز رفتار کوي، اسلحه
یرغالم: یرغل کوم
یرغل: حمله، هجوم
یون: حرکت، تګ

(c) ketabton.com: The Digital Library

اخځليكونه

۱_ ادب پوهنه، سيد محی الدين هاشمي، د اريک گرځنده کتابتونونو اداره، پېښور، ۱۳۸۱ هـ. ش. کال.
۲_ ادبي بحثونه، گل پاچا الفت، دانش خپرندويه ټولنه، ۱۳۸۱ هـ. ش. کال
۳_ بديع او بيان، پوهندوی نور احمد شاکر، خپرونکی: د پوهنې وزارت د تاليف او ترجمې رياست، ۱۳۵۵ هـ. ش. کال.
٤_ بديع او د پښتو شعر، اورنگزيب ارشاد، دانش خپرندويه ټولنه، ۱۳٦۹ هـ. ش. کال.
٥_ په پښتو ادب کې د سولې انعکاس، څېړنوال محمد عارف غروال، د علومو اکاډيمي، کابل، ۱۳۸۸ هـ. ش. کال.
٦_ پښتنې مېرمنې، عبدالرؤف بېنوا، دولتي مطبعه، ۱۳۲۳ هـ. ش. کال.
۷_ پښتو ادب کې متل، داور خان داود، يونيورستي بک ايجنسي خيبر بازار، پېښور، ۱۹۹۰م. کال
۸_ پښتو لنډۍ، عبدالرؤف بېنوا، دانش خپرندويه ټولنه، ۱۳۸۷ هـ. ش. کال.
۹_ پټه خزانه، محمد هوتک، د پوهنې وزارت، د دارالتاليف رياست، دويم جلد، کابل، دولتي مطبعه، ۱۳۳۹ هـ. ش. کال.
۱۰_ په افغانستان کې چاپېريال ته ورپېښ خطرونه، پوهنمل شير احمد گرديوال، د افغانستان د مطالعاتو مرکز، دانش کتابتون، پېښور، ۱۳۷۸ هـ. ش. کال.
۱۱_ پښتو گرامر، پوهاند صديق الله رښتين، يونيورستي بک ايجنسي، پېښور، ۱۳۷۲ هـ. ش. کال.
۱۲_ پښتو لهجې، څېړنپوه علي محمد منگل، د علومو اکاډيمي، ۱۳۸۷ هـ. ش. کال.
۱۳_ پښتو نحوه، پوهندوی ډاکټره زرغونه رښتين زيور، د ساپي د پښتو څېړنو او پراختيا مرکز، پېښور، ۱۳۸۲ هـ. ش. کال.
۱٤_ پښتو اصطلاحات او محاورې، محمد گل نوري، پښتو ټولنه، ۱۳۲۰ هـ. ش. کال.
۱٥_ تاريخ ادبيات جهان، باکنر تراويک، ژباړونکی عربعلي رضايي، دويم جلد، تهران، ۱۳۸۳ هـ. ش. کال.
۱٦_ تاريخ مرصع، افضل خان خټک، د دوست محمد کامل مومند په مقابله او سريزه، پېښور، ۱۹۷٤م. کال
۱۷_ ځانځانی ښامار، سيد بهاو الدين مجروح، خپروونکی د کليد د کتاب خپرولو اداره، دويم چاپ، ۱۳۸٥ هـ. ش. کال.
۱۸_ د استاد الفت نثري کليات، د اسمعيل يون په زيار، خپروونکی د اطلاعاتو او کلتور وزارت، دولتي مطبعه، ۱۳۷۰ هـ. ش. کال.
۱۹_ د پښتو ادبياتو تاريخ (لرغونې او منځنۍ دورې) سرمحقق زلمی هېوادمل، دانش خپرندويه ټولنه، ۱۳۷۹ هـ. ش. کال.
۲۰_ د بديع فن او پښتو شاعري، پوهنيار محمد ابراهيم همکار، دانش خپرندويه ټولنه، ۱۳۸۸ هـ. ش. کال.
۲۱_ د مهدي داستاني کليات، تدوين او سريزه د زرين انځور، د افغانستان د ليکوالو انجمن، کابل، ۱۳٦۷ هـ. ش. کال.
۲۲_ د اشرف خان هجري ديوان، تحقيق، ترتيب او سمونه، همېش خليل، خپروونکی پښتو اکېډيمي پېښور يونيورستي، ۲۰۰۱م. کال
۲۳_ د ليکوالی فن، سيد محی الدين هاشمي، ميرويس کتاب پلورنځی، ۱۳۸۲ هـ. ش. کال.
۲٤_ دريای گوهر، دکتر مهدي حميدي، دويم جلد، تهران، ۱۳٦۹ هـ. ش. کال.
۲٥_ روهي سندرې، سلما شاهين، پښتو اکېډيمي پېښور يونيورستي، جدون پريس، ۱۹۸٤م. کال

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library